

DE RECHTVAARDIGING DOOR HET GELOOF

of

De Gereformeerde grondleer van de genadige rechtvaardigmaking door het geloof
Schriftmatig voorgedragen en uit de Formulieren van Enigheid bevestigd tot wering
van alle misvattingen en ter bevordering van waarheid en vrede, naar enige oude
handschriften

door

THEODORUS van der GROE

Voorrede aan de waarheidliebende lezer

De verhandeling van de hoogwichtige leer van de geloofs rechtvaardigmaking, welke wij hier de lezer meedelen, was niet van ons geschreven om die door druk gemeen te maken, maar enkel om te voldoen aan het verzoek van enige goede vrienden en aan stichting van anderen. Die door de verscheiden wijzen van voorstel en behandeling dezer aangelegen grondleer en door de beweging daarover tussen sommigen zodanig scheen geschud te worden, dat zij ook wel in verlegenheid moesten uitboezemen: "Wat is waarheid?" Dit zal immers zo vreemd niet voorkomen aan diegenen, welke het droevig verval van de kennis van de Goddelijke waarheid onder de belijders van deze tijd, in ernstige aanmerking nemen en hoe zeer die klacht Hebr. 5:12 nu ook op velen toepasselijk is: *"Want gij daar gij leraars behoortet te zijn vanwege de tijd, hebt wederom van node, dat men u lere, welke de eerste beginselen zijn van de woorden Gods; en gij zijt geworden als die melk van node hebben, en niet vaste spijs."*

Voorwaar, indien onze Gereformeerde Christenen hun eigen belijdenis door de Goddelijke genade slechts wel geleerd, en zich voor het verzuim van deszelfs geestelijke beoefening zorgvuldig gewacht hadden, zij zouden dan geenszins zulke zwakke kinderen in het verstand zijn die als de vloed bewogen, en omgevoerd worden door alle wind van de leer Ef. 4:14; maar zij zouden dan in de Heere Jezus onbeweeglijk vasthouden aan het getrouwe Woord, dat naar de leer is; ja zelfs machtig zijn om te vermanen door de gezonde leer, en om de tegensprekers te wederleggen Petrus 1:9. Of zouden ook anders de voorname grondartikelen van onze Heilige Gereformeerde waarheid, beide in Gods Woord en in de formulieren of voorschriften van onze kerk zó weinig klaar en onderscheiden gesteld zijn, dat het - na die zo lang eendrachtig onderhouden te hebben, - nu in onze tijd nodig zou zijn over haar ware en rechte zin met elkander verschil te voeren? Is niet de leer van de genadige rechtvaardigmaking door middel van het geloof gelijk als de vaste spil en het middelpunt van onze Gereformeerde waarheid? Is die ook niet Schriftmatig in onze formulieren zo duidelijk voor ieders ogen gesteld, als een stad op een berg? Hoe zou er dan over die gewichtige leer doch elders enig wezenlijk verschil, schudding, of twijfeling onder ons kunnen vallen, welke door middel van die Schriftmatige bepalingen van onze kerk niet aanstonds zouden vereffend en met de Goddelijke zegen uit het midden weggeruimd worden. Wat anders zou het wezen over de rechtzinnigheid van die formulieren verschil te voeren, gelijk geschiedt met diegenen die buiten ons zijn. En wat anders is het over de rechte en eigenlijke zin daarvan vanbinnen enige twist te verwekken of twijfel te voeren. Dit laatste achten wij dat uit geen andere grond zou spruiten, dan uit loutere misvattingen en uit verwaarlozing van de formulieren zelf, die nochtans aan ieder leraar en lidmaat van onze kerk grondig behoorden bekend te zijn, en van hen zorgvuldig betracht en onderhouden te worden.

De ondervinding van alle tijden heeft ons overvloedig genoeg geleerd, dat even hieraan middellijkerwijs, de welstand van de Christelijke kerk voornamelijk hangt, en dat zonder zulks de heilige leer nimmer recht zal kunnen bewaard worden.

Wij laten ons hier niet in om over het wettig verbindend gezag van de vastgestelde kerkformulieren in het bijzonder te handelen, maar merken slechts aan dat van de vroegere beginselen van de Christenheid af, de Schriftmatige voorschriften van de leer en discipline van een heilzaam en noodzakelijk gebruik zijn geweest, en dat zonder haar behoorlijke onderhouding het niet mogelijk geweest is, dat enige kerkelijke sociëteit vroeg of laat heeft kunnen bestaan. Evenals een land door vaste dijken en

dammen tegen de vloed van de wateren wordt beschermd, also dienen ook de eens vastgestelde formulieren van de leer als dijken tegen de vloed van allerlei slag van dwalingen, die anders de kerk of de bijzondere gemeenten met geweld zouden overstroomden en de heilige waarheid lichtelijk doen te gronde gaan. Waarom men dan ook zal bespeuren dat degenen wier toeleg mocht zijn om een ongezonde leer de kerk in te voeren zich meest met *de Formulieren van Enigheid*, die zij in de weg vinden liggen, verlegen zullen bevinden. Welke zij dan wel aanstonds niet rechtdraads zullen durven aanvallen en bestrijden, als waardoor zij ras genoeg in het oog zouden lopen en een haar ware zin op allerlei wijze te verdonkeren, en die los en twijfelachtig te maken, waarna zij dezelve dan ook allengs zullen verwringen en verdraaien tot hun bijzonder oogmerk.

Op dusdanige manier plegen de voorstanders van oude of nieuwe dwalingen met de heilzame geloofsformulieren, die niet zonder grote moeite gelukkig waren vastgesteld, gewoonlijk te handelen, doch waartegen de rechtzinnige kerken zich dan ook getrouwelijk plegen aan te kanten, en niets te verzuimen wat enigszins kon dienen om de gezonde zin van haar welbeproefde leerregelen behoorlijk te beschermen, en niet toe te laten dat daaromtrent enige zwarigheden of twijfelingen overbleven, waar zich de onrechtzinnigen met hun valse leerstellingen onder hadden kunnen verbergen. Het zou ons licht vallen zulks met vele voorbeelden en getuigenissen uit de vroegere en latere Christen oudheid te bevestigen, indien wij het nodig oordeelden, en als de zaak ook niet vanzelf sprak.

Hetgeen de Europeaans bisschoppen oudtijds schreven van het Chalcedonisch Concilie aan de keizer Leo, ziet Labbei Cons. Tom. 4. pag. 907, mag men billijk aanzien als de vaste regel op dit werk, waar de rechtzinnige Christenheid zich onveranderlijk altijd aan gezocht heeft te houden: "Dat dan (zeggen zij) niemand van de rechtgevoelenden ondersta deszelfs formulieren en bepalingen te verminken, en wij kunnen ook niet één enkele jota of tittel bewegen of schenden van die dingen die van hetzelfde recht en onberispelijk bepaald zijn."

Wat nut zouden ook de formulieren kunnen doen om de gezonde leer in Gods kerk te bewaren, indien alleen haar ware zin niet nauwkeurig behouden werd? Of zouden anders de ongelukkige beroerten in onze Gereformeerde kerk, vóór de laatst gehouden Nationale Synode, over de rechte zin van de aangenomen formulieren niet wel genoeg in staat geweest zijn om ons te leren wat een waakzaamheid er te allen tijde vereist wordt, opdat dergelijke zwarigheden niet ongevoelig onder ons weder ontstaan mochten. Daar zou voorzeker alle reden zijn om zodanige leraars of lidmaten onder ons verdacht te houden van iets ongezonnds onder de leden te voeren, die men meer openlijk of bedekt de zaak daarheen zag wenden, als lagen onze Gereformeerde formulieren in enig fundamenteel stuk van de leer niet wel genoeg bepaald, of duidelijk genoeg gesteld, of omstandig genoeg beschreven, maar alsof in dezelve ook enige duisterheid of dubbelzinnigheid ware overgelaten, welke aan iemand vrijheid zou geven, om het gestelde leerstuk dus of zo te bevatten of uit te leggen. Want wie merkt niet wat een wijde deur onder zodanig voorwendsel voor de beginselen van allerlei soort van valse leerstellingen geopend zou worden, en hoe licht zich die allengs in zodanig zou verspreiden, dat haar voortgang in het vervolg, of niet, of zeer bezwaarlijk gestuit zou kunnen worden. Men moest van des satans diepe arglistigheid en van de heimelijk insluipende en voortzettende kracht van de dwalingen nog weinig grondige kennis hebben indien men van deze zaak anders zou gevoelen, eer als men voor het gevaar daar wij van spreken minder bekommring zou voeden. De dwaling is doch gelijk aan een gladde aal, zij boort zolang totdat ze door het uitgespannen net van de formulieren waar zij in besloten zit, eerst het spitse hoofd, en dan het gehele

lichaam kan krijgen, als wanneer zij niet gemakkelijk weer te vangen zal zijn. Het is ook niet van gisteren of heden, dat degenen die met uitvindingen van menselijke leer omgingen, zeer listig met de kerkelijke formulieren plegen te handelen, om die lossen of ruimer te maken, en dan alzo bedekt middendoor, of schuins bezijden dezelve heen, hun schadelijke concepten in de kerk in te voeren.

Dit concept lag altijd op die grond, gelijk het de vertaler van de Lambethaanse Artikelen in het voorbericht van zijn vertaling, gedrukt Anno 1616, pag. 6 niet onsierlijk uitdrukt, zeggende aangaande Confessie en Catechismus: "Die zijn bij enigen ondertekend als formulieren en banden van enigheid. Daar behoorde men geen stroppen van te maken, of die als basten te gebruiken, om malkander daar mede op te knopen en te verworgen."

Waarmede men toen al duidelijk heeft willen te kennen geven, dat velen wel geen zwarigheid zouden maken om de Gereformeerde formulieren als banden van enigheid, of van onderlinge kerkgemeenschap te gebruiken, mits nochtans die banden naar haar juiste zin of letter niet te stijf om iemands hals of lenden toegehaald werden, want dan mochten ze lichtelijk al te enge stroppen of basten worden, om de ongezonde geest zodanig te beteugelen, dat hij geen geluid meer zou kunnen geven, of anderszins ook wel geheel te verworgen. Zij wilden dan wel aan de formulieren gebonden zijn, wanneer die banden hen niet te nauw aan het lijf of aan de hals drukten, maar slechts los aanhingen, en zij ruimte genoeg behielden voor hun bijzondere uitleggingen van de bepaalde leerstukken. Doch hoe vol arglistig bedrog een zodanige handel is, en hoe noodwendig die tot bederf van waarheid en godsdienst, dien eindelijk zou uitloopen, als die niet aanstonds in de beginselen een sterke wederstand ontmoeten, zulks achten wij niet nodig hier nader in het licht te stellen. Een ieder oprecht beminnaar van onze zuivere Gereformeerde leer zal daar zelf wel genoeg van oordelen.

Alleen willen wij hier nog bijvoegen, dat het gereedste hulpmiddel, waar de rechtzinnigen zich voorheen onder de Goddelijke bijstand tegen dusdanige listen en pogingen van de mensen van bediend hebben, enkel hierin gelegen was, dat zij zeer zorgvuldig de hand hielden beide aan het wettig gezag en aan de rechte zin en uitlegging van de formulieren van de leer, en dat zij niet verzuimden, zo ras er slechts enige bedenkelijkheid ontstond over enige stellingen of leerwijzen, die van sommige in de kerk werden ingevoerd, om dezelve nauwkeurig aan deze toetssteen eerst te beproeven teneinde haar recht- of onrechtzinnigheid langs die weg openbaar mocht worden, waarna zij dan het kerkelijk oordeel uitspraken, en ook zorg droegen voor deszelfs uitvoering. Het is doch zo dat de formulieren zoveel als regels of voorschriften van het aangenomen geloof zijn, aan dewelke daarom alle leer die binnen de kerk van iemand geleerd wordt, moet beproefd worden, gelijk het dan ook al vroeg die standvastige praktijk van de Christelijke kerk geweest is, zo dikwijls er toegelegd werd om nieuwe dwalingen of reeds veroordeelde leringen weder in te voeren, die aan de oude vastgestelde leer te onderzoeken, en die daarnaar te beoordelen.

Ten voorbeeld mag ons hiervan de veroordeling van de valse leer van Nestorius strekken, in het Algemeen Concilie van Eféze, waar deze manier van handelen werd gehouden. Men las eerst de geloofsbelijdenis of het Symbolum van Nicéa voor, nevens de brief van Cyrillus aan Nestorius, dienende ter bevestiging van de rechtzinnige leer, wanneer men verklaarde, dat in die beide de aangenomen leer der kerk begrepen was, aan welke een ieder betuigde zich nauwkeurig te houden. Deze

grond voor de handel gelegd zijnde, werd toen verder daarop getreden tot het onderzoek van Nestorius' leer. Om welke te verstaan en te beoordelen, was er voor de vaders van het Concilie geen andere weg geopend, dan om hun onderzoek te doen uit de schriften van Nestorius, aangezien hijzelf ofschoon driemaal kerkelijk geciteerd, nochtans halsstarrig weigerde in persoon te verschijnen, om verantwoording van zijn leer te doen, waarop dan eerst zijn brief aan Cyrillus, in welke hij zijn gevoelens duidelijk had voorgesteld, openlijk gelezen werd. Vervolgens las men ook de uittreksels uit zijn andere geschriften, en hoorde bovendien de verklaringen van enigen, die van zijn leer getuigenis konden geven. Wanneer men ook nog ten overvloede een goed aantal uittreksels oplas uit de schriften van de beroemdste kerkleraars, die de zin van het Niceens Symbolum duidelijk verklaarden. Hetwelk alles alzo in goede orde verricht zijnde, werd eindelijk in omvraag gebracht wat er van Nestorius' leer te houden war? Toen werd dezelve eenparig veroordeeld als geheel afwijkende van de vastgestelde kerkelijke leer, als ketters en godloos enz.

En immers niet anders zou in een dergelijk geval ook nog heden bij ons gehandeld worden, want gesteld, hetgeen God verhoede, dat tegenwoordig in onze kerk elders enige leer werd voorgesteld, over welke recht- of onrechtzinnigheid met reden bedenking zou vallen, zo zouden onze formulieren in haar rechte en duidelijke zin, hier dan als een kerkelijke toetssteen dienen, waaraan zodanige leer eerst nauwkeurig onderzocht, en vervolgens beoordeeld zou worden, naar de algemene apostolische regel, die beveelt dat de geesten van de profeten, de profeten onderworpen zijn, 1 Kor. 14:32. En als zodanige handel nu ook naar kerkelijke orde wettig werd uitgevoerd, dan zou er voor niemand enige reden van klacht kunnen vallen, aangezien ieder leraar of lidmaat onder ons gehouden is met zijn leer die hij belijdt en voorstelt, in een behoorlijke ondergeschiktheid te staan onder het wettig kerkelijk oordeel en onder de formulieren van de kerk, die bij hen aangenomen en ondertekend zijn, als zonder welke geen welgeordende kerkelijke gemeenschap ooit zou kunnen stand houden.

Wat wij tot hertoe voorgesteld hebben, raakt bepaald dit formeel kerkelijk oordeel, hetwelk het opzienschap in hun wettige kerkelijke vergadering alleen toekomt te bekleden en waar te nemen. Doch buiten en behalve hetzelfde heeft ook elk leraar of lidmaat in het gemeen de Christelijke vrijheid om zijn eigen particulier oordeel over alle voorkomende leringen van bijzondere personen openlijk voor te stellen, mits dat het ordentelijk geschiede in een geoorloofde weg, en met verschuldigde onderwerping aan het kerkelijke oordeel. De grond van zodanige vrijheid ligt in het wezenlijk en noodzakelijk belang, dat ieder leraar of lidmaat in de behoudenis van de heilige leer heeft, en in de welstand van de kerk zelf, waarvan hij leraar of lidmaat is. Want deze dingen zijn niet anders aan te merken dan als een gemeen goed van alle de leden, tot welks bescherming een ieder verplicht is in een geschikte weg van orde en van onderhorigheid, te allen tijde behoorlijk te helpen waken en zorg te dragen.

Ook is het bekend, dat de gaven van de Heilige Geest niet opgesloten zijn binnen de kerkelijke vergaderingen van het opzienschap alleen, maar dat die buiten dezelve ook medegedeeld worden aan de bijzondere leden van de gemeente, die dan ook verplicht zijn, die gaven met behoorlijke stichting, en met zedigheid aan anderen te bedienen, en zulks kan aan de kerk geenszins tot nadeel, maar enkel tot voordeel strekken, indien het anders maar met betamelijkheid wordt uitgevoerd. Het zou ook aanstonds de grond gelegd en de weg gebaad hebben tot een onwettige

opperhoofdigheid in de kerk, indien er immers zou toegelegd worden, om de bijzondere leraars of leken van deze hun Christelijke vrijheid te beroven.

Gelijk wij dan ook achten, dat het aan niemand vreemd zal kunnen voorkomen, dat wij ons door veel aanzoek eindelijk hebben laten overreden, deze onze verhandeling van de zuivere rechtvaardigmakingsleer in het licht te geven, en die aan het bescheiden oordeel van de lezer te onderwerpen.

Wij vinden het niet nodig de bijzondere redenen, die ons daartoe bewogen hebben, hier omstandig aan te halen. Het is doch genoeg bekend, in wat manier over dit aangelegen leerstuk onlangs van sommigen geschreven, en wat hierover elders voorgevallen is. Wij zeggen alleen, dat ons gemoedelijk belang in de vastgestelde Gereformeerde waarheid ons dezelve vrijheid heeft doen gebruiken, die anderen voor ons gebruikt hebben om aan haar deze dienst te bewijzen.

Wat onze verhandeling zelf betreft, wij geven die zodanig aan de lezer, als die bij ons voor twee jaren geschreven, en meest al die tijd uit onze handen geweest is, zonder dat wij enig afschrift en zelfs geen opstel daarvan behouden hadden. Ons voornam oogmerk van dat geschrift strekt zich daarheen, dat wij onze beproefde Gereformeerde leer van de geloofs rechtvaardigmaking, beide uit de Heilige Schrift en uit de kerkelijke formulieren, met hetgeen aan dezelve aanhorig is, hebben getracht in een helder daglicht te stellen, en daar benevens de verscheidene opvattingen van die leer, zoals sommigen die nu ter tijd schijnen te willen invoeren, en in onderling verschil tegen de anderen te beweren, uit dezelve gronden of door dezelve middelen omstandig te wederleggen. En indien die beide zaken gelijk wij willen hopen met behoorlijke bescheidenheid, en met geen minder kracht van waarheid door de Goddelijke hulpe van ons zijn uitgevoerd, dan zouden wij achten ons gemoed nu voorts in de Heere Jezus gerust te mogen stellen, dat wij aan de heilige leer des Evangelies en aan de stichting en vrede, die zo noodzakelijk in Gods kerk zijn, geen ondienst zullen gedaan hebben. Wij vertrouwen, dat het gehele beloop van onze verhandeling, genoegzaam zal uitwijzen, dat wij genen anderen toeleg gehad hebben, als om de ongelukkige verdeeldheden, die er bij sommigen gerezen zijn, met de zegen des Heeren gans uit de weg te ruimen, teneinde wij in het hoogwichtige leerstuk van de rechtvaardigmaking allen hetzelfde zouden spreken en gevoelen.

En nadien wij in ons eigen gemoed volkomen gerust mogen zijn omtrent de waarheid, die wij verdedigen, gelijk mede aangaande de zuiverheid van onze geringe poging daartoe aangewend, zo achten wij geen reden te hebben door Gods genade om het tegenschrijven van iemand te verwachten of te vrezen. Indien er nochtans uit menselijke zwakheid iets niet wel genoeg van ons bevat, of geschreven mocht zijn, (want wie zou zich daar geheel voor hoeden) dan mogen wij wel lijden, dat het van anderen verbeterd worde, en als zulks met behoorlijke bescheidenheid, en met Christelijke liefde mocht geschieden, zouden wij het daarvoor gaarne willen houden, dat wij aan de zodanigen een bijzondere verplichting hadden in de Heere.

Alleen achten wij nog nodig tot besluit bij te voegen, dat zo iemand onverhoopt mocht goedvinden de pen op te vatten tegen dit geschrift, wij dan van zo enen billijk verzoeken, dat hij de voorname hoofdzaak niet anders met ons mocht behandelen, dan bepaald alleen uit de Heilige Schrift en uit onze kerkelijke formulieren, zoals wij hem zijn voorgegaan, en niet met mindere getuigenissen of bewijsredenen, gehaald uit de bijzondere schriften van oude of nieuwe Gereformeerde leraren. Want geluk het buiten tegenspraak is dat alle zulke aanhalingen voor geen wettige bepalingen van de

leer bij ons kunnen gelden, maar slechts voor die leraars particuliere gevoelens en stellingen, die geen verbindend of beslissend gezag kunnen hebben, en in geen meerder achting moeten gehouden worden, dan in zoverre dezelve met de leer van Gods Woord en van onze formulieren worden bevonden te accorderen. Alzo zouden wij ons dan ook niet verplicht achten om op dezelve enigszins te antwoorden, of ons met haar overweging op te houden, want waar zag men hier ook een einde van schrijven, en van tegenschrijven, als men het op dien trant wilde onderhouden van gehele wolken van getuigen wederzijds tegen elkander aan te voeren. En als men daar nevens over en weder op zo een aantal van aanhalingen ook nog bijzondere aanmerkingen of berispingen zou neerstellen. Laat veel liever het Goddelijk Woord, en laten onze formulieren, die daar op rusten alleen spreken. En laten wij arbeiden door de genade des Heiligen Geestes, om onze gedachten daaronder ootmoedig gevangen te leggen, zo mogen wij niet twifelen, of wij zullen welhaast een einde zien van alle onnutte twist over een leerstuk dat meer met het hart geloofd, als met het vleselijk vernuft beredeneerd moest worden.

Indien wij dan Gods eer waarlijk zoeken, aan de satan geen voordeel willen geven, onze onderlinge stichting en vrede niet gaarne zouden verhinderen, en ook onze heilige belijdenis en godsdienst geen openlijke schande begeren aan te doen, laten wij dan met de zegen des Allerhoogsten alles toebrengen, wat enigszins in ons vermogen mocht zijn, teneinde wij als broeders tezamen mogen wonen in vrede, *en dat wij de waarheid betrachtende in de liefde, alleszins zouden opwassen in Hem, Die het Hoofd is, namelijk Christus*, Ef. 4:15.

Och, of de Hemelse Vader, de Geest van de Waarheid en van de Liefde eens tot ons deed wederkeren, en dat Hij Zijn Sion wilde stellen tot enen lof op aarde. Amen.

Theodorus van der Groe.

p.s. Van der Groe had de gewoonte om in zijn citaten NB. – Nota Bene - in te voegen, om extra oplettend te zijn.

Mijn Heer en Hoogwaarde vriend.

Tot verscheiden keren zeer nadrukkelijk van UE verzocht en gebeden zijnde, zo voor UE zelve als ook in de naam van andere vrienden, dat ik UE een weinig omstandig mijne gedachten zou mededelen over de gewichtige leer van de rechtvaardigmaking door of uit het geloof, en dat wel ten opzichte tot de verschillen of beweging die daarover onlangs bij sommigen ontstaan zijn, tot geen kleine beroering of schudding van minder geoefenden in de H. waarheid, zo heb ik mijzelf verplicht gevonden, onder ootmoedig opzien tot de Heere Jezus, om de Geest van de Wijsheid, en van de openbaring in Zijn kennis, mij tot dit noodzakelijk werk te begeven, en te trachten aan UE verzoek zoveel enigszins in mij zal zijn, met alle toegenegenheid des harten te voldoen, niet wetende waartoe die geringe arbeid door de Goddelijke genade somtijds nog zou kunnen of mogen gezegend worden.

Doch ik moet UE. hier al terstond belijden, dat ik mij niet weinig verlegen vind, om de eigenlijke en ware staat des verschik waaromtrent zodanige beweging onder ons nu ontstaan, recht te bevatten en voor te stellen, waarvan de reden is, omdat ik de gevoelens van de verschillende partijen aan weerszijden niet naar behoren klaar, bepaald, onderscheiden, en omstandig genoeg vind voorgedragen. Maar het schijnt mij veeleer alzo toe, dat de zaken wederzijds niet dan zeer los, algemeen en verward tot hiertoe behandeld worden, zonder duidelijke bepalingen, en onderscheidingen, wat men eigenlijk wil stellen, en wat men wil verwerpen. Zolang dan als de partijen hier hun eigen onderling verschil niet nader, en onderscheidenlijk recht bepalen, acht ik het nog onzeker te zijn, of dezelve met elkander verschillen in woorden of in zaken.

Het is dan nodig, dat hier eerst van ons een nader onderzoek geschiede naar het eigenlijk wezen van dit verschil, - *indien er anders waarlijk ook een wezenlijk verschil mocht plaatshebben*, - uit de woorden of uitdrukkingen die wederzijds gebruikt worden. Schijnt het klaar genoeg te wezen, dat het verschil hier geenszins gaat over de rechtvaardigmaking, voor zover die geschiedt *in 's mensen consciëntie*, want hiertoe wordt het geloof aan weerskanten als volstrekt noodzakelijk gesteld. Zodat men het wezenlijke verschil dat er zijn zou, hier dan niet moet zoeken zoveel aangaat de noodzakelijkheid des geloofs *als een middel* van rechtvaardigmaking in 's mensen consciëntie.

Maar het ganse verschil schijnt hier eerst, en meest te gaan over de rechtvaardigmaking des uitverkoren en gelovige zondaars, zover die *geschiedt in Gods vierschaar*. Dit meen ik dat hier als zeker mag gesteld, en zover als een algemene grond van onze verhandeling moet gelegd worden.

Op welke grond dan voortgaande, moeten wij nu bezien of wij dezen aangaande ook enig wezenlijk verschil tussen wederzijdse partijen mochten kunnen opspeuren, en vaststellen tot een formele staat van verschil. Hiertoe acht ik nodig te zijn, enige wezenlijke zaken, die tot deze grond behoren, wel te onderscheiden:

1. Daar is *een eeuwige voorverordining Gods in Christus*, van onze rechtvaardigmaking in de tijd. Doch ik merk niet aan, dat partijen hier omtrent het allerminste woordelijk of zakelijk verschil onder elkander hebben.
2. Ook is er *een verwerving van onze rechtvaardigmaking*, die aan ons geschiedt door het geloof, die tevoren van de Heere Jezus Christus bereids geheel voor ons

verdiend en verworven is, eer wij er eens waren of konden zijn. Maar ik vind dezen aangaande ook geen verschil tussen partijen.

3. Verder is er ook *een dadelijke toepassing of toerekening, van Christus verworven verdiensten en gerechtigheid, aan de uitverkorenen*, NB. in Gods gedachten of achting, schatting, toeschikking, aanneming, of hoe men het ook mocht noemen, welke van stonde aan alzo bij God geschiedt, op de dood en opstanding van Christus. Hiervan spreekt Olevianus, die met Ursinus aan de opstelling van de Catechismus gewerkt heeft, in zijn "Verklaring van de Apostolische Geloofsbelijdenis," volgens de vertaling van de Weleerwaarde Heer Coppinga, pag. 259 en 260; 15 en 16:

Nr. 15. "Immers (zegt hij daar) de fontein van de toepassing bestaat in het Eeuwige Raadsbesluit des Vaders, voor degenen voor welke Hij wil, dat Hij offerde, welk verborgen Raadsbesluit Gods, aan de Zoon bekend is," enz.

Ten anderen in de wil des Middelaars, dit Raadsbesluit des Vaders gehoorzamende, enz.; en over zulks werd nu die toepassing terwijl dat Hij Zich niet alleenlijk opoffert, maar voor zekere mensen, in Zijn gebed uitgedrukt, opoffert, even daardoor volkomen vast voor de Vader, maar in ons als de leer des Evangeliums, op Zijn voorbidding verkregen, met kracht tot ons gezonden werd, opdat een iegelijk door zijn eigen geloof, (waarmede elk en ieder uitverkorene geschonken werd) de toepassing van de offerande, eenmaal bij God gedaan, tot vrede zijner consciëntie zou genieten. Of, opdat ik het een weinig breedvoeriger zegge, als elk uitverkorene, door de scepter Zijner sterke uit Sion gezonden, te weten de leer des Evangeliums, van de hemel door de Heilige Geest verkondigd, 1 Petrus 1:12, met het geloof begiftigd wordt, waardoor dat hij Christus ingelijfd en alzo ontwaar wordende. NB. dat de toepassing van de eens gedane offerande door Hem bij God geschied is, als een lid Zijns lichaams, Ef. 5:23. 24 een eeuwige vrede zijner consciëntie geniet.

Nr. 16. Zo dan de offerande aan anderen toe te passen, is de zonden en alle de vloeken op de offerande over te brengen, voor diegenen, voor welke zij geofferd werd, of die aan de offerande toe te eigenen, en daarentegen de allerheiligste gehoorzaamheid van de offerande aan anderen toe te rekenen, en door de Heilige Geest te maken; NB. dat zij die toerekening ontwaar worden."

Doch wij kunnen alweer niet zien dat er omtrent deze toerekening tussen partijen het minste verschil zou wezen, althans niet zakelijk of wezenlijk. Want het is zeker uit Gods Eeuwige Vrederaad, en uit de aard en eigenschap van Christus Borgtocht, dat al wat Hij geleden en verdiend heeft, Hij dat niet voor Zichzelf, maar alleen voor Zijn uitverkorenen geleden en verdiend heeft, en mitsdien dat hier, in Gods heilig en genadig gericht, en in Zijn achting of schatting, immers al terstond een wederzijdse toerekening geschiedt, (te weten) van al hun zonden en straffen aan Christus, en van Zijn verworven verdiensten en gerechtigheid aan hen, welke wederzijdse toerekening in Gods gericht, en achting immers van niemand in onze kerk ontkend of tegen gesproken zal worden. En daarom is het niet nodig, dat de ene partij tegen de andere dezelve breedvoerig behoeft te bewijzen of staande te houden.

4. Daar is al verder ook *een dadelijke en waarachtige voorstelling, of aanbieding van Christus met Zijn verworven gerechtigheid en verdiensten, aan alle arme en heilbegerige zondaren tot hun rechtvaardigmaking en zaligheid, die uiterlijk van God geschiedt in de belofte van het Heilig Evangelie, volgens welke een ieder die*

dorst, en die wil, vrijelijk mag komen en nemen het water des levens om niet, Openb. 22: 17. Maar ook hieromtrent kunnen wij niet zien, dat enig wezenlijk verschil zoude vallen tussen beide de partijen, immers daar blijkt ons niets van. Dienvolgens moeten wij dan besluiten en vast stellen, dat partijen het wederzijds omtrent al deze voorgestelde zaken volkomen eens zijn, en dat alle twisting, die hier mochten vallen, maar enkel op een woordenstrijd zal uitkomen, ontstaande uit een bloot misverstand van elkanders rechte mening.

5. Indien er nu echter tussen partijen enig wezenlijk of zakelijk verschil mocht gevonden worden, *dan zal dat zekerlijk alleen moeten bestaan omtrent de dadelijke en personele uitvoering van de weldaad der rechtvaardigmaking aan de uitverkorenen en gelovigen wanneer zij de Heere Christus door een waar geloof nu dadelijk ingelijfd worden.*

Hier moet het ganse verschil dan zekerlijk maar alleen gezocht worden, hetgeen wij dan ook alzo verder zeggen, tot een grondslag onzer verhandeling.

Waarop dan al verder bouwende, zo komt nu eerst in aanmerking *waar doch hier, in de uitvoering of personele toepassing van de rechtvaardigmaking, het verschil eigenlijk en inderdaad gelegen mocht zijn.*

- (1) Het is bekend, dat men in onze Gereformeerde kerk geen andere rechtvaardigmaking stelt, of leert, dan die van God aan ons geschiedt uit loutere genade, alleen om de gerechtigheid van Christus, zonder aanmerking van enigerhande deugd, of werk des mensen als een verdienste of beweegmiddel, hoe genaamd of begrepen. Doch beide partijen zullen dit volmondig belijden, en toestemmen, zonder daarover enig verschil te voeren.
- (2) Het is niet minder zeker, dat volgens onze Gereformeerde leer, Christus' gerechtigheid de uitverkorenen, die gerechtvaardigd worden, metterdaad wordt toegepast en geheel eigen gemaakt, en dat zonder of buiten deze toepassing van Christus' gerechtigheid aan de mens, (die in zichzelf een dood en doemwaardig zondaar voor God is, geheel ontbloot van alle gerechtigheid) de rechtvaardigmaking niet geschiedt, of in Gods beraamde weg ook niet geschieden kan. Maar ook in zoverre is er al weder het minste verschil tussen partijen, die dit van weerszijden alzo zullen belijden en beweren.
- (3) Het is al verder volgens onze leer zeker en onbetwistbaar, dat deze toepassing van Christus' gerechtigheid aan de uitverkoren zondaar, die gerechtvaardigd wordt, op een tweërlei wijze geschiedt, (te weten) aan Gods zijde door een genadige schenking en toerekening, en aan des mensen zijde door een gelovige aanneming en toe-eigening in de kracht van de Heilige Geestes, Die zulk een geloof door het heilig Evangelie in onze harten werkt. Doch ook dit zullen beide partijen volmondig belijden en staande houden, zonder enig zakelijk verschil.

Tot hertoe ontdekt zich dan nog nergens omtrent al het voorgestelde, enig wezenlijk verschil, immers zoals het ons voorkomt. Want wij kunnen geenszins twijfelen indien de zaken door ons voorgesteld, in diervoege eens tot zoveel bijzondere stellingen of artikelen van leer gebracht werden, of dezelve zouden van beide partijen aanstonds, en zonder enige uitzondering aangenomen en geredelijk ondertekend worden, waarom dan ook alle twistingen en bewegingen, die hieromtrent wederzijds gemaakt mochten worden, slechts *in een blote woordenstrijd, en in loutere misvatting van elkanders gezegden of uitdrukkingen, over en weder bestaan zullen.*

Althans wij achten ons verplicht zulks hier te moeten staande houden, zolang het tegendeel daarvan aan ons niet duidelijk blijkt. Maar waar of dan nu het wezenlijke verschil dat er zijn zoude, dan mocht liggen?

Dit dient nu al verder met een goede onderscheiding van ons nagespeurd te worden. Het is zeker, dat zodanig verschil nu wezenlijk of voornamelijk zoude moeten gaan:

1. *Of omtrent de daden der toepassing van Christus' gerechtigheid, die wij straks zagen, zelve.*
2. *Of omtrent het onderling betrekkelijk opzicht van die daden jegens elkander.*

1. Doch omtrent die daden zelf kunnen wij niet zien, dat wezenlijk als nog tussen beide partijen enig verschil zich opdoet.

A. Immers niet omtrent *Gods toerekenende daad*, want beiden zullen zij vaststellen en voor waarachtig houden, dat God uit loutere genade Christus Borggerechtigheid aan de uitverkoren zondaar, die Hij rechtvaardigt, metterdaad schenkt en toerekent, en dat Hij hem om dezelve zuiver en alleen rechtvaardigt. Zo is dan geen wezenlijk verschil over die toerekening Gods, wanneer die blotelijk en dadelijk op zichzelf werd genomen en aangemerkt, als de eigenlijke daad van onze rechtvaardigmaking aan Gods zijde.

B. Ook ontdekt zich hier nog geen zakelijk verschil tussen wederzijdse partijen omtrent *'s mensen aannemende en toe-eigenende geloofsdaad*, waardoor hij die geschonken en toegerekende gerechtigheid van Christus, met een oprecht geloof van de Heilige Geest voor zichzelf in het bijzonder aanneemt en omhelst, en alzo dan ook zijn genadige rechtvaardigmaking in Christus, en om Christus' wil metterdaad en personeel van God ontvangt en geniet. Weliswaar dat er somtijds van de ene zijde zodanige uitdrukkingen en spreekwijzen gebruikt worden, die door gevolgtrekkingen lichtelijk mochten schijnen alsof men de eigenlijke geloofsdaad nog in iets anders wilde stellen, als in zodanig een oprechte, en hartgrondige aanneming en toe-eigening van Christus' gerechtigheid tot rechtvaardigmaking. Doch dewijl zulks geheel zoude strijden met onze Gereformeerde leer van het geloof, zoals dat voorkomt als een daad of middel van aanneming aan onze zijde door de krachtige werking van de Heilige Geest, in onze genadige rechtvaardigmaking. En dewijl men van die kant zich tegen de Gereformeerde leer van het geloof niet openlijk en duidelijk stelt, noch die bestrijdt of verwerpt, zo achten wij billijk te zijn de partijen aan deze kant zolang voor rechtzinnig te houden, totdat ons anders klaar en onbetwistbaar mocht blijken. En mitsdien moeten wij dan ook vaststellen, dat er dienaangaande al mede het minste duidelijk en zakelijk verschil zich opdoet tussen partijen.

2. Weshalve het verschil hier dan nu alleen en bepaald zal moeten gezocht worden in of omtrent *het betrekkelijk opzicht dat de daden van de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid*, en van *'s mensen gelovige aanneming van dezelve* op en jegens elkander noodzakelijk hebben, in onze rechtvaardigmaking.

Dit *betrekkelijk opzicht* moet hier nu tweezins van ons worden aangemerkt:

- A. én van oorzakelijkheid,
- B. én van samen bestaanlijkheid.

A. Van oorzakelijkheid, waardoor wij verstaan het opzicht dat die beide daden alzo op elkander hebben, dat de ene moet aangezien worden als *oorzaak*, en de andere dan een *vrucht of uitwerksel*, dat is te zeggen dat de ene daad, de andere veroorzaakt en dus dat de ene oorzakelijk voorgaat, en de andere vruchtsgevijs volgt, en geheel

ondergeschikt aan, en afhankelijk van de eerste daad, die oorzaak is. En alzo ontstaat hieruit dan deze vraag, of in onze rechtvaardigmaking, de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid als oorzaak voorgaat, vóór de gelovige aanneming des mensen, als een vrucht of gevolg van de toerekening? Dan, of anders, de menselijke aanneming hier als oorzaak voorgaat vóór de Goddelijke toerekening, die als een vrucht daarvan zoude volgen?

Of, om het klaarder voor te stellen, Gods toerekening natuurlijk, of, en ook in orde of bevassing van tijd, hier gaat vóór ons geloof? Dan, of ons geloof in dit opzicht gaat vóór Gods toerekening; anders, of Gods toerekening de oorzaak is van ons geloof voortbrengenderwijze, dan, of ons geloof de oorzaak is van Gods toerekening middellijkerwijze?

Hier mocht nu lichtelijk schijnen, dat zich een zakelijk verschil opdeed tussen wederzijdse partijen, terwijl de ene partij zoveel werk maakt ter bewering en betoog van het rechtzinnige gevoelen in dezen, dat namelijk Gods toerekening vóórgaat, en dat ons geloof dezelve volgt. Nochtans als men ook aandachtig let op hetgeen van de andere partij in het stuk der rechtvaardigmaking eigenlijk beweerd, en staande gehouden wordt, dan schijnt het ons nog geenszins te blijken, dat dezelve NB. van de toerekening blotelijk als zodanig aangemerkt, het tegendeel uitdrukkelijk zou gevoelen, dat is, dat zij 's mensen geloof zouden achten voor te gaan vóór Gods toerekening. Want zulks zoude niet min tegen de natuur van de zaak, als tegen onze Gereformeerde leer allerduidelijkst strijden.

1. Tegen de natuur van de zaak. Het spreekt immers van zelf, dat een gift of toerekening moet gaan in de orde des tijds, vóór deszelfs aanneming of ontvanging. Of zou ook iemand kunnen bevatten, dat de aanneming van een gift kan gaan vóór de gift? Zo moet immers ook de Goddelijke schenking of toerekening van Christus' gerechtigheid in de rechtvaardigmaking, noodzakelijk gaan vóór 's mensen aanneming, want een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit den hemel niet gegeven zij, Joh. 3: 27. Als de bedelaar een aalmoes aanneemt, dan moet dezelve hem eerst gegeven of toegereikt worden. Wie iets aanneemt voordat het hem gegeven wordt, die ontvangt het niet deugdelijk, maar steelt. Deze zaak is klaar en lijdt de minste tegenspraak niet. Daarenboven spreekt het ook vanzelf, dat Gods schenking en toerekening van Christus' gerechtigheid aan ons in de rechtvaardigmaking, de oorzaak moet zijn van ons geloof, waarmede wij dezelve aannemen, en die ons in het bijzonder toe-eigenen. Want even door die genadige Goddelijke schenking en toerekening van Christus' gerechtigheid aan ons, werkt de Heilige Geest het ware geloof jegens Dezelve in onze harten, en geeft ons ook zelfs, als een oog en een hand, waarmede wij dan die genade Gods dan geestelijker wijze aanschouwen en aannemen. Maar het zou immers de grootste ongerijmdheid zijn, die ons geheel in de grond der Pelagianerij zou voeren, indien men wilde stellen, dat ons geloof vóór Gods toerekening zou gaan, als een oorzaak van dezelve, hoe men die oorzaak dan ook al mocht aanmerken. Want geheel wat anders is het, dat ons geloof is een nevensgaande middelloorzaak van Gods toerekening, waardoor wij dezelve, als daar reeds zijnde aan Gods zijde, nu ook aannemen en ontvangen aan onze zijde, en geheel wat anders is het, dat ons geloof zou zijn een vóórgaande oorzaak van die toerekening, die dezelve zou verwekken of voortbrengen. Dit laatste, hoe men het ook zou willen bevatten of fatsoeneren, moet noodzakelijk in een Pelagiaanse grond rechtdraads uitlopen en ons heimelijk daarheen vervoeren.

2. En dus zou zodanig gevoelen dan ook duidelijk strijden tegen onze Gereformeerde leer, als die in de beschrijving van de rechtvaardigmaking (zie Catechismus vraag 60 en 61) Gods schenking en toerekening van Christus genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid eerst voorstelt, en daarna spreekt van 's mensen geloof, waarmede hij zulk een weldaad van God aanneemt, en zich die gelovig toeëigent, wordende de mens also dan gerechtvaardigd door Gods genadige toerekening, en door zijn eigen gelovige toe-eigening van Christus' gerechtigheid, gaande Gods daad van genade in orde vóór onze daad van geloven, gelijk als de schenking van een weldaad noodwendig moet gaan vóór deszelfs aanneming.

Dat dit alzo de rechte zin en mening van de Catechismus is, blijkt klaar uit de uitlegging van Ursinus, deszelfs voornaamste opsteller, in zijn: *Schatboek* volgens de uitgave van Spiljardus, Amsterdam 1694; tom. 1, pag. 246, waar hij van de tweeërlei toe-eigening van Christus' gerechtigheid, die geschiedt in de rechtvaardigmaking, de Goddelijke en de menselijke, omstandig handelt, zeggend:

"Daarom, hoewel deze voldoening onze niet is, ten aanzien dat zij van zelve niet gedaan is, zo is zij nochtans de onze geworden, en wordt de onze door toe-eigening, dewelke is tweeërlei: Gods, of de Goddelijke, en de onze:

1. De toe-eigening Gods is, dewelke geschiedt van God ons toe-eigenend, dat is schenkende en toerekenende deze voldoening Zijns Zoons, en om dezelve ons rechtvaardigmakende, dat is van de schuld en van alle misdaden vrijsprekende, en voor rechtvaardig houdende, niet anders dan of wij nimmermeer gezondigd, of tenminste gelijk of wijzelf genoegzame straffen voor onze zonden gedragen laadden enz.
2. Onze toe-eigening is een aanneming van de gerechtigheid Christi, ons van God geschonken en toegerekend door het geloof, gelijk als iemand het kleed met de hand aangrijpt, en door de toevoeging tot het lichaam zijn eigen maakt, of gelijk als een bedelaar een aalmoes van een rijke met de hand ontvangt, en de zijne doet worden, of het is een of hetzelfde het geloof of doen in deze, als men metterdaad gelooft en vast acht, dat de verdiensten van Christus ons van God geschonken, toegerekend en toegeëigend worden, en dat wij daarom van de schuld vrijgesproken, en voor rechtvaardig gerekend worden, enz.

NB. De Goddelijke toerekening gaat nochtans altijd voor de onze, gelijk de oorzaak gaat voor hetgeen dat daarvan gewrocht is, Joh. 15 vers 16: Gij hebt Mij niet uitverkoren, maar Ik heb u uitverkoren; en 1 Joh. 4: 19: Wij hebben lief, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad. En in zijn Latijnse werken, *Opera Theologica* 3 Tomi. edit. Heydelb. 1612, tom. 1, pag. 233, leert hij in zijn uitleg van de Catechismus, over de beschrijving van de rechtvaardigmaking, vraag 60 en 61.

„Deus enim primum nobis imputat satisfactionem Christi: deinde in nobis efficit fidem, qua illam imputatam nobis applicemus, unde apparet quod applicatio divina applicationem nostram (quae est fidei) praecedat, et sit eius causa, licet non sit sine nostra; non vosme elegistis (inquit Christus), sed ego (elegi) vos., Joh. 15:16. Dat is: Want God rekent ons eerst de genoegdoening van Christus toe; daarna werkt Hij in ons het geloof, waardoor wij onze toerekening toe-eigenen, waaruit dan blijkt, dat de Goddelijke toe-eigening (welke die des geloofs is) voorgaat en een oorzaak van dezelve is, hoewel zij niet zonder de onze is. Gij hebt Mij niet uitverkoren, zegt Christus, maar Ik heb u uitverkoren, Joh. 15: 16. „

En niet anders leert Olevianus hiervan in zijn boven aangehaalde verklaring, ziet slechts pag. 446, nr. 16: „Want door het Evangelie is de Heilige Geest krachtig in ons werkzaam, Die ons Christus inlijft, door het geloof in ons te scheppen, waardoor wij de aangeboden Christus aannemen met Zijn eeuwige gerechtigheid, die Hij ons toerekent, Dan. 9:24 en Fil. 3:9. „

En pag. 474: „Hijzelf is het ook die met de Heilige Geest doopt, door Wiens kracht wij de aangebodene genade der vrijspreking of der rechtvaardigmaking omhelzen, en wedergeboren worden tot kinderen Gods. „

En pag. 490: „Doe erbij dat wij wedergeboren worden, zulks geschiedt om de voorgaande verzoening, of de toegerekende gerechtigheid, gelijk God Zelf betuigt, Jer. 31: 33, 34.

En doorgaans spreekt hij zodanige taal, door zijn gehele bock, waaruit klaar blijkt, dat Gods toerekening van Christus' gerechtigheid voorafgaat, en dat wij die door ons geloof vervolgens aannemen.

Dewijl nu deze dingen ten volle klaar en onbetwistbaar zijn, en dewijl wij alsnog geen duidelijke tegenspraak tegen een voorgaande toerekening Gods van Christus' gerechtigheid in onze rechtvaardigmaking bij de andere partij hebben kunnen naspeuren, zo achten wij ons verplicht vast te stellen, dat omtrent het oorzakelijke opzicht van de tweeërlei daden der rechtvaardigmaking jegens elkander, tussen de partijen wederzijds alsnog geen wezenlijk verschil gevonden wordt.

B. Mitsdien zou het ganse verschil hier dan alleen moeten gaan omtrent *het opzicht van samen bestaanbaarheid, dat er is tussen Gods genadige schenking en toerekening van Christus' gerechtigheid, en tussen onze gelovige aanneming en toe-eigening van dezelve.*

Door deze samen bestaanbaarheid verstaan wij het wezenlijke en noodzakelijke verband, dat er in de rechtvaardigmaking plaats heeft, tussen de daad van Gods toerekening, in diervoege dat de toerekening zonder de aanneming niet bestaat, gelijk ook deze niet zonder toerekening, of om liever met de woorden van Ursinus te spreken in zijn *Schatboek*, boven aangehaald pag. 246, daar hij zegt:

„Zonder deze onze toe-eigening geschiedt de Goddelijke niet, maar het is van node dat ze beide tezamen komen, want gelijk het niet genoeg is dat u een weldaad aangeboden wordt, maar het is ook van node, dat die aangeboden weldaad van u aangenomen wordt, alzo is het ook niet genoeg dat God ons de genoegdoening Zijns Zoons schenkt en aanbiedt, tenzij dat wij ook deze gave, door het geloof ontvangen zijnde ons toe-eigenen. NB. Ja, God wil de gerechtigheid Zijns Zoons niet toerekenen, als degenen die dezelve begeren, die daarom bidden, en door het geloof dezelve zich toe-eigenen. Nochtans is God de Auteur van beide die toe-eigeningen, want Hij ons niet alleen die gerechtigheid aanbiedt en schenkt, maar Hij schenkt ons ook het geloof, door hetwelk wij dezelve ontvangen.

Dat is, Hij geeft niet alleen de gave, maar ook de hand en de macht, om deze gave te ontvangen, gelijk geschreven staat, Ef. 2:8. Daarom geschiedt de een zonder de andere niet, de eerste niet zonder de tweede, want God toe-eigent ons het zó, dat wij het ons ook mede toe-eigenen zullen door het geloof.

En in zijn (Ursinus) Latijnse werken, tom 1, pag. 233:

"Daar is derhalve tweeërlei toe-eigening:

1. ten opzichte van God, en 2. ten opzichte van ons.

- Ten opzichte van God is de toe-eigening, de toerekening van Christus' gerechtigheid tot dat einde volbracht, opdat die voor ons zou gelden, aanneemt, en ons om dezelve voor rechtvaardig houdt, even alsof wij nooit gezondigd hadden, of tenminste een genoegzame straf voor onze zonden aan Hem betaald hadden.
- Ten opzichte van ons is de toe-eigening de daad zelf van geloven, waardoor wij voor zeker vaststellen, dat ons dezelve (te weten de gerechtigheid van Christus) toegerekend en geschonken wordt, etc.

Het is nodig, dat die beide toe-eigeningen samenkomen, want NB. *God rekt ons de gerechtigheid van Christus toe onder dit beding, dat wij ook zelve ons die toe-eigenen zullen door het geloof.* Ofschoon iemand aan een ander een weldaad aanbiedt, echter zo deze aan wie die aangeboden wordt, dezelve niet aanneemt, zo werd ze hem niet toegeëigend, nog werd ze de zijne. Derhalve is de Goddelijke toe-eigening niet zonder de onze, en nochtans is de onze ook van God."

En De Libro Concordiae Cap. 1 in tom 2, operum pag. 493, zegt hij:

"Wij geloven, dat onze ganse gerechtigheid, waarmede wij zondaars in het gerichte Gods bestaan, Gode behagen en erfgenamen van de eeuwige zaligheid gemaakt worden, niet en is, de waardigheid of verdiensten des geloofs, noch van enige andere deugden in ons, maar alleen de gehoorzaamheid van Christus, tot de dood des kruises, NB. *en dat dezelve van God wordt toegerekend aan al diegenen, en aan die alleen, die dezelve met een waar geloof aannemen.*"

Niet anders leert ook Olevianus in zijn Verklaring van de Apostolische Geloofsbelijdenis, pag. 261: "Gelijk (zegt hij aldaar) Christus niet zou zijn gestorven geweest, bijaldien onze zonden van God, niet van de mensen aan Hem niet waren toegeëigend of toegerekend geworden, alzo zouden wij niet leven, bijaldien de gehoorzaamheid van die offerande aan ons niet was toegerekend geworden, NB. hetwelk niet geschiedt zolang als wij buiten dat lichaam blijven (te weten Christus geestelijk lichaam) waar Hij tevoren uit Ef. 5: 23 van gesproken heeft. Maar wij werden Hem ingelijfd door de Geest des geloofs, het woord der verzoening tot ons gezonden zijnde, gelijk de Apostel op dezelve plaats spreekt. Want niet in ons, maar in Christus zegt hij, worden wij rechtvaardigheid, welke zo wie Dezelve ontvangen, die heersen met Dezelve in het leven, gelijk als de zonden geheerst hebben tot de dood, Rom. 5: 17, 21."

En pag. 264: "En gelijk de rechtvaardigmaking alleen geschiedt door het geloof, alzo geschiedt ook alleen en bijzon der door het geloof (waarmede een iegelijk uitverkorene begiftigd wordt) de toepassing van deze gerechtigheid, dewelke bestaat in het vrijwillig geschenk der zoenofferande, alzo werd de offerande van Christus' zijde anders niet toegepast, dan voor zover als Die voor ons is opgeofferd geweest, en Hij ook NB. *de H. Geest geeft en zendt, Die; door Zijn voorbidding voor ons verworven is, en van onze zijde voorzover als wij gelovig gemaakt zijnde, op de beloften betrouwen,* zie Rom. 5 en Filip. 3.

Het is nodig, dat een ieder bijvoorbeeld opmerke, hoe Olevianus hier wel duidelijk onderscheid maakt tussen de rechtvaardigmaking in het gemeen, die door het geloof geschiedt, en tussen de toepassing van Christus' gerechtigheid, (die hetzelfde is als de toerekening) in het bijzonder, die mede alleen door het geloof geschiedt. Dit onderscheid zal ons straks nader te pas komen.

Men bezie dan nu, hoe er in de rechtvaardigmaking *een allerwezenlijkst verband* of samen bestaanbaarheid zij, tussen Gods genadige toerekening van Christus' gerechtigheid, en tussen onze gelovige aanneming van dezelve. Of tussen de tweeërlei toe-eigening of toepassing van die gerechtigheid aan ons, de Goddelijke namelijk en de menselijke, in zover dat de ene geenszins geschiedt of bestaat in Gods beraamde weg van genade, zonder de andere.

Weliswaar, *dat God in het algemeen Christus' gerechtigheid ons mensen wel kan aanbieden en voorstellen door de beloften des Evangeliums, zonder ons geloof, hoewel Hij echter het geloof daarbij ook vereist*, en er ons ernstig toe vermaant, maar Hij kan of wil ons die gerechtigheid niet toe-eigenen of toerekenen metterdaad tot onze rechtvaardigmaking, zonder ons geloof. Zo kan ook de rijke aan de bedelaar wel een aalmoes aanbieden, en toereiken met zijn hand, ofschoon de bedelaar wel die niet mocht kunnen of niet mocht willen aannemen, als werende die, omdat ze hem te gering voorkomt, van de hand. En zo kan hij zich die aalmoes niet toe-eigenen, of als zijn eigen niet toerekenen, tenzij dat de bedelaar die ook zelf aanneme en ontvange. Dit aannemen of ontvangen des bedelaars is dan het noodzakelijk tussenkomend middel, waardoor de rijke hem de aangeboden aalmoes alleen kan geven en toe-eigenen, en de arme die als zijn eigen schatten en rekenen.

En niet anders is het hier tussen ons en God gelegen, ook in de genadige weldaad van onze rechtvaardigmaking. Zolang wij hier halsstarrig en ongelovig blijven, en de aangeboden en geschonken gerechtigheid van Christus door de Geest des geloofs, niet met ware ootmoedigheid uit Gods genadehand aannemen en ontvangen, zo kan of wil God ons dezelve ook geenszins dadelijk toe-eigenen, of als onze eigen gerechtigheid ons toerekenen. Maar Hij houdt ons dan nog metterdaad voor ongelovigen en onrechtvaardigen, op welke Zijn toorn blijft, Joh. 3: 36, ofschoon wij anders ook tot Zijn uitverkorenen mochten behoren, welks gerechtigheid en zaligheid ook bereids door Christus bij God verworven is, en ons in het Evangelium reeds om niet wordt aangeboden. Dit wordt ons klaar en ontwijfelbaar in onze Catechismus, vraag 60 alzo geleerd in de beschrijving van de rechtvaardigmaking, die een ieder daar zelf kan nazien. Want de Catechismus stelt daar twee dingen voor:

- eerst hoe God zonder enige onzer verdiensten uit loutere genade de volkomen genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid Christi ons schenkt en toerekent, enz.,
- ten tweede, hoe zulks niet anders van Hem geschiedt, dan zoverre wij zulk een weldaad met gelovige harten aannemen.

De woorden zoverre zijn van ons te verstaan, dat zij ons het volstrekt, en wezenlijk verband aanwijzen, tussen Gods genadige toerekening en onze gelovige aanneming, en dat de Goddelijke toerekening waarlijk niet anders of niet verder geschiedt, dan onze gelovige aanneming met dezelve dadelijk samenkomen, als het middel, waardoor God die toerekening alzo aan ons doet.

Verder, of anders, heeft die toerekening in de uitvoering Gods, aan ons dan geen wezenlijk of dadelijk bestaan, als daar oprecht het geloof in ons zij, om die Goddelijke weldaad, zoals God die ons schenkt en toerekent, ook van onze zijde met een hartelijke ootmoedigheid en gewilligheid aan te nemen. En ziet, als God ons nu rechtvaardigt, dan doet en werkt Hij ook het één en ander in ons krachtig door Zijn Geest, gelijk Hij ons de gerechtigheid van Christus schenkt en toerekent, geheel zonder ons toedoen. Alzo werkt Hij dan terzelter tijd, zonder ons toedoen, ook een oprecht geloof in ons, waardoor wij die geschonken, en toegerekende gerechtigheid in

diervoegte ontvangen en aannemen, en die door ons geloof nu ook onszelf toe-eigenen, en aldus zijn wij dan voor God rechtvaardig door het geloof. En ziet dit, en dit alleen is dan ook onze rechtvaardigmaking.

Want als God de rechtvaardigmaking nu metterdaad aan ons doet, en uitvoert in de hemel en in onze consciëntie, ons schenkende en toerekenende de gerechtigheid van Christus, die wij door de Geest des geloofs ook aannemen, dan zijn wij ook terstond voor Hem rechtvaardig door het geloof. Zodat tussen Gods rechtvaardigen van ons door het geloof, en tussen ons rechtvaardig zijn voor God door het geloof, dan geen ander onderscheid is, als dat van oorzaak en gewrocht, doch waarvan misschien nog nader gesproken zal worden.

Het komt hier dan al op aan, dat men wel terdege acht geve op de wezenlijk en natuurlijke samen bestaanbaarheid van de beiderhande toe-eigening, die er geschiedt in onze rechtvaardigmaking, en waarin die rechtvaardigmaking eigenlijk bestaat, de Goddelijke namelijk en de menselijke, zoals die hier van ons voorgesteld is. Gods genadige toerekening van Christus' gerechtigheid aan ons in de rechtvaardigmaking, ofschoon die hier als oorzaak voorgaat, bestaat nochtans niet metterdaad zonder onze gelovige aanneming van die toegerekende gerechtigheid, die onmiddellijk als een vrucht of uitwerksel van die Goddelijke toerekening door de H. Geest des geloofs, in ons voorkomt. Wij moeten deze twee wel nauwkeurig onderscheiden, maar niet voor een ommezien ooit vaneenscheiden, of anders zal van de heilige rechtvaardigmakingsleer, niets recht kunnen verstaan worden.

En zie, omtrent dit betrekkelijk opzicht van samen bestaanbaarheid moet nu onzes bedenkens het ganse verschil alleen vallen, dat er tussen wederzijdse partijen dadelijk zou bestaan over de leer van de rechtvaardigmaking. Of daar moet in het geheel geen wezenlijk verschil wezen, maar alles moet slechts op een blote woordenstrijd, misvatting, verkeerde uitdrukkingen en onderlinge verwarring uitloopen enz. Of anders achten wij dat hier het verschil alleen gevonden moet worden, waar wij dan nu nog nader onderzoek naar moeten doen, zo om van de wezenlijkheid, als van de eigenlijke staat, en van de gelegenheid van zodanig verschil recht te kunnen oordelen.

Om hetwelk te doen nodig is, dat wij nauwkeurig overwegen en naspeuren, wat omtrent die samen bestaanbaarheid van de ene partij gesteld, en wat hier van de andere partij ontkend en tegengesteld wordt.

I. Door de ene partij verstaan wij diegenen, die sterk beweren, *dat de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid geheel onmiddellijk geschiedt, en alzo vóór ons geloof.* Wij zullen op dit gevoelen zoveel doenlijk nader onderzoek doen, waartoe wij vooraf betuigen niet anders, dan met alle omzichtigheid, en Christelijk bescheidenheid te willen handelen, vooralsnog meer bij wijze van onderzoek, dan van vaststelling. En voorwaar, indien wij met de voorstanders van dit gevoelen zelf moesten handelen, dan zouden wij niets liever begeren, als wij van hen de nodige opheldering mochten bekomen, omtrent de bekommernissen, die wij bij onszelf hebben over hun leer en voorstelling. En het zou ons tot een bijzondere vergenoeging strekken, als zij ons door een onderscheiden en rechtzinnige verklaring daarvan konden ontheffen. Wij zullen er hier het één en ander slechts van voorstellen, om te zien hoedanig besluit of bepaling van leer daaruit dan zou gemaakt worden.

A. Wij bespeuren, dat zij in hun schriften voor en na gewag maken van de dadelijke Goddelijke toerekening der verdiensten en gerechtigheid van Christus, in abstractie of

in het afgetrokken, zonder melding van 's mensen gelovige aanneming, noch rechtstraads, noch van terzijde, als een middel, waardoor die toerekening alleen bestaat en aan de gelovige alleen geschiedt, aangemerkt als een gelovige.

Dit geeft ons aanleiding om te duchten of zij niet wel mochten van begrip zijn, dat er in opzicht van de uitvoering van onze rechtvaardigmaking, een dadelijke toerekening Gods in de vierschaar des hemels zou plaats hebben, die bijzonderlijk en als bij voorbaat op zichzelf zou bestaan, zonder een nevensgaand geloof of aanneming van 's mensen zijde, welke van de Goddelijke toerekening in het geheel niet afgescheiden kan worden. Want volgens de Gereformeerde leer, tot hiertoe van ons voorgesteld, is het immers zeker, dat er een zodanige samen bestaanbaarheid, waarlijk en wezenlijk is tussen de Goddelijke toerekening en de menselijke aanneming in onze rechtvaardigmaking, welke geenszins toelaat, de ene vast te stellen, zonder ook uitdrukkelijk de andere te stellen, nadien de ene geheel en al geschiedt, door middel van de andere, te weten de toerekening door middel van de aanneming.

B.. Weliswaar, dat zij, na alvorens de toerekening in Gods vierschaar, als Zijn Rechterlijke daad van rechtvaardigen vooruit gesteld hebben op zichzelf, dan wijders in orde ook des mensen geloof stellen, zoals de H. Geest dat in hen werkt, waarmee hij nu die genadige toegerekende weldaad Gods moet bekennen, en die ook gelovig aannemen, teneinde hier dan door ook lijdelijk in zijn consciëntie voor God gerechtvaardigd te worden.

Indien zij dit alzo verstonden, in de zin van *een wezenlijke samen bestaanbaarheid, van de Goddelijke toerekening met ons geloof, als die niet voor een ommezien zonder malkander zijn of bestaan kunnen*, gelijk dit hierboven is voorgesteld, dan zouden ze in de grond rechtzinnig leren. Doch nu schijnen zij die allerwézenlijkste en volstrektste samen bestaanbaarheid van Gods toerekening met onze gelovige aanneming alzo niet te erkennen, maar veeleer aan de Goddelijke toerekening een wezenlijk NB. *voorafgaand bestaan, op zichzelf toe te schrijven, buiten, en zonder 's mensen geloof*. Want zij leren van die toerekening, dat ze *onmiddellijk geschiedt*, dat is te zeggen, *zonder middel* van ons geloof. Ja, het schijnt dat ze hierin de gehele staat van verschil bijzonderlijk stellen, of Gods toerekening van Christus voldoening en gerechtigheid aan de uitverkoren zondaar *onmiddellijk of middellijk* geschiedt, want zo drukken zij zich elders uit.

Het verschil komt hier op uit, of God de genoegdoening en gerechtigheid van Christus aan de uitverkorenen, als zondaren in zichzelf toerekent onmiddellijk, direct, en eer dat er enige fysische verandering in de zondaar is teweeggebracht. Dan of die toerekening geschiedt medianté fidé; door tussenkomst van ons geloof?

Het eerste verklaren zij voor hun gevoelen, en het laatste verwerpen zij, als heulende met Placeüs en de Remonstranten. Ja, zij trekken die streng nog veel stijver, en belijden dat zij, dewelke zeggen, *dat Gods toerekening niet onmiddellijk, direct, en alle onze fysische verandering voorgaande stellen*, dezulke houden voor Papisten van de ergste soort, en voor Remonstranten, ja dat meer is, voor Socinianen.

Zij bekennen zelf, dat deze beschuldiging zwaar is om te bewijzen, doch bedienen zich onder anderen van zodanige argumenten, waaruit men zulks zien kan, dat dit hun mening wel terdege is. Want zij zeggen: *Indien het geloof vóór de toerekening van Christus' gerechtigheid moet gaan (dat zeker geen rechtzinnige stelling zou wezen), zo is de toerekening niet onmiddellijk, etc. En hoe zal (zeggen zij verder) dat geloof in ons gevonden worden, zo ons niet eerst de gerechtigheid van Christus, onmiddellijk van God toegerekend wordt, enz.*

Wij achten het dan klaar genoeg te zijn, dat zij de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid in de rechtvaardigmaking, zoals die in de hemel vierschaar geschiedt, geheel onmiddellijk schijnen te begrijpen, en zonder zodanige wezenlijke, en dadelijke samen bestaanbaarheid met ons geloof, als er voorheen getoond is.

Men moet hier wel in acht nemen, dat zij aldus leren van de Goddelijk toerekening van Christus' gerechtigheid, en *niet maar slecht van deszelfs algemene schenking en aanbieding in het Evangelium*. Want van de laatste is het zeker, dat die onmiddellijk van God aan de ellendige zondaar gedaan wordt, hoewel dat God ook het geloof daarbij vereist, en daartoe een ieder ernstig vermaant.

Doch met de toerekening is het geheel anders gelegen, als boven alreeds is aangewezen. Dezelve kan zonder ons geloof niet dádelijk bestaan, ofschoon die anders in orde het geloof vóórgaat, gelijk de oorzaak gaat vóór het gewrocht. Want God rekt de gerechtigheid van Christus metterdaad (of in de uitvoering van de rechtvaardigmaking) niet maar slechts de uitverkoren zondaar toe, maar de uitverkoren en gelovige zondaar; en alzo wel degelijk door tussenkomst van ons geloof, zonder welke tussenkomst die Goddelijke toerekening geenszins geschiedt. Met diezelfde genade, waarmede God ons de gerechtigheid van Christus toerekent, werkt Hij ook *middelijker* wijze het geloof in onze harten, waardoor wij die weldaad aannemen, en die ons ook toe-eigenen, en dit veroorzaakt die volstreckte samen bestaanbaarheid tussen Gods toerekening en tussen ons geloof, zodat dezelve ook niet voor één ogenblik vaneen gescheiden kunnen worden, en hier in het geheel geen onmiddellijke toerekening Gods, die vóór ons geloof op zichzelf bestaan zou, begrepen kan worden, hebbende Gods toerekening een volstrekt noodzakelijk opzicht op ons geloof, en hangende ons geloof geheel en volstrekt aan Gods toerekening, gelijk het uitwerksel hangt aan deszelfs oorzaak, waaruit dat voorkomt.

En zo geschiedt Gods toerekening dan *middelijk* aan ons, dat is door middel of tussenkomst van ons geloof. Doch zodat beide de toerekening en het geloof van God aan ons, en in ons geestelijk gewerkt worde, en het is dus alles en alleen Zijn loutere genade, waardoor Hij alles werkt in allen.

C. Doch het is het nog niet alleen. Met zo een onmiddellijke toerekening te stellen, moeten de twee delen of daden van de rechtvaardigmaking (te weten, de Goddelijke en de menselijke toe-eigening van Christus' gerechtigheid), noodwendig ook in diervoege vaneen gesteld, of van elkander afgezonderd worden, dat er een tweërlei soort van rechtvaardigmaking schijnt door ingevoerd is, die tot allerlei misverstand en verwarring aanleiding moet geven. Want zo maakt men van de Goddelijke toerekening, als bestond die onmiddellijk op zichzelf, een rechtvaardigmaking in Góds vierschaar, en van onze gelovige aanneming een rechtvaardigmaking in 's mensen consciëntie. De eerste noemt men *de dadelijke*, en de laatste *de lijdelijke* rechtvaardigmaking. Men spreekt van de ene als vóórgaande, van de andere als volgende, van de ene als die gaat vóór, van de andere als die geschiedt op of door het geloof.

Nochtans is het zeker dat de Heilige Schrift ons maar één rechtvaardigmaking leert, gelijk ook onze formulieren doen, welke geschiedt uit of door het geloof; en dat dezelve tweezins is aan te merken, namelijk dadelijk zoals God die doet, of lijdelijk zoals de mens die door het geloof ontvangt. Het is één en dezelfde rechtvaardigmaking, welke geschiedt in de hemel en in 's mensen consciëntie. Ter zelfder tijd, als God de gelovige zondaar in de hemel rechtvaardigt, zo rechtvaardigt

Hij hem ook door Zijn Geest, en door middel Van het geloof in zijn consciëntie. Weshalve men uit oorzaak van deze bijzondere wijzen of opzichten van de Goddelijke werking, de rechtvaardigmaking niet moet begrijpen, of daarvan spreken, alsof die tweeërlei waren, overmits de rechtvaardigmaking maar eigenlijk een enige is. De toerekening Gods blotelijk als zodanig aangemerkt, is de gehele en volledige rechtvaardigmaking, niet waar de Schriftuur van spreekt, maar is alleen hetgeen God hier doet van Zijn zijde, bij welke de gelovige aanneming, die van 's mensen zijde geschiedt, noodzakelijk moet bijkomen, opdat het zij de gehele rechtvaardigmaking door het geloof, zoals de Schrift ons leert.

Gelijk dan Olevianus om die reden in zijn Verklaring, pag. 264, tevoren aangehaald, wel duidelijk onderscheid maakt, tussen de toepassing of toerekening van de gerechtigheid, en tussen de rechtvaardigmaking, als hu zegt: "En gelijk de rechtvaardigmaking alleen geschiedt door het geloof, alzo geschiedt ook alleen en bijzonder door het geloof de toepassing van deze gerechtigheid, dewelke bestaat in het vrijwillig geschenk van de zoenofferande."

En dat ook toepassen en toerekenen bij hem één en hetzelfde is, toont hij kort tevoren pag. 260 met te zeggen: "Zo dan de offerande aan anderen toe te passen, is de zonde en alle de vloeken op de offerande over te brengen, voor diegenen voor welke zij geofferd wordt enz. en daarentegen, de allerheiligste gehoorzaamheid van de offeranden aan anderen toe te rekenen, en door de H. Geest te maken, dat zij die toerekening ontwaar worden."

Doch de lieden van wiens gevoelen wij hier handelen, spreken van de blote toerekening van de gerechtigheid, als ware die Gods rechtvaardigmaking in de hemel, welke vóór het geloof zou gaan, en of die aldus reeds bestond op zichzelf, vóór de volgende rechtvaardigmaking, die daarna geschiedt in 's mensen consciëntie, door middel van het geloof. Dus niet anders dan of er metterdaad, een tweeërlei rechtvaardigmaking was, ene die geschiedt vóór het geloof, en een die geschiedt op of door het geloof, en alzo een onmiddellijke en een middellijke rechtvaardigmaking.

Dit mocht nog enigszins in te schikken zijn, indien zij anders met goed onderscheid en bepaling telkens en behoorlijk aandrongen, op de wezenlijke en volstreckte samen bestaanbaarheid, die hier tussen beide is, zodat de ene rechtvaardigmaking buiten de andere ook niet een ogenblik op zichzelf bestaat, of kan bestaan in Gods beraamde weg. Want hiermede zouden zij ons dan duidelijk doen blijken, dat zij in de grond maar één rechtvaardigmaking stelden, doch die zij onderscheidenlijk aanmerkten in haar bijzondere opzichten, of naar de tweeërlei toe-eigening, die daarin plaats heeft, namelijk de Goddelijke, en de menselijke.

Maar nu schijnen al hun uitdrukkingen en beschrijvingen van hetgeen God ééerst onmiddellijk voor het geloof, en vervolgens middellijk door of op het geloof in onze rechtvaardigmaking doen zoude, doorgaans van hen voorgedragen te worden, alsof zij die twee niet slechts in orde van werkingen, maar ook in manier van bestaan, alzo van malkander wilden afzonderen, dat Gods onmiddellijke toerekening of rechtvaardigmaking die in de vierschaar des hemels geschiedt, bereids enige tijd korter, of langer blotelijk op zichzelf zou bestaan, vóór de middellijke rechtvaardigmaking, die van Hem geschiedt door het geloof in des zondaars consciëntie.

Dan, wat hier ook van zijn mocht, dit is nochtans ten volle zeker, dat, met in de dadelijke uitvoering van de rechtvaardigmaking, waar wij alleen nu van handelen, een

alzulke onmiddellijke voorgaande toerekening Gods te stellen, alle aanleiding wordt gegeven tot zodanige scrupulen [problemen], en zwarigheden, als wij hier voortbrengen. Want daar kan - hoe men het schoon mocht willen maken en nemen, hetzij van Gods verborgen en innerlijk oordeel bij Zichzelf, hetzij van deszelfs dadelijke uitvoering aan ons, - doch nooit op enigerlei wijze, een onmiddellijke toerekening van Christus gerechtigheid aan de uitverkoren zondaar, gesteld of begrepen worden.

- (1) Niet in opzicht van Gods innerlijk oordeel. Want met of door hetzelfde stelt God niet maar alleen de weldaad van de toerekening vast, maar ook het middel van die toerekening, namelijk ons geloof voornemende ons dit in de tijd te schenken, en ons also niet anders te rechtvaardigen, dan door een middellijke toerekening van Christus' gerechtigheid, zonder enig toedoen van ons, uit loutere genade. Dit is in het algemeen waarachtig van Gods verborgen weg, voornemen en welbehagen, om ons zalig te maken in Christus, dat daarin ook Zijn eigen middel, waardoor Hij zulks alleen wil doen (te weten het geloof van Zijn Geest, door het Evangelium) mede in opgesloten, en vast bij God bepaald ligt, waarna God dit Zijn voornemen dan in de tijd ook even also uitvoert, met ons niet alleen de zaligheid in Christus te schenken, als de weldaad, die Hij ons heeft toegezegd, maar ook het geloof in Christus, als het middel, dat Hij ons mede heeft toegedacht om daardoor de geschonken zaligheid deelachtig te worden. Zodat het hier dan bij God, en bij ons altemaal alleen uitkomt, op hetgeen de Heilige Apostel zegt, Ef. 2:8, 9: Uit genade zijt gij zalig geworden, en dat niet uit u, het is Gods gave.
- (2) Indien er dan geen onmiddellijke toerekening kan begrepen worden in Gods innerlijk oordeel, zo kan zodanige toerekening in het geheel dan ook geen plaats hebben in de uitvoering van Gods oordeel, als die zich naar dat oordeel gans moet richten. En mitsdien is het stellen of beweren van een onmiddellijke toerekening, die vóór het geloof zou gaan, dan in alle manieren gans ongerijmd en strijdig met Gods Woord, en met de formulieren van onze leer, waarin niets voorkomt, dat hiertoe enige aanleiding zou kunnen geven.

Uit al dit voorgestelde en verhandelde, durven wij bescheidenheidshalve hier nog geenszins een stellig besluit, of vaste bepaling opmaken omtrent het ware en eigenlijke gevoelen van deze partij. Maar wij zouden aan dezelve nog veel tijd en gelegenheid willen geven om zichzelf op dit alles eerst nader en duidelijker te verklaren. Dit begeren wij, dat men hier als onze ernstige mening also opneme. Want wij achten nodig te hebben, tot voldoening van ons eigen gemoed, in deze met alle Christelijke voorzichtigheid te moeten handelen, en indien hier somtijds van sommigen ook al eens min voegzaam, of recht gesproken of geschreven mocht zijn, aan deze plaats te laten, tot verbeteringen om rechtzinnig te gevoelen en te spreken, gelijk wij aan onze zijde, mede gaarne een gunstige verschoning zouden willen verzoeken van hen, indien wij hun gezegden, of haar rechte zin en mening, somtijds niet wel gevat, of niet wel voorgesteld mochten hebben.

Als die betuigen dat het ons enkel maar hierom te doen is, dat de zuivere Goddelijke waarheid, belangende deze hoogwichtige leer des Evangeliums, in een helder licht gesteld werd, en dat alle verschillen daaromtrent, geheel mochten uit de weg geruimd worden. Nochtans zoals de zaken van deze partij tot hiertoe ons voorkomen, dunkt ons dat het gehele beloop van hun verhandeling, en van hun gezegden en voorstelling, also ingericht en uitgewerkt wordt, dat er een ieder maar al teveel aanleiding door bekomt, om te duchten, of hun rechte mening niet wel mocht zijn, een onmiddellijke

toerekening of rechtvaardigmaking in Gods vierschaar te stellen (en dat wel dadelijk in de uitvoering NB. *aan Gods zijde*), welke voor het geloof zou gaan, en vóór de rechtvaardigmaking in des gelovige consciëntie, of hetgeen al op één uitkomt, dat zij tweeërlei rechtvaardigmaking stellen één die geschiedt onmiddellijk van de zijde Gods in de vierschaar Gods, voor het geloof, en dus vóór de rechtvaardigmaking in de consciëntie van de gelovige, en één die geschiedt middellijk door het geloof in 's mensen consciëntie, zodat een gelovige, eer hij gelooft en in zijn consciëntie gerechtvaardigd is; echter tevoren bij God al onmiddellijk gerechtvaardigd is geworden zonder het geloof.

En in het kort (om niet telkens zoveel woorden te gebruiken) dat zij een voorafgaande en onmiddellijke rechtvaardigmaking in Gods vierschaar stellen, voor het geloof, waarop de middellijke rechtvaardigmaking door het geloof in de consciëntie dan naderhand volgt. Het komt hier op het eerste lid van deze stelling aan, en daarom zullen wij alleen voortaan dat eerste stuk alleen ook noemen en voorstellen, zonder het nochtans in een andere zin te nemen, dan in die omstandigheid en samenvoeging met het andere lid, zoals dit gevoelen hier nu van ons is voorgesteld.

En om van zodanig gevoelen in het vervolg van onze verhandeling, nu ook een bekwaam gebruik te kunnen maken, en het nog nader grondig en omstandig te wederleggen, teneinde de gezonde leer van de rechtvaardigmaking hierdoor recht in het licht gesteld, en bevestigd werd, zo zullen wij de personen met hun gezegden aan deze kant nu geheel en al aan ene zijde laten, en ons voor enige tijd van deze onderstelling bedienen (die wij dan ook niet verder als zodanig willen aangemerkt hebben). Dat er metterdaad van sommigen in onze kerk alzo gevoeld en geleerd zou worden, als dat er een voorgaande onmiddellijke rechtvaardigmaking in Gods vierschaar geschiedt, vóór het geloof, waarover wij dan voornemen straks nader te zullen handelen.

II. Op deze wijze hebben wij naar het eigenlijke gevoelen van de ene partij, alle mogelijke naspeuring en onderzoek gedaan. Dat staat ons alzo mede nu te doen naar het eigenlijke gevoelen van de andere partij, die zich tegen de vorige in verschil stelt. Doch hier zal het onderzoek als volgende op het reeds verhandelde, daarom nu veel korter, en met minder omslag kunnen geschieden. Waarom wij slechts bepaald ons oog hebben te houden op de dikwijls genoemde en reeds zover in het licht gestelde samen bestaanbaarheid tussen de Goddelijke toerekening en onze gelovige aanneming door de Heilige Geest van Christus' gerechtigheid in onze rechtvaardigmaking. Waar omtrent wij klaar genoeg bespeuren:

- a. Dat aan de ene zijde van die andere partij deze samen bestaanbaarheid in zover volkomen wordt bekend en vastgehouden, dat zij Gods toerekening en onze aanneming van dezelve door het geloof, als en in diervoege als van hen begrepen wordt, op generlei wijze willen afscheiden, maar die beide dus verenigd houden, dat de ene geen wezenlijk bestaan heeft buiten de andere.
- b. Ook zien wij, dat ze de Schriftuurlijke uitdrukking van een rechtvaardigmaking uit en door het geloof gebruiken, en dus geen andere rechtvaardigmaking schijnen te stellen, dan die uit en door het geloof geschiedt, dat in zoverre dan ook goed is.
- c. Doch zij geven ons daarnevens ook redenen om te duchten of zij hier, *door de natuur des geloofs, niet wel somtijds wat anders mochten verstaan, dan in Gods Woord en de leer van onze kerk doorgaans daardoor verstaan wordt*. Want zij maken geen zwaarigheid te bekennen, hoe zij van gevoelen zijn, *dat Gods rechtvaardigen als Rechter, niet hetzelfde zij, als de troostelijke bekendmaking van die door de*

Heilige Geest, en dat om reden dewijl die bekendmaking meermalen hervat wordt, en de uitspraak des Rechters vooruitstelt, die maar eens en volkomen geschiedt. Die zo spreken en gevoelen, schijnen door het geloof, waaruit of waardoor wij gerechtvaardigd worden, dan immers geheel wat anders te verstaan, als een oprechte gelovige aanneming en toe-eigening van de volkomen genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus, zoals God die aan ons zonder enige van onze verdiensten, uit loutere genade schenkt en toerekent, tot onze rechtvaardigmaking.

Want tot zodanig geloof behoort immers wezenlijk:

1. Niet alleen een ware en zekere kennis door de geestelijke en krachtdadige verlichting des Evangeliums van Christus, en van Zijn volkomen genoegdoening enz. voor ons, mitsgaders van Gods genadige schenking en toerekening van dezelve aan ons, in de belofte des Evangeliums.
2. Maar ook een waarachtig en zeker vertrouwen des harten, waardoor wij die genade Gods oprecht aannemen, ons die toe-eigenen, en daar ook ganselijk in berusten, zonder daarbuiten tot onze troost of zaligheid, iets anders meer te begeren.

Ziet dit, en dit alleen, is het ware rechtvaardigende geloof. Die hier wat anders, in de plaats wilden stellen, waarin deze geestelijke kennis, en dat hartelijke vertrouwen des geloofs, die deszelfs eigen aard en wezen uitmaken, zou ontbreken, de zodanigen moeten dan zekerlijk bedektelijk met een Pelagiaans kalf ploegen, en het zuiver geloof (waardoor wij Christus geschonken en toegerekende gerechtigheid geheel alleen mede aannemen, en ons die oprecht toe-eigenen met vertrouwen) in een ander soort van menselijk werk veranderen. Dat kan in de grond geen waar geloof zijn, ofschoon men het dus mocht noemen.

Wij weten ook hoe de Remonstranten en zelfs de Socinianen almede doorgaans van het geloof spreken, en van door of uit hetzelfde gerechtvaardigd te worden. Doch dat zij dan door het geloof geheel wat anders verstaan, als zodanig blote aanneming met vertrouwen, gelijk Gods Woord ons leert, en wij ook in onze kerk leren. En voorwaar, om hier rechtuit te spreken, hoe zouden diegenen, welke stellen, dat Gods rechtvaardigen als Rechter niet hetzelfde zij, met de troostrijke bekendmaking van die door de Heilige Geest, doch gezond en recht van de natuur des geloofs kunnen gevoelen? Want God rechtvaardigt ons immers niet anders gelijk zijzelf stellen, dan door middel van ons geloof. Doch ons geloof kan geen oprecht vertrouwende aanneming van Christus geschonken en toegerekende gerechtigheid zijn, zoals het volgens onze leer waarlijk is, indien wij die geschonken en toegerekende gerechtigheid van Christus niet zouden bekennen en oprecht als zodanig geloven, die ons als ons eigen mede toe-eigenen met vertrouwen, en daarin geheel doen berusten, door de Heilige Geest.

Neemt maar eens voor een ogenblik de troostelijke bekendmaking van Gods rechtvaardigende genade aan ons in Christus door de Heilige Geest geheel weg, wat zal er dan doch overblijven van het geloof en van de rechtvaardigmaking, door of uit het geloof? Of zal men anders ook een weldaad, die ons geschonken wordt, kunnen aannemen, zonder van dezelve iets te kennen, of te weten? Eén van beiden moet zekerlijk hier dan waarachtig zijn, of Gods rechtvaardigende toerekening aan ons uit loutere genade, zonder enige van onze verdiensten, moet het ware en eigenlijke voorwerp van ons geloof zijn, hetgeen wij daarmede moeten aannemen en omhelzen, of daar moet buiten de gerechtigheid van Christus, welke van God wordt toegerekend, iets anders zijn, tot een voorwerp voor het geloof, en zo er iets anders mocht zijn, men noeme dit dan, en zegge wat het is, en het zal blijken, dat men daarmede van onze

Gereformeerde leer van de rechtvaardigmaking ten enenmale moet afwijken, hoe schoon ook de zaak begrepen, en gefatsoeneerd mocht worden.

Doch indien Gods rechtvaardigende toerekening van Christus' gerechtigheid aan ons in de belofte des Evangeliums, het bijzondere en voorname voorwerp van ons geloof moet zijn, gelijk het waarlijk is, dan moeten wij ook noodzakelijk door de troostelijke bekendmaking van de Heilige Geest in onze harten, die Goddelijke genade kennen en geloven, en die tevens ook aannemen met vertrouwen, en op die wijze dan ook metterdaad van God gerechtvaardigd worden. Deze dingen zijn klaar dan dat ze een verdere behandeling zouden behoeven.

Wat anders ware het, indien men aldus wilde spreken bepaaldelijk NB *van de bijzondere maat of trappen van die troostelijke bekendmaking, gelijk als van deszelfs levendig en bestendige gevoelen, toeneming, bevestiging enz.*, welke dingen in haar bijzonder opzicht, zekerlijk niet hetzelfde zijn als Gods Rechterlijk rechtvaardigen, dat in de grond maar ééns en volkomen geschiedt. Ofschoon ook de genadige toepassing daarvan in onze harten en consciëntie door de Geest des geloofs, even zowel als die troostelijke bekendmaking, nog gedurig aan ons moet geschieden, opdat die gerechtvaardigd is, nog gerechtvaardigd worde, Openb. 22:11. Maar van die troostelijke bekendmaking alzo in het gemeen, en onbepaald te spreken, alsof die geen wezenlijke invloed had in onze rechtvaardigmaking, of in Gods Rechterlijk rechtvaardigen van ons door het geloof, maar alsof die Goddelijke weldaad ook enigszins zou kunnen bestaan, zonder die troostelijke bekendmaking door de Heilige Geest in onze harten, is waarlijk en metterdaad niet anders dan beide het geloof en de rechtvaardigmaking ineens de bodem in te slaan, indien men dus zodanige stelling zou begeren vast te houden.

D. Doch wij ontvangen van deze partij nogal meer reden om te geloven, of zij niet wel iets anders voor het geloof mochten houden in onze rechtvaardigmaking, dan hetgeen de Gereformeerde kerk daarvoor houdt, wanneer wij in acht nemen, in hoedanige zin zij de Schriftuurlijke bewoordingen *door en uit het geloof* gerechtvaardigd te worden, opnemen. Alzo namelijk, *dat zij de rechtvaardigmaking begrijpen te geschieden eerst ná het geloof, en dat het geloof de rechtvaardigmaking voorgaat.* Want zij drukken hun mening aldus uit, *dat de mens in Gods vierschaar en door Deszelfs Rechterlijk vonnis, niet wordt gerechtvaardigd, dan nadat hij Christus door het geloof omhelsd en aangenomen heeft.*

En elders geven zij hun gevoelen duidelijk op, als dat het geloof voor de eigenlijke gezegde rechtvaardiging des zondaars in *foro poli* [d.i. in het hof des hemels] gaat, en dan eens weder *dat die rechtvaardiging op het geloof volgt.* Gelijk zij dan ook de staat des verschilts ter weerszijden in diervoege voorstellen, of men namelijk, naar Gods Woord moet geloven dat de rechtvaardiging van de uitverkoren, doch gelovige zondaar voor God, door en op het geloof van Christus en Zijn gerechtigheid NB. *aangenomen hebbende, geschiedt, dan of de rechtvaardiging het geloof vóórgaat.* Dat is in het kort te zeggen naar hun mening, of de rechtvaardigmaking ná of vóór het geloof geschiedt.

Het eerste is hun gevoelen, en het laatste stellen zij, is het gevoelen van hun tegenpartij. Uit al het welke dan klaar genoeg schijnt te blijken, dat zij de spreekmanieren van uit en door het geloof gerechtvaardigd te worden, in geen andere zin verstaan, als dat het geloof de rechtvaardigmaking voorgaat, én dat deze geschiedt ná

het geloof, zodat men eerst geloven moet, of geloofd moet hebben, en dan op of na het geloof van God gerechtvaardigd wordt.

Doch hoe nu zodanig gevoelen bekwaamlijk overeengebracht kan worden met de eigenlijke natuur des geloofs, indien men door hetzelfde die vertrouwende, aannemende daad, waardoor men Christus geschonken en toegerekende gerechtigheid zich eigen maakt, zal verstaan, welke onze kerk volstrekt leert, zulks zal niet gemakkelijk vallen te begrijpen. Want zodanige aanneming stelt Gods toerekening als deszelfs oorzaak en voorwerp, noodzakelijk vooruit, en komende onmiddellijk aanstonds, als een natuurlijke vrucht of uitwerksel door de werking van de Heilige Geest, bij die toerekening met deze gelovig te omhelzen, en daarop te vertrouwen. Zo is de gelovige zondaar hierdoor dan als vanzelf, aanstonds rechtvaardig, maar hij werd niet eerst daarna gerechtvaardigd, als hij nu vooraf geloofd heeft.

De rechtvaardiging of rechtvaardigmaking aangemerkt in het allereerste beginsel van deszelfs waarachtig en wezenlijk bestaan, is ogenblikkelijk daar, en geschiedt aan ons niet ná de daad des geloofs, maar door de daad des geloofs.

Hierom zegt ook de Catechismus, vraag 60, "dat onze rechtvaardiging voor God op geen andere wijze geschiedt, dan door de geschonken en toegerekende gerechtigheid of voldoening van Christus, zoverre (zegt de leerling) ik zulk een weldaad met een gelovige hart aanneme." Niet *aangenomen hebbe*, in de voorleden tijd, maar terstond als wij die weldaad maar gelovig aannemen, is onze rechtvaardigmaking daar, zodat die weldaad niet eerst volgt op of na het geloven.

Wanneer wij een weldaad geredelijk aannemen, dan wordt die door de aanneming de onze, en worden wij daardoor dadelijk in het bezit gesteld. Neemt, een misdadiger is aanstonds gepardonneerd, als hij het aangeboden pardon, in diervoege als het hem wordt aangeboden, aanneemt. Doch zulks geschiedt niet eerst daarna, want zijn aanneming stelt de schenking of aanbieding van het pardon vooruit, als liggende reeds vooruit gereed, en daarom, omdat het pardon nu metterdaad zijne zou zijn, en hem aanstonds zou toebehoren, werd er niets anders als zijn aanneming alleen toe vereist. Eveneens is het ook met onze rechtvaardiging, die terstond de onze is, als wij geloven, en niet dan nadat wij geloofd hebben.

Het is volstrekt noodzakelijk, dat hierop wel gelet worde, teneinde de eigenlijke natuur des geloofs hier niet ongevoelig veranderd worde, in een zodanige werkzaamheid des mensen, die enige meerdere of mindere invloed zou hebben op de verkrijging van onze rechtvaardigmaking, in manier van een bewegende, of verwervende of toebrengeende middelloorzaak, heimelijk geschikt naar het fatsoen van de halve Pelagianen. Want hoe rechtzinnig men hier voor het overige ook al zou willen spreken, het kan ons doch in genen dele gerust stellen, als men de eigenlijke natuur des geloofs, die het ware middelpunt van de rechtvaardigmaking is, hier maar in het allerminst zou willen veranderen. En daarom, alvorens men met deze partij over de rechtvaardigmaking enigszins kan handelen, is het noodzakelijk, dat de natuur des geloofs van haar eerst recht gesteld worde.

Ondertussen willen wij (niet tegenstaande dit alles) hier alweer nog geen vast besluit of bepaling maken, als die veel liever zien zouden, dat zij hun gezegden en voorstellingen nopens hunlieder gevoelens, nader ophelderden en verklaarden. Alleen zullen wij, evenals tevoren met de andere partij gehandeld hebben, hier nu ook bij wijze van onderstelling handelen, en het bij provisie daarvoor nemen, dat er van sommigen onder ons zou geleerd worden, dat de rechtvaardigmaking geschiedt na het geloof, of dat die op het geloof zou volgen.

En op die wijze zou de staat des verschil hier dan nu aldus moeten begrepen worden, dat aan de ene zijde werd gesteld, dat de dadelijke rechtvaardigmaking in Gods vierschaar, geschiedt vóór het geloof, en geheel onmiddellijk, en daarentegen aan de andere zijde, dat dezelve eerst geschiedt na het geloof, nadat de mens Christus door het geloof heeft aangenomen en omhelsd. Ofschoon wij nu om redenen verkiezen, zoudanige staat van verschil hier liever onderstellender, dan vaststellender wijze voor te dragen, en te behandelen, zo moet echter niemand menen, dat wij slechts daarmede een ijdel werk zouden verrichten.

Want behalve dat dit ons aanleiding zal geven, om de rechtzinnige leer van onze kerk over dit hoogwaardig stuk, in een nader licht te stellen, zo achten wij, dat er anders ook redenen genoeg voor ons zouden zijn, om zulk een staat des verschil vrijelijk en zonder iemands benadeling hier te mogen vaststellen. Immers belangende het eerste gevoelen is het zeker, dat al van ouds bij sommigen van onze kerk, in diervoege van de rechtvaardigmaking gesproken en geleerd werd, alsof dezelve reeds vóór het geloof aan de zijde Gods geschiede, hetgeen dan ook gelegenheid gaf aan de Remonstrantse Episcopus om te zeggen in zijn Antwoord op de Proeve van Heidanus, pag. 209:

"En dit is de oorzaak NB. dat velen onder de proevers geloofsgenoten ronduit bekennen, dat de vergeving van de zonden, de rechtvaardigmaking, of de toerekening van de gerechtigheid van Jezus Christus gaan zou vóór het geloof. Dat is, dat de uitverkorenen al haar zonden vergeven zijn, dat die gerechtigheid haar toekomt, eer dat zij geloven, en dat meer is, als zij nog met haar zonden God veel arbeid en verdriet aandoen, gelijk Piscator, Bernhardus, Tector en Smoutius, in zijn 'Vader Onze', en Schriftuurlijk Ja etc. uitdrukkelijk spreken en leren. Waar Heidanus in zijn De Causa Dei, niet met opzettelijke ontkenning op antwoordt, maar dusdanige leer van de rechtvaardigmaking voor het geloof, eer ingewikkeld toestaat, zeggende pag. 621: De eerste propositie werd ontkend, want gelijk het niet genoeg is, dat men voor een gevangen misdadiger het rantsoen betaald hebbe, maar verder vereist werd, dat hem dat werde aangezegd en bekend gemaakt, opdat hij wete dat hij verlost is, alzo is het niet genoeg, NB. dat wij vergeving van de zonden hebben, en gerechtvaardigd zijn, zo wij die weldaad niet erkennen en weten, en die ons bekend gemaakt zijnde niet geloven. Wat baat ons een weldaad, zolang zij ons onbekend blijft. Maar als ons dat woord van de verzoening wordt aangezegd, zo is het onze schuldige plicht, zulks aan te nemen, dat God aanbiedt, in zulks te geloven. En zo wie dat getuigenis aanneemt, verzegelt dat God waarachtig is, Joh. 3:33.

2. Belangende het andere gevoelen, werd men ook niet zelden gewaar, dat sommigen bij ons van de rechtvaardigmaking spreken in een ander uiterste, alsof die eerst op of ná het geloof geschiede, zodat men eerst moet geloofd hebben, en dan van God gerechtvaardigd wordt, als een weldaad, die op het geloof volgt. Indien wij niet vreesden hier al te bijzonder en te personeel te handelen, dan zou het ons licht vallen, die met vele aanhalingen uit de Schriften van deze en gene nader te bevestigen. Doch wij willen nu slechts alleen, dat een ieder ml aanmerken, hoe diergelijke voorstellingen en uitdrukkingen niet grotelijks verschillen van het gevoelen van de Remonstranten, die het geloof ook houden als voorgaande, en de rechtvaardigmaking als volgende. Want zo leren zij uitdrukkelijk in hun Conf. Cap. II in de beschrijving van het geloof, waarvan zij aldus spreken ter wederlegging van de Gereformeerde geloofsbeschrijving:

"Daarom ook zoudanige toestemming een vertrouwen genoemd wordt, niet een vertrouwen op de bijzondere barmhartigheid Gods, daarmede wij elk in het bijzonder geloven, dat ons onze zonden vergeven zijn, want zulk vertrouwen behoort niet tot het

wezen des geloofs, noch stelt het wezen des geloofs zelf niet, dan het is een zaak die straks op het geloof volgt, alzo het geloof zijnde een conditie die vereist wordt, om vergeving van de zonden, en daarop een verzekerd vertrouwen, van zodanige vergeving te verkrijgen NB. *noodzakelijk voorgaan moet.*

Men zegge hier niet, dat diegenen onder ons, die het geloof plaatsen voor de rechtvaardigmaking, zulks alzo geenszins doen in de zin van de Remonstranten, overmits zij het geloof voor een gave Gods houden, en niet voor een vrucht van 's mensen vrije wil, en dat zij ook alle verdienstelijke waardigheid van 's mensen geloof in het stuk van de rechtvaardigmaking geheel uitsluiten, alles alleen toeschrijven aan Gods enkele genade, en aan de verdiensten van Christus. Want datzelve zullen ook de Remonstranten doen met woorden, hoewel hun gevoelen doch metterdaad wat anders te kennen geeft. Zo belijden zij uitdrukkelijk in hun Confessie, Cap. 17:5:

"Zo heeft dan de mens het zaligmakend geloof niet uit zichzelf, en wordt niet herboren of bekeerd uit de krachten van zijn vrije wil, aangezien hij in de staat van de zonden niets goeds, dat namelijk een zaligmakend goed zij, als daar is voornamelijk de bekering en het zaligmakend geloof, uit zichzelf en van zichzelf NB. kunnen, denken, willen of doen, maar is nodig, dat hij van God in Christus door het Woord des Evangeliums, en de bijgevoegde kracht van de Heilige Geest, wedergeboren en hernieuwd worde, in verstand, genegenheden, wil en alle krachten, om het zaligmakend goed recht te kunnen verstaan, overdenken, willen en volbrengen.

Wat is er doch, dat aan de rechtzinnigheid van deze woorden zou ontbreken. En niet alleen beschrijven zij het geloof aldus, als een zuivere gave Gods, maar zij ontkennen mede alle verdienstelijke waardigheid van hetzelfde, in onze rechtvaardigmaking, schrijvende hier ook alles geheel toe aan Gods loutere genade, en aan de verdiensten van Christus, alleen en geheel met uitsluiting van alle verdienstelijkheid van de mensen. Want zo drukken zij zich uit in hun Confessie Cap. 18:3:

De rechtvaardigmaking is een barmhartige en genadige weldaad Gods, door welke Hij de boetvaardige en gelovige zondaar, volkomen vrijspreekt en ontslaat van zijn verdiende straf, alleen door en om Christus wil; of door welke God de zodanige om niet, alleenlijk door het geloof in Jezus Christus, al zijn zonden en misdaden kwijtscheldt en vergeeft. Ja hem zijn geloof uit een zeer mildadige en gunstige goedertierenheid toerekent tot rechtvaardigmaking NB. in zulke voege, dat hij dezelve zonder enige verdiensten van zijn werken, alleen door het geloof in Jezus Christus doch levendig en door de liefde werkende zijnde, uit loutere genade Gods bekomt en verkrijgt.

Het kan dan weinig baten, als men eens op een Remonstrants fatsoen, het geloof heeft gesteld vooraf te gaan voor de rechtvaardigmaking (als een voorwaarde zonder welke niet) of men dan ook naderhand zoveel doenlijk al rechtzinnig van het geloof wil spreken als een zuivere gave Gods, die geen verdienstelijke waardigheid of iets van die natuur met zich voert. Want men moet hier mede dan eerst noodwendig de eigenlijke natuur des geloofs veranderen in de vorm van, of hoedanigheid van enige werkzaamheid des mensen, welke enige bewegende of toebrengeende kracht moeten hebben in onze rechtvaardigmaking, althans meerder of anders als een blote vertrouwende, aanneming van Christus geschonken en toegerekende gerechtigheid, volgens ons Gereformeerd gevoelen, door zichzelf wezenlijk en dadelijk kan hebben.

En daarom zal het geen ijdel of vergeefs werk zijn, als wij de verschilstaat hier zo neerstellen, gelijk die boven van ons is uitgedrukt, te weten of de rechtvaardigmaking in Gods vierschaar gaat vóór of ná het geloof.

En als wij deze zaken in diervoege nu nader behandelen, een ieder moet nu wel in acht nemen, dat wij hier bepaaldelijk handelen van de rechtvaardigmaking zelf, zoals die volledig is aan te merken, bestaande in de Goddelijke en menselijke daad van toewijding van Christus' gerechtigheid. Want zo noemt de Heilige Schrift de rechtvaardigmaking overal, waar zij eenvoudig van dezelve gewag maakt, met insluiting van de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid, en van onze gelovige aanneming van dezelve, als die onderling een volstreckte samen bestaanbaarheid hebben, bij en met malkander. Zo doen ook onze formulieren van de leer, en zo moeten wij ook doen, indien wij geen aanleiding willen geven tot dubbelzinnigheid, verwarring, misverstand enz., in een geloofsstuk van de grootste aangelegenheid.

Verder merken wij de rechtvaardigmaking hier ook aan, zoals die tegelijk of gelijkzaam geschiedt in Gods vierschaar, en in van de mensen consciëntie. Want van geen andere rechtvaardigmaking spreekt de Heilige Schrift, gelijk ook niet onze formulieren. Het moet ook noodwendig alzo volgen uit de samen bestaanbaarheid van de twee daden van de rechtvaardigmaking, namelijk de Goddelijke toerekening en de menselijke aanneming van Christus' gerechtigheid, dat de rechtvaardigmaking gelijkzaam geschiedt van God in de hemel, en in de consciëntie des gelovigen. Tussen die beiden is een zodanig volstrekt noodzakelijk verband, dat Gods rechtvaardigen in de hemel geen ogenblik bestaat, zonder zijn rechtvaardigen in des gelovigen consciëntie, weshalve die twee als onderscheiden, maar in het minste niet vaneen gescheiden moeten worden.

Deze dingen klaarheidshalve almede vooruit gezonden zijnde, zo zullen wij hier nu ons gevoelen, omtrent de voorgestelde verschilstaat, ook terneder stellen, hetgeen summierlijk hierop uitkomt, dat aan beide zijden, van de rechtvaardigmaking in de verschilstaat niet recht geleerd wordt, maar dat dezelve van de ene zijde te laat gesteld wordt, en dat zij aldus beiden dwalen, elk in een bijzonder uiterste, die in dezer voege dit hoogwichtige geloofsartikel zouden willen opnemen en begrijpen.

Het komt ons voor, dat zij die de rechtvaardigmaking willen stellen vóór het geloof, teveel zien op de rechtvaardigmaking of de toerekening alleen aan Gods zijde. En wederom dat de anderen, die de rechtvaardigmaking willen stellen na het geloof, hier teveel of te sterk zien, op het geloof alleen aan 's mensen zijde, en te weinig op de rechtvaardigmaking en toerekening aan de zijde Gods. Doch om van dit Goddelijk genadewerk een recht verstand te bekomen, is het volstrekt noodzakelijk, dat men gelijk en evenzeer het oog moet slaan op de rechtvaardigmaking, zoals God die uit genade om Christus toegerekende gerechtigheid aan de zondaar die gelooft, bewijst en doet.

Rechtvaardigmaking en geloof zijn doch allernauwst aan elkander verbonden en verenigd, en kunnen volstrekt niet van elkander gescheiden worden, zelfs niet voor een ogenblik, maar zij zijn aan te merken als een daad Gods en als het middel, waardoor dezelve geschiedt, en dus niet zonder het middel, en het middel niet zonder de daad. God rechtvaardigt NB. alleen de gelovige zondaar, die Hijzelf door het

geloof, ja door de Geest des geloofs, inlijft in Christus. Doch buiten Christus en zonder het geloof wordt nooit iemand van Hem gerechtvaardigd.

Wanneer God de gelovige zondaar rechtvaardigt in de vierschaar des hemels, dan doet Hij zulks terzelfder tijd NB. *ook in de consciëntie*. Het is in de grond één en dezelfde werking van Gods genade, die in de hemel geschiedt, en in de consciëntie door middel van het geloof.

1. Eer wij nu voortgaan om dit ons gevoelen (dat wij achten het gevoelen van Gods Woord te zijn, en tevens van onze Gereformeerde kerk) nader te bevestigen, dunkt ons dat het niet ondienstig zal zijn, hier eerst nog enige dingen aan te merken over de eigenlijke grond of oorsprong, waaruit zodanige verkeerde bevattings, als in de staat des verschils ter wederzijden voorgesteld zijn, zeer licht zouden kunnen spruiten. Waartoe wij hier eerst brengen het droevig gebrek van 's Geestes ware, bevindelijk licht in de ziel. Want de leer van de rechtvaardigmaking, hoe klaar die ook in Gods Woord begrepen mag worden, is doch voor de blinde natuurling een diep verzegelde Goddelijke verborgenheid, gelijk die alzo genoemd wordt, de verborgenheid des Evangeliums Ef. 6:19, en de verborgenheid des geloofs 1 Tim. 3:9. Tenzij de Heilige Geest hier 's mensen verstand, door de zonde verduisterd, inwendig verlicht, zijn oordeel reinige, en zijn wil heilige tot de gehoorzaamheid des geloofs, en hem krachtadig in deze waarheid leide, Joh. 16, en het dus gegeven worde, de verborgenheid van Gods Koninkrijk te verstaan' Marc. 10:11, zo zal hij nooit een recht, zuiver, waarachtig, geestelijk, onderscheiden begrip of verstand van deze heilige waarheid bekomen.

Zij treden immers het rechte spoor geheel bezijden, die menen dat een gemene uitwendige en natuurlijke letterkennis alleen genoeg zou zijn, tot een recht en klaar verstand van dezelve. Hier moet ik zeggen met de wijze en Godvruchtige Lodensteijn *Beschouwinge Zions*: 8e samenspraak pag. 192:

"Want had des Heeren Geest haar geleerd, die leer te halen uit een geestelijk gevoelen van, en een ootmoedig diep verzinken in haar eigen grondeloos niet; item uit een Goddelijke openbaring van die allerheiligste verwisseling, als 2 Kor. 5:21, en Jezus in des zondaars plaats; beter hadden zij verstaan, wat het zij, dat God de godlozen rechtvaardigt Rom. 4:5, en in alles geheel andere bevattings van die heilige waarheid gemaakt."

Doch deze dingen worden hiervan ons niet bijgebracht in zulke zin, alsof wij daarmede bedoelden om een bijzonder of personeel oordeel te vellen over dengenen, die in de verschilstaat van ons voorgesteld, mochten zijn ingewikkeld, hoedanig oordeel wij liever geheel aan de Heere overlaten, maar alleen om in het gemeen de voorname grond aan te wijzen, waaruit zulke en andere verschillen, over dit aller aangelegenst leerstuk van de Goddelijke rechtvaardigmaking wellicht haar oorsprong zou kunnen nemen. Immers dit achten wij ontwijfelbaar zeker te zijn, dat alle misvattingen, wanbegrippen en dwalingen over de leer van de genadige rechtvaardigmaking Gods door het geloof, enkel voortkomt uit 's mensen natuurlijk verduisterd verstand, en uit een droevig gebrek aan Gods geestelijk en bevindelijk licht in dezelve. *Waar ook wel de oprechte Godzaligen, onder 's Hemels soevereine toelating, somtijds nog zo diep in steken kunnen, bijzonder in deze geesteloze dagen, door het gemis van genoegzame ootmoedigheid, en van een oprecht gelovig afhangen van de Heere, gelijk door vele anders schadelijke toevallen, waartoe wij buiten onszelf, geen ander bewijs behoeven, of van de dwalingen of verschillen over de leer des geloofs, en van de genadige rechtvaardigmaking, ten tijde van de Apostelen in*

sommige gemeenten, door welke de oprechten ook somtijds veel verleid en vervoerd werden, en waartegen de apostolische brieven ook bijzonder geschreven zijn.

En voorwaar, het is dikwijls Gods heilige weg, dat Hij de mensen, die meer uit een gemene, en geesteloze beschouwing van de leer des Evangeliums willen handelen, als uit een gelovige ondervinding en geestelijke betrachting van dezelve, allengskens aan de verleiding van hun vleselijk vernuft pleegt over te geven, waardoor zij dan zeer lichtelijk in dwalingen ingewikkeld worden, afwijkende van de eenvoudigheid die in Christus is, 2 Kor. 11:3.

Het zijn immers diegenen, die meest met de H. waarheid moeten omgaan, die hier ook de meeste genade nodig hebben om behoedzaam te zijn voor hun eigen zielen, opdat de satan geen voordeel krijge.

2. Wijders dunkt ons dat de voorzegde misvattingen en wanbegrippen hier ook lichtelijk kunnen spruiten uit een min nauwkeurige achtgeving op de bewoordingen of spreekmanieren, die Gods Geest in de Schriftuur tot beschrijving en voorstellingen van de leer van de rechtvaardigmaking doorgaans gebruikt, *en dat men wederzijds in dezen lichtelijk teveel mocht toegeven aan zijn eigen opvattingen, systematische denkbeelden, welke men van deze leer zich gewend heeft, te formeren.* Daar is toch geen gereeder, of toeleidender weg tot de dwaling onder de mensen, dan wanneer zij meer geleid worden door hun eigen gefatsoeneerde begrippen van de waarheid, als wel door de klare bewoordingen en beschrijving van de H. Schrift. Daar kan nimmer enige dwalingen of misvatting omtrent de heilige leer zijn, die niet voornamelijk oprijst en voortgezet wordt uit deze schadelijke grond. De mensen die dwalen zijn doorgaans gewoon eerst hun eigen bijzonder concept van enig stuk van de leer bij zichzelf te formeren, en dan schoeien zij alles wat de heilige Schrift daarvan zegt, enkel naar de kromme leest van zodanig vals concept. Op zodanige wijze wordt de dwaling dan zeer licht geboren, en door een verkeerde uitlegging van de Heilige Schrift, hardnekkig verdedigd en staande gehouden.

Wij vinden geen zwaarigheid om hier van al terstond een rechtdraadse toepassing te maken op de misvattingen omtrent de leer van de rechtvaardigmaking, die voorheen zijn voorgesteld, want:

1. Zij die van de rechtvaardigmaking alzo spreken, als geschiedde die vóór het geloof, zullen nochtans in de Heilige Schrift niet een enig woord of plaats vinden, waarin zulks rechtuit gezegd wordt, of duidelijk geleerd zou worden. Nergens spreekt de Schrift dat wij vóór het geloof gerechtvaardigd worden, of dat de rechtvaardigmaking onmiddellijk geschiedt vóór het geloof, of eer het geloof in ons gewerkt is. Dusdanige verkeerde stellingen kunnen dan niet anders beweerd of staande gehouden worden, als door onwettige gevolgtrekkingen van sommige plaatsen uit de Heilige Schrift, of door valse uitleggingen van dezelve, die hiertoe mochten aangehaald worden.
2. Op dezelve wijze is het met het andere gevoelen, dat hier direct tegenover staat, mede gelegen. Want de Heilige Schrift leert ook nergens, dat wij ná het geloof gerechtvaardigd worden, of dat het geloof zou gaan voor de rechtvaardigmaking, of dat deze op het geloof zou volgen, of iets anders van die natuur, weshalve dan zodanige stellingen almede geheel moeten rusten op verkeerde redeneringen of gevolgtrekkingen uit de Heilige Schrift, en op valse verklaringen van sommige plaatsen uit dezelve. Doch waarom hier aan weerskanten niet liever gebleven bij de klare bewoordingen en gezonde uitdrukkingen, waarmede de Schriftuur van deze voorname grondwaarheid altijd spreekt en leert, te weten, dat wij uit of door

het geloof gerechtvaardigd worden, dat is door middel van het geloof, als de middelloorzaak van deze genadehandel. Want ons nauwkeurig houdende aan die gebruikelijke spreekmanieren van de Heilige Geest, zouden wij door Dezelve geleid worden tot een gezonde bevassing van de waarheid, waar men anders lichtelijk van afgevoerd kan worden.

3. Boven dit alles schijnt het ons toe, dat de bewuste misvattingen al verder daaruit hun oorsprong hebben, dat men aan weerskanten een recht draadse tegenstrijdige dwaling voorheeft, met alle ernst tegen te gaan en te bestrijden.

- (1) Want die de rechtvaardigmaking willen bevatten als gaande vóór het geloof, zoeken zich dus te kanten tegen allerlei soort van bedekte Pelagianen of Remonstranten, en bijzonder ook tegen die in deze dagen licht heimelijk mochten insluipen, door de ongevoelige verandering van de natuur van het geloof, in de vorm van een deugd of goede hoedanigheid, of werkzaamheid, of van vereiste voorwaarden enz., waarmede de mens van zijn zijde ook enige invloed van toebrenging, of teweegbrenging in zijn rechtvaardigmaking zou hebben, op een heimelijk, doch dadelijk ingewikkeld Pelagiaans fatsoen. Wat rechtzinnige betuigingen of uitdrukkingen men schoon daarbij ook al zou willen gebruiken, zij merken het wezenlijk gevaar in onze tijd, dat langs zodanige weg een subtiel vergift van zuiver Remonstrantisme zich ongevoelig mocht mengen in onze Gereformeerde genadeleer, niet slechts tot deszelfs besmetting, maar tot deszelfs dodelijk verderf. En dit maakt dat zij hun gevoelens met alle kracht en ijver menen te moeten staande houden, als waardoor alle soort van Pelagianerij, hoe schoon zij zich ook mocht voordoen, en hoe listig die ook mocht inkruipen, nochtans aanstonds in de grond werd tegengegaan, en geheel en al uitgeroeid.

- (2) Hiertegen werkt men aan de andere zijde met het gevoelens, dat de rechtvaardigmaking eerst geschiedt na het geloof, om zich te kanten tegen alle ijdel waangeloof, losheid, Antinomianerij, bedekte Hattemisterij, en wat verder mocht uitloopen tot zielverderfelijke vrijgeestise dwalingen, waarvan onze Gereformeerde kerk in deze tijd geen minder gevaar te duchten schijnt, dan van de Pelagianerij. Uit zodanige grond achten dezen, dat men nooit genoeg kan waken voor, en aandringen op een dadelijk en werkzaam geloof aan 's mensen zijde, zoals dit van hen begrepen wordt, mitsgaders op de wezenlijke en noodzakelijke invloed, welke het geloof naar hun bevassing in de rechtvaardigmaking moet hebben, als een voorafgaande vereiste, waarop die Goddelijke weldaad, hoewel niet anders dan uit loutere genade, nu ook aanstonds volgt. De zaken dus aan weerszijden aldus gesteld zijnde, werkt een ieder nu verder, om zijn gevoelens op het voordeligst en rechtzinnigst voor te dragen, en het van alle onrechtzinnige gevolgen en beschuldigingen, zoveel als doenlijk is, te bevrijden.

4. Misschien mocht hier als een vierde grond nog bijgevoegd worden, dat het niet volstrekt onmogelijk zou zijn, dat zodanige misvatting van de Heilige rechtvaardigmakingsleer, ter weerszijden bij sommigen mocht voortspruiten uit een heimelijke kracht en invloed van die dwaling zelf, waar men elkander van schijnt verdacht te houden.

- (1) Zij die de rechtvaardigmaking vóór het geloof willen stellen, mochten met hun harten reeds dieper ingewikkeld zijn in een soort van verleidend waangeloof, en van losheid omtrent de inwendige kracht en wezenlijkheid van die aangelegen Goddelijke waarheid dan zichzelf wel zouden gewaar worden.

- (2) En zo ook aan de andere zijde, die het geloof willen stellen vóór de rechtvaardigmaking, mochten misschien dieper steken in de grond van de subtiele Pelagianerij, dan zijzelf zouden zien of merken. Wij staan wel gaarne toe, dat hier alle Christelijke liefde en voorzichtigheid nodig is, om niet lichtvaardig te oordelen, doch het is ook waar, dat het zaad van allerlei dwalingen natuurlijk al te overvloedig verborgen is in de grond van ieder mens zijn hart, en dat de eigenliefde, en de blindheid velen verhinderen daaromtrent bij zichzelf, in het ontdekkend licht van de Heilige Geest, behoorlijk onderzoek te doen, ziet Jeremia 17:9. Gelijk dan ook de misvatting zelf van de Schriftuurlijke leer van de rechtvaardigmaking, welke men hier wederzijds in de gestelde verschilstaat bespeurt, ons zekerlijk geen verkeerde bekommering zou moeten doen opnemen over de voorstanders, zo van het ene, als van het andere gevoelen. *Waarvan zij zich niet ten volle zouden kunnen zuiveren, dan met aan weerskanten terug te keren tot de eenvoudige en waarachtige Schriftuurlijke leer van de rechtvaardigmaking door of uit het geloof, en dat wel in de rechte en gezonde zin.*

Na dus veel gezegd te hebben van die grond van de misvatting, zoals de zaak ons voorkomt, zouden wij nu voortgaan om ieder gevoelen nog wat nader in te zien en ook enige dingen tot deszelfs grondige wederlegging voor te stellen, waarmede wij de heilige Schriftuurlijke leer van de rechtvaardigmaking, dan tevens zoveel doenlijk zouden in het licht stellen, en die nader te bevestigen.

A. Belangende het eerste gevoelen, volgens welke de rechtvaardigmaking zou gaan vóór het geloof, hieromtrent dient een voorzichtig onderscheid gemaakt te worden tussen hetgeen in dit gevoelen als rechtzinnig zal moeten behouden, en als strijdig met de Waarheid van ons moet verworpen worden.

a. Hetgeen daarin als rechtzinnig geacht en volkomen behouden moet worden, zo ziet volgens de gronden reeds vooraf door ons gelegd, op vier bijzondere zaken:

1. *Op de verordining van onze rechtvaardigmaking in Christus.*
2. *Op deszelfs verwerving door Christus.*
3. *Op deszelfs voorstelling en aanbieding in het Evangelium.*
4. *Op de toerekening van Christus' gerechtigheid; zoals die alleen in haar bijzonder opzicht moeten geacht worden, te gaan vóór het geloof.*

1. *De verordining van onze rechtvaardigmaking in Christus is reeds geschied van Eeuwigheid, in onze genadige verkiezing tot zaligheid, zie Rom. 8:29, 30. Hieraan zal niemand twijfelen en daarom is het niet nodig, dat wij daarvan breder handelen zouden.*

2. Aangaande de verwerving is het ook volkomen zeker, dat Christus door Zijn dood en gehoorzaamheid al Zijn uitverkorenen, de verzoening met God, de rechtvaardigmaking en de ganse zaligheid bereids verkregen, en dadelijk verworven heeft, vóórdat zij geloven of zelfs nog eens in wezen waren, nochtans achten wij het niet ondienstig, deze gewichtige waarheid hier nog wat nader op te helderen, met aan te wijzen het verschil, dat de Gereformeerde kerk heeft met de Remonstranten. Dezen hadden in hun overgeleverde geschriften in de Nationale Synode van Dordrecht op het Artikel van de predestinatie tegen de plaats Joh. 6:36: *Al wat Mij de Vader geeft zal tot Mij komen*, waaruit de Gereformeerden een bewijs nemen voor de bijzondere

verkiezing van sommigen tot zaligheid, aldus gedisputeerd, dat die plaats daartoe geenszins diende, zeggende omdat daaruit zou volgen:

"Dat degenen, die reeds tot het eeuwige leven uitverkoren, en dienvolgens in genade bij God zouden zijn, aan Christus gegeven worden, hetwelk ongerijmd is, omdat:

1. Waartoe (vragen zij) zouden ze doch aan Christus gegeven worden? Of, opdat Hij hen zou verzoenen, en weder bij God in genade brengen, maar zij waren alreeds in de genade door de verkiezing.

2. Of, opdat Hij het geloof in hen werken zoude, maar daar is, noch kan geen geloof in Christus zijn, tenzij dat Christus begrepen worde als de Verzoener en Verlosser van degenen, die geloven moeten, en NB. wat noodzakelijkheid des geloofs in Christus, indien zij reeds in de genade des Vaders zijn, eer dat zij geloven?" Zie Scripta Synoda Lia Dordracena Remonstrantium, pag. 198.

Hiertegen stelt zich Molinaeus in zijn Anatomia Arminianismi, pag. 123:4, edit Lugd. Bat. 1621, waar hij zegt:

"Maar deze woorden, wat noodzakelijkheid des geloofs in Christus, indien zij reeds in de genade des Vaders zijn, eer zij geloven? Zijn niet vrij van Godslastering, want indien die reden doorgaat, dan zal deze ook gelden, wat is het nodig God te beminnen, wanneer zij reeds in de genade zouden zijn eer wij Hem beminnen? Want de Schrift leert, dat wij daarom God liefhebben, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad, 1 Joh. 4:19. Ja voorwaar, even daarom moet Hij tmeer bemind worden, omdat Hij ons eerst bemind heeft, en daarom moet men voornamelijk op Christus zijn vertrouwen stellen, omdat Hij ons eer wij in Hem geloofden, reeds met de Vader verzoend, en voor ons tussengetreden heeft. Wee een mens, zo hij niet reeds in Gods genade is, eer hij gelooft, want God zou het geloof nimmer schenken aan een ongelovige, indien hij niet voordat hij gelooft, reeds verzoend en in genade was aangenomen. De eigen beschrijving van het geloof toont dat klaar aan, als hetwelk een zekere overreding is, waardoor wij geloven, dat wij in Christus met God verzoend zijn, derhalve zijn wij eerst verzoend, eer dat wij geloven. Maar dat behaagt onze dwaalhoofden niet. Want zij ontkennen dat iemand in de genade Gods is, voordat hij gelooft, en hun mond tegen de Hemel openende, bekennen zij openlijk, dat zij in Christus niet zouden geloven, indien zij zonder het geloof, of voordat zij geloofden reeds stonden in de genade."

Op dit schrijven van Molinaeus, heeft Corvinus ter verdediging van de leer van de Remonstranten, weder aldus geantwoord in zijn Censurae Molinaei Anatomien Arminianismi, pag. 312, 313, edit Francof 1622:

"Gij zegt, dat die woorden, wat noodzakelijkheid des geloofs, indien zij reeds in de genade des Vaders zijn, eer zij geloven? Niet vrij zijn van Godslastering, waarom toont gij zulks niet aan? Dat dezelve niet alleen niet Godslasterlijk, maar allerwaarachtigst zijn, bewijzen wij aldus: de noodzakelijkheid des geloofs in Christus bestaat hierin, dat hetzelfde zij een voorwaarde, en een middel zonder welke ons God niet wil in genade aannemen, alzo dat in Christus uit Gods liefde generhande genade bereid zij, dan door het geloof, gelijk de Schriftuur overal leert. Maar indien wij door de verkiezing in genade aangenomen werden, voordat wij geloven, dan is het geloof geen zodanige voorwaarde, of zodanig middel. Derhalve indien wij door de verkiezing in genade aangenomen worden, zo werd de noodzakelijkheid des geloofs weggenomen.

Gij maakt een exceptie (zeggende): indien die reden doorgaat, dan zal deze ook gelden, dat het niet nodig is, dat wij God beminnen, omdat wij reeds in genade waren,

voor wij Hem beminden. Ik antwoord, maar wie zegt dat dit gevolg niet geldt? Want dat wij in genade bij God zijn, voor wij Hem beminden, is vals, wij werden wel van God bemind, nadien het Hem behaagt, ons Zijn genade aan te bieden, en ons de weg, waardoor wij met Hem verzoend zouden worden, bekend te maken, maar ofschoon als dit geschiedt, en God Zich verzoenbaar aan ons voorstelt, zo volgt daaruit echter niet, dat deze allen in genade bij God zijn, zovelen als er de genade aangeboden wordt, dewijl aldus de ongelovigen in de genade zouden zijn, op welken nochtans de toorn Gods blijft, doch dan zien wij metterdaad in Gods genade, als God ons de zonden vergeeft. Hiertegen strijdt niet, dat de aanbidding van de genade zij een daad van liefde, omdat het een daad van voorgaande liefde is, welke is een beweging van de Goddelijke goedertierenheid, om aan ellendigen wel te doen, teneinde zij uitgenodigd zouden kunnen worden, om God te beminnen, waartoe de liefde behoort, van welke eerste Joh. 4:19 gesproken wordt, als wij elders leren. De volgende liefde is wel een beweging om ellendigen wel te doen, doch gepaard met een vast voornemen om het eeuwige leven aan hen te geven. Weshalve, die God met deze liefde omhelst, die zijn waarlijk in de genade. Want als wij zeggen, dat iemand in de genade is, dan verstaan wij erdoor die staat, waarin zo iemand is, God hem het eeuwige leven met een vast voornemen genadiglijk wil schenken, overzulks Hij voorgenomen of voorgesteld heeft, om het den gelovigen alleen te geven, zo volgt dat de gelovigen alleen in de genade zijn.

Gij zegt daartegen, dat men God even daarom te meerder moet beminnen, omdat Hij ons eerst bemind heeft, en men daarom zijn vertrouwen op Christus moet stellen, omdat Hij ons, eer wij geloofden, met de Vader had verzoend. Ik antwoord, wij staan het eerste toe, want wij hebben reeds gezegd, dat wij door de voorgaande liefde Gods, tot wederliefde voor God uitgenodigd worden, maar wij ontkennen, dat wij door die liefde met God verzoend werden. Eigenlijk gesproken, men moet zeggen, dat God Zich door die liefde verzoenbaar betoont. Wij werden wel gezegd van Christus verzoend te zijn, toen wij nog vijanden waren, doch alleen in die zin, dat Hij met Zijn dood heeft uitgewerkt, dat God ons zou willen in genade aannemen onder zekere voorwaarden, maar niet dat Hij ons inderdaad in genade zou aannemen, gelijk hieronder breder verklaard wordt hoofdstuk 28, welke verzoening buiten twijfel de grond van ons geloof is, zodanig dat zonder dezelve ons geloof, hetwelk daarop steunt, ijdel zou wezen. Doch die veroorzaakt niet, dat een mens dadelijk in de genade is, want dit geschiedt door het geloof, gelijk doorgaans in de Schriftuur geleerd wordt, Welke leert, dat wij de verzoening, dat is de vergeving van de zonden door het geloof ontvangen, Rom. 5:10, Ef. 1:7, Hand. 10. enz.

Gij gaat derhalve het Evangelium rechtdraads tegen, als gij zegt, wee een mens, zo hij niet reeds in Gods genade is, eer hij gelooft, en als gij ons zoekt te overreden, dat wij alvorens, eer wij geloven alreeds in genade aangenomen zijn, zodat hier billijk een wee over u uitgesproken moet worden, die deze leer instampt, welke waarlijk gevaarlijk is, en een wijde deur voor de godloosheid openzet, en die daarom, indien men het recht van gelijke vergelding zou gebruiken, in waarheid Godslasterlijk is. Want wat noodzakelijkheid, ik zegge het nogmaals van geloof en bekering kan er doch wezen, indien wij eer dat wij geloven en bekeerd worden, reeds in die staat zijn, dat wij de zaligheid noodwendig verkrijgen moeten.

Gij zegt, de eigen beschrijving van het geloof toont dit klaar aan, als hetwelk een zekere overreding is, waardoor wij geloven dat wij door Christus met God verzoend zijn, derhalve zijn wij eerst verzoend, voordat wij geloven. Ik antwoord, dit is voorwaar een deftige manier van redeneren, door welke gij hetgeen ulieden zo behaagt, als door zichzelf geloofbaar, voor gronden van valse leerstukken stelt, te

weten, zo redeneert gij, het behaagt ons, dat dit de beschrijving van het geloof zij, dat het zij een zekere overreding, waardoor wij geloven, dat wij met God verzoend zijn, versta zodanig, dat ons de zonden metterdaad vergeven zijn, en dat wij zekerlijk zalig zullen worden. Maar uit die beschrijving volgt, dat wij eerst verzoend zijn, eer wij geloven. Derhalve is dit waarachtig, indien het u belieft, zo ga maar voort om te zeggen, en vals is de Schrift, die zegt, dat wij door het geloof verzoend worden, omdat daaruit tegen ulieder beschrijving volgt, dat de vergeving later is dan het geloof. Dit is waarlijk eer zijn mond te openen tegen de Hemel, en te bekennen dat gijlieden niet zou geloven, indien gij niet alreeds in de genade waart, eer gijlieden gelooft. Waarom wij die beschrijving des geloofs geheel en al verwerpen, indien namelijk dezelve een beschrijving is van het rechtvaardigmakend geloof, en als in die bijzondere toe-eigening deszelfs vorm gesteld wordt, vermits die bijzondere toe-eigening niet de vorm, maar een uitwerksel van het geloof is, en dat wij door het geloof verzoend worden. Want als die bijzondere toe-eigening de vorm van het geloof is, zo is de verzoening eerder dan het geloof, als een voorwerp van hetzelfde geloof, hetgeen gij staande houdt. Maar als de verzoening door het geloof is, zo is dezelve later dan het geloof, als deszelfs uitwerksel, hetgeen de Schriftuur leert. Ziet derhalve dat gij hier schandelijk tegen de Schrift aanloopt."

Hierop is van de zijde van de Gereformeerden weder geantwoord door Walaeus, zijnde Molinaeus door andere gewichtige bezigheden daarin verhinderd, in zijn Responsio ad Censuram Corvini [Opera Omnia II pag 75] edit Lugdum Bat. 1625, zeggende daartoe pag. 475, 476:

"Maar tegen deze bijzondere genade en liefde strijdt niet, dat de Schriftuur getuigt, dat wij met God verzoend werden door het geloof, omdat daar van de volgende genade, en van de toepassing van Christus verdiensten en voldoening gehandeld wordt. Doch wij spreken (te weten) Molinaeus in de plaats tevoren aangehaald, van de voorgaande liefde en genade Gods, waardoor de verlossing ons verworven of verkregen is, zekerlijk niet onder een onzekere voorwaarde des geloofs, gelijk gijlieden gevoelt, maar welke ons ganselijk uit een bijzondere en loutere genade op Zijn tijd zal medegedeeld worden, zoals de ganse rechtzinnige kerk altoos staande houdt tegen de hele en halve Pelagianen. En daarom wanneer de uitverkorenen nu metterdaad in Christus geloven, zo aanschouwen zij daar God niet slechts als in Christus verzoenbaar, en genegen tot verzoening, gelijk gij hier verkeerdelijk stelt, maar ook als verzoend en bevredigd, omdat die eeuwige liefde en goedgunstigheid Gods, door het geloof aan hun zielen ontdekt wordt, uit aanmerking waarvan ook uw andere tegenwerping vervalst, welke gij als de voornaamste inbrengt NB. tegen de in de Gereformeerde kerken aangenomen leer, en beschrijving des geloofs, namelijk onze verzoening met God is een uitwerksel van het geloof, derhalve is dezelve geen voorwerp van hetzelfde. Want onze verzoening door Christus verworven voor ons, is de oorzaak en het voorwerp van het geloof. Maar diezelfde verzoening, ons op Zijn tijd toegeëigend, is tevens het uitwerksel en het voorwerp van het geloof, gelijk het besluit in alle bewijsredenen, tevens het uitwerksel en het voorwerp van de reden is. Want wanneer nu een mens dadelijk gelooft, ontvangt en eigent hij zich door het geloof de verzoening toe, welke reeds door Christus verworven of verkregen is. En wanneer hij zich die door het geloof nu toeëigent, ontvangt hij daardoor ook dezelve verzoening niet slechts verworven, maar ook toegepast, als het uitwerksel en het voorwerp van zijn geloof.

Doch elders op het 2e hoofdstuk van uw Confessie zal over deze zaak breder moeten gehandeld worden. Dit ene voorname ik hier nog slechts, dat gij, wanneer gij zo

strijdt, ontkent dat het geloof een zekere overreding is, waardoor wij geloven, dat wij door Christus met God verzoend zijn, uw geloofsbelijdenis in dit fundamentele stuk, of artikel van de Reformatie afzondert van de belijdenissen van alle de Gereformeerde kerken, welke allen met een eendrachtige samenstemming, dit tot hiertoe tegen de Papisten verdedigd hebben, ja ook van de belijdenis van de Apostel Paulus zelf, die van de verzekerdheid zijns geloofs aldus spreekt, Gal. 2:20, 1 Tim. 1:15, 16."

Uit het voorgestelde van weerskanten blijkt genoeg, hoe wij tegen de Remonstranten beweren, ene dadelijke verzoening door Christus met de Vader, die vóór het geloof geschiedt, uit kracht van Gods eeuwige genade verkiezing, en Christus Middelaars verdiensten, welke dadelijke verzoening aan de zijde Gods, in Christus alreeds bestaat voor ons, en ons in het Evangelium wordt aangeboden en voorgesteld, als een vrije genadegift Gods, door Christus voor ons verworven, en die van ons door een oprecht geloof, dat de Heilige Geest in onze harten werkt, nu alleenlijk moet omhelsd en aangenomen worden. Het komt hier alles dan maar op het rechte onderscheid aan, hoe die verzoening de uitverkorenen door Christus eerst is verworven, en naderhand door het geloof wordt toegeëigend. Dat wichtig onderscheid tussen de verwerving van de verzoening door Christus, en tussen deszelfs dadelijke toepassing door het geloof niet wel te verstaan, moet noodzakelijk een gehele duisterheid brengen over de leer des Evangeliums, en veroorzaken dat er niets recht begrepen kan worden, noch van de verdiensten van Christus, noch van de natuur en werking des waren geloofs. Nochtans is het geheel zeker, dat God Zijn liefde jegens ons, die Hij reeds van Eeuwigheid voor ons, Zijn uitverkorenen had, daarin bijzonderlijk bevestigt, dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren. *En dat als wij nog krachteloos waren, Hij te Zijner tijd voor de godlozen gestorven is*, Rom. 5:6, 8. Maar die dood van Christus, toen reeds voor de uitverkorenen geschied, heeft zelfs geen ogenblik, zonder een verzoenende kracht en uitwerking bij de Vader kunnen zijn, dewijl zulks te stellen waarlijk Godslasterlijk zou wezen. Met als Borg hun geheel rantsoen aan de Goddelijke gerechtigheid op eenmaal volkomen te betalen, heeft Hij door een noodzakelijk gevolg, de verzoening Gods ook voor hen verworven, met alles wat tot hun volkomen zaligheid behoort, niets daarvan uitgesloten, als daar is de rechtvaardigmaking of vergeving van de zonden, de Heilige Geest, het geloof, de wedergeboorte, het eeuwige leven, enz.

Zijnde dan nu alle die weldaden Gods, door Christus, vóórdat wij geloven, of zelfs nog eens in wezen waren, voor ons verworven en verkregen, en liggen die dan aan de zijde Gods ook alle tezamen bereids voor ons gereed en besteld in de hand des Middelaars om die in de tijd van de minne, van tijd tot tijd, met en in Christus aan ons te schenken, en te doen toekomen door het geloof. In zoverre is het dan nu ook ontwijfelbaar waarachtig, dat voordat wij geloven, wij reeds door Christus in genade bij God zijn, en onze verzoening, rechtvaardigmaking en ganse zaligheid ons ook reeds verworven zijn, en wel zo geheel en volkomen, dat daar van onze zijde niets meer aan te doen of te verwerven valt. Neen, het is hier, als er staat: Komt, want alle dingen zijn gereed, komt tot de bruiloft, Matth. 22:4.

3

Niet minder zeker ontwijfelbaar en waarachtig is het ook, dat ons al die verworven goederen van de zaligheid door Christus, in de belofte des Evangeliums uit loutere genade wordt verkondigd, voorgesteld en aangeboden van een God van de Waarheid, Die niet liegen kan, noch bedriegen wil. Want hoe zouden wij, arme blinde zondaars, doch ooit kunnen weten, dat Christus al die goederen van de zaligheid, door Zijn dood

en gehoorzaamheid alzo voor ons verworven had, en dat Hij ons dezelve uit genade ook schenkt en aanbiedt, teneinde met een oprecht geloof des Geestes, van ons omhelsd en aangenomen te worden, anders dan uit de algemene belofte des Evangeliums, waardoor God uit de hemel zulks als met Zijn eigen mond aan ons komt te openbaren en bekend te maken, ons toe roepende en verzekerende, dat Christus alzo voor ons gestorven is, en alles voor ons voldaan heeft? En dat Hij de dadelijke verzoening, rechtvaardigmaking en alle andere zaligmakende weldaden, het eeuwige leven enz. bereids van God voor ons verkregen en verworven heeft, zover wij zulks alles met een gelovig hart ontvangen en aannemen. En welke verkondiging des Heilige Evangeliums dan het gepaste middel is in Gods beraamde weg, om een oprecht geloof en bekering door Zijn Geest in aller uitverkorenen harten te werken en te versterken.

4

Eindelijk is het ook buiten alle tegenspraak, dat de toerekening van Christus verworven gerechtigheid en verdiensten, zoals die van Gods zijde geschiedt in onze rechtvaardigmaking, in orde van ons begrepen moet worden, *te gaan vóór 's mensen geloof, waarmede hij die Goddelijke genade ontvangt en aanneemt, met een hartgrondig vertrouwen, gelijk als de oorzaak gaat vóór het gewrocht, en de gift gaat vóór de aanneming.* Deze zaak behoeft hier geen nader opening, nadien die tevoren omstandig is aangewezen. Dit alles moet van ons als volkomen rechtzinnig in het bovengemelde gevoelen aangemerkt en gehouden worden, zonder dat daar omtrent in onze kerk het allerminste verschil of tegenspraak wettig kan vallen.

Echter is het niet minder zeker, dat dit alles wat wij hier genoemd en onderscheidenlijk aangehaald hebben, nog geenszins de volledige en personele rechtvaardigmaking des uitverkoren en gelovige zondaars voor God uitmaakt, waar de H. Geest doorgaans van spreekt, maar dat de drie eerst genoemde zaken slechts van ons aangemerkt moeten worden, *als Gods voorbereidende weg van genade tot onze rechtvaardigmaking, die daaruit gewisselijk eens zal volgen in de tijd, wanneer Gods Geest ons eens zal komen aanslaan, wederbaren en door het geloof met Christus verenigen.* Want zulks kon niet geschieden, tenzij God uit Zijn grondeloze genade, de weg daartoe alzo eerst tevoren bereidde.

En wat de vierde zaak belangt, die hier van ons genoemd is, deze is wel het ene deel of daad van onze rechtvaardigmaking, zijnde de Goddelijke toerekening van Christus verworven gerechtigheid, doch welke geen dadelijk bestaan heeft, tenzij er ook onze toe-eigening of aanneming door het geloof bijkome, als het andere deel of daad van de rechtvaardigmaking, hetwelk dan dus tezamen de gehele en volledige rechtvaardigmaking uitmaakt, zoals de Schrift die doorgaans noemt en houdt. Mitsdien is het dan een loutere misvatting, indien men de rechtvaardigmaking wil benoemen naar het ene deel deszelfs, zijnde de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid afzonderlijk op zichzelf aangemerkt, en dan alzo wil stellen, dat de rechtvaardigmaking gaat vóór het geloof. Weliswaar dat men dit in een gezonde zin alzo kan zeggen van de Goddelijke toerekening van Christus verworven gerechtigheid, die geschiedt in de rechtvaardigmaking, wel voor, doch niet zonder het geloof. Maar van de rechtvaardigmaking zelf, die altijd als volledig en volkomen moet verstaan worden, kan of mag zulks in diervoege nooit gezegd worden, omdat de Schriftuur daarvan alzo niet spreekt, *maar integendeel altijd leert, dat die geschiedt door of uit het geloof, gelijk de natuur en gelegenheid van deze genadeweldaad Gods*

zulks ook medebrengt, indien men deszelfs beide delen, zijnde de Goddelijke en menselijke toe-eigening van Christus' gerechtigheid, die aldaar plaats hebben, maar behoorlijk in aanmerking neemt, zoals voorheen is aangewezen.

Doch ons voornemen is nu de voorgestelde misvatting of het verkeerde en valse van het gevoelen dat de rechtvaardigmaking zou gaan voor het geloof, hier nog wat nader in het licht te stellen, en alzo de zuivere Schriftuurlijke leer dienaangaande grondig te bevestigen.

(1) Waartoe hier dan eerstelijk dient, dat ofschoon wij de Goddelijke toerekening van Christus' gerechtigheid als reeds meermalen gezegd is, wel in orde moeten aanmerken vóór het geloof, nochtans de H. Schrift in zodanige zin nooit uitdrukkelijk van dezelve spreekt, nadien die toerekening doch niet bestaat op zichzelf en voor het geloof, maar een allernauwste samen bestaanbaarheid heeft met het geloof, als het middel waardoor die alleen geschiedt. En daarom in de weinige plaatsen van de Schrift, waar het woord rekenen of toerekenen betrekkelijk op de rechtvaardigmaking gebruikt wordt, daar wordt er het geloof ook altijd uitdrukkelijk bijgesteld, als het middel waardoor die Goddelijke toerekening geheel en al haar bestaan heeft, ziet Gen. 15:6: *En hij geloofde God en het werd hem gerekend tot gerechtigheid*, hetwelk niet anders wil zeggen, dan dat God aan Abraham, de gerechtigheid van de Messias, van hem door zijn geloof omhelsd en aangenomen, tot gerechtigheid rekende, en hem alzo rechtvaardigde door het geloof. Dit neemt de Apostel voor met opzet te verhandelen Rom. 4, teneinde om aan te tonen, dat Abrahams rechtvaardigmaking alreeds voorheen in de voorhuid en alléén door middel van zijn geloof geschied is, en dat zijn zaad na hem ook nu eveneens, door het zuivere geloof alleen, zonder de werken van de Wet, van God gerechtvaardigd werd.

En zie, bij deze gelegenheid gebruikt de Apostel het woord rekenen of toerekenen, dan ook enige reizen met opzet op de plaats Gen. 15:6, welke hij aanstonds vers 3, tot een grond of onderwerp van zijn redenering legt. Doch zo, dat hij telkens het geloof daar uitdrukkelijk bij aanwijst, als het middel waardoor die Goddelijke toerekening alleen geschiedt en bestaat, zie vers 5: *Doch degene, die niet werkt, maar gelooft in Hem, Die de goddeloze rechtvaardigt, wordt zijn geloof gerekend tot rechtvaardigheid*. Na deze waarheid uit de 32e Psalm bevestigd te hebben, keert de Apostel aanstonds weder tot zijn onderwerp, vers 9: Want wij zeggen, dat Abraham zijn geloof gerekend is tot rechtvaardigheid, welke hij vers 11 daarom ook de rechtvaardigheid des geloofs noemt, als zijnde hem door middel van zijn geloof en op geen andere wijze van God toegerekend. En waartoe was dit bijzonderlijk geschied? *Opdat hij (zegt de Apostel) zou zijn een vader van allen, die geloven, in de voorhuid zijnde, teneinde ook hen de rechtvaardigheid toegerekend worde*, te weten op dezelfde manier door het geloof, gelijk die tevoren aan Abraham door zijn geloof toegerekend was. Want dit wijst hij aanstonds, vers 12 wel duidelijk aan, door die toerekening alleen te bepalen tot diegenen, die ook wandelen in de voetstappen des geloofs van Abraham.

De Apostel de zuivere leer van de rechtvaardigmaking uit en door het geloof aldus voorgedragen hebbende met het exempel van Abraham en met deszelfs toepassing op alle ware gelovigen, gaat deze leer nu nog nader bevestigen met een bewijs, dat hij, vers 13, ontleent aan de belofte des Verbonds aan Abraham en zijn zaad geschied, niet door de Wet, maar door de rechtvaardigheid des geloofs, van welke de Apostel bereids gehandeld heeft.

In de voorstelling en uitwerking van dit bewijs, dat tot vers 21 gaat, beredeneert de Apostel zeer krachtig tot aantoning van de wezenlijke en noodzakelijke invloed, die het geloof heeft, als een middel van aanneming op de genadige rechtvaardigmaking Gods, en op de verkrijging van de belofte van de genade, zonder de werken van de Wet. Het is nodig, dat die ganse redenering van vers 13 tot vers 21 ingesloten, aandachtig worde nagezien. Hierna komt de Apostel dan eindelijk tot zijn besluit, dat nemende ter bevestiging van zijn vorig onderwerp, vers 22 hoe namelijk Abrahams geloof, hem daarom ook tot rechtvaardigheid gerekend is, welk besluit hij dan, om te voldoen aan het voorname oogmerk van zijn redenering, ook verder uitbreidt tot alle ware gelovigen, als kinderen Abrahams, zeggende vers 23, 24: *Nu is het niet alleen om zijnentwil geschreven, dat het hem toegerekend is, (te weten het geloof) maar ook om onzentwil, welke het zal toegerekend worden, namelijk dengenen die geloven in Hem, Die Jezus, onzen Heere, uit de doden opgewekt heeft.* Voegend daar nu eindelijk tot slot, vers 25 bij: *Welke overgeleverd is om onze zonden, en opgewekt om onze rechtvaardigmaking,* teneinde om hierdoor de verdienende oorzaak van dit alles aan te wijzen, en hoe die genadige toerekening van de rechtvaardigheid des geloofs ons door de dood en opstanding van de Heere Jezus alleen verdiend en verworven is. Zodat de verkrijging en verwerving daarvan alleen geschiedt door de Heere Jezus, buiten ons, en de toerekening daarvan alleen geschiedt door het geloof.

Ziet, van zodanige toerekening des geloofs of die door middel van het geloof geschiedt, daarvan wordt in de Heilige Schrift alleen gesproken, waartoe de plaatsen dienen Galaten 3:6, Jacobus 2:23, in welke duidelijk mede van Abrahams geloof gesproken wordt, en hoe hem dat tot rechtvaardigheid gerekend is. Voor het overige wordt er nergens in de H. Schrift uitdrukkelijk, voor zoveel ons bewust is, van enige toerekening met opzicht op 's mensen rechtvaardigmaking, meer gewag gemaakt. Ofschoon het anders zakelijk ingewikkeld, en door een wettig gevolg veeltijds mocht geschieden, doch nooit wordt daar uitdrukkelijk of zakelijk gesproken van een dadelijke toerekening, die geschieden zou voor het geloof, welke bijzonder en op zichzelf bestaan zoude. Zij die zodanige toerekening voor het geloof nochtans willen stellen en invoeren, zijn dan ook verplicht, die duidelijk uit Gods Woord te bewijzen, hetgeen wij vertrouwen, dat nooit zal kunnen geschieden.

(2) Gelijk met het woord toerekenen, alzo is het ook met het woord rechtvaardigen. Wanneer de H. Geest hetzelfde gebruikt van Gods genadevonnissen van vrijspraak over de uitverkorene, welke Hij Christus' gerechtigheid toerekent, dan werd er ook doorgaans hun geloof of uitdrukkelijk bijgesteld, of ingewikkeld onder begrepen, als Gods geordineerde middel, waardoor zulks alleen geschiedt. Men lette slechts op de aaneengeschakelde redenering van de Apostel, Rom. 3:3 na alvorens de gehele wereld in de zonden, en onder de verdoemenis besloten te hebben door de Wet, zo gaat de Apostel daarop nu over tot Gods genadige rechtvaardigmaking in Christus door het geloof, zeggende in vers 21: *Maar nu is de rechtvaardigheid Gods geopenbaard geworden, zonder de werken van de Wet, hebbende getuigenis van de Wet en van de profeten.* Die rechtvaardigheid Gods gaat de Apostel nu aanstonds nader verklaren in haar eigenlijke gelegenheid, zoals die alleen bestaat en metterdaad werd uitgevoerd, door middel van het geloof, zeggende vers 22: *Namelijk de rechtvaardigheid Gods, die door het geloof Jezus Christus is, tot allen en over allen die geloven.* Deze gelovigen zijn allen van nature zondaars, die geheel van God vervreemd zijn, vers 23. Daarom leert hij vers 24: *Dat zij om niet gerechtvaardigd worden, uit Zijne genade, door de verlossing die in Christus Jezus is. Deze heeft de verlossing en verzoening*

met God voor hun verworven. Doch welke verzoening vore Christus verworven, metterdaad niet toegerekend, nog van, hun verkregen wordt, als alleen door middel van hun geloof, gelijk als de Apostel aanstonds aanwijst vers 25: *Welke God voorgesteld heeft, tot een verzoening door het geloof in Zijn bloed*, enz. en vers 26: *Opdat Hij rechtvaardig zij en rechtvaardigende dengenen, die uit het geloof van Jezus is*.

Hoe zou deze waarheid doch klaarder geleerd worden, dan zulks hier geschiedt? Maar de Apostel breidt die leer nog verder uit vers 27 tot aan het einde: *Waar is dan (dus vervolgt hij) de roem? Hij is uitgesloten. Door wat Wet? van de werken? Neen, maar door de Wet des geloofs. Wij besluiten dan, dat de mens uit het geloof gerechtvaardigd wordt, en niet uit de werken van de Wet*. En dit strekt hij dan zonder onderscheid alzo uit, beide tot de Joden en heidenen, houdende steeds zijn oog gevestigd op het geloof, als Gods middel waardoor Hij die beide alleen rechtvaardigt, zeggende: *Is God een God van de Joden alleen? En is Hij het ook niet van de heidenen? Ja ook de heidenen, nademaal Hij een enig God is, Die de besnijdenis rechtvaardigen zal uit het geloof, en de voorhuid door het geloof. Doen wij dan de Wet teniet? Dat zij verre, maar wij bevestigen de Wet*.

Hierop gaat hij dan die leer nader ophelderen en bevestigen in kapittel 4, met het exempel van Abrahams rechtvaardiging alleen door het geloof met de toepassing daarvan op alle gelovigen, als wij tevoren gezien hebben. Waarna hij dan Cap. 5:1 zijn ganse redenering dus als in een kort begrip samen trekt, zeggend: *Wij dan gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben vrede bij God, door onze Heere Jezus Christus*. Zie ook Rom. 9:30-32 enz. Daar wordt in die en meer andere plaatsen het wezenlijk verband zeer klaar en overvloedig geleerd, hetgeen er is tussen Gods rechtvaardigen, en tussen ons geloof. En op die manier leert de Heilige Schrift overal van deze weldaad van de rechtvaardigmaking. Maar nergens wordt zoiets uitdrukkelijk of zakelijk gesteld of geleerd, dat God ons zou rechtvaardigen voor het geloof. Nooit zullen diegenen, die voorstanders willen zijn van zodanig gevoelen ons zulks met een enige plaats kunnen bewijzen, daar wij doch het tegendeel jegens haar uitdrukkelijk en zo overvloedig bewijzen, en nog vervolgens bewijzen zullen.

Gelijk het dan ook tot een klaar bewijs dient van de gezonde leer van de rechtvaardigmaking door het geloof, dat de Apostel deze weldaad, Rom. 8 vers 30, waar hij ons de Goddelijke keten van het werk van onze zaligheid aanwijst, in orde plaatst, niet slechts achter de verkiezing, die van eeuwigheid geschied is, maar ook achter de roeping, die in de tijd geschiedt, en waardoor wij tot de gemeenschap van Christus overgebracht worden, zeggende: *En die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen, en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt*. Maar die de rechtvaardigmaking zouden achten te geschieden vóór het geloof, moeten dezelve dan ook stellen voor de roeping, van welke het geloof een wezenlijk deel is. En alzo moeten zij dan die orde, die de Apostel hier stelt en die God in ons te zaligen houdt, noodzakelijk in diervoege veranderen en omkeren, als luidende die opgenoemde schakel aldus: *En die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook geroepen, en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt*. Hiertegen geldt niet te zeggen, dat de Apostel daar zou spreken van de rechtvaardigmaking in de consciëntie van de gelovigen, welke in orde dan ook achter de roeping moet geplaatst worden. Want

zodanige uitvlucht zou geheel steunen op die valse grond, dat de rechtvaardigmaking die in de hemel geschiedt, niet één en dezelfde gelijktijdige genadehandel is. Neen, maar dat die twee zelfs in de orde des tijds alzo vaneen gescheiden zijn, dat de ene zou moeten geplaatst worden voor, en de andere achter de roeping.

Doch de Apostel spreekt maar van één rechtvaardigmaking, die hij stelt achter de roeping, wordende die roeping hier dan in haar ruimte genomen, als die terstond haar aanvang neemt, wanneer Gods Geest krachtadig in de harten van de uitverkorenen begint te werken, eerst door middel van de Wet, en vervolgens ook door het Evangelium. Diegenen die daarenboven nu nog enige rechtvaardigmaking zouden willen stellen, welke vóór de roeping zou gaan, zijn verplicht die uit de Heilige Schrift te bewijzen. Ondertussen bekomen wij hierdoor, aanleiding, om zodanig gevoelen verder te wederleggen met de volgende aanmerkingen.

(4) Dat er namelijk in Gods Woord dan een tweeërlei rechtvaardigmaking van de gelovigen zou geleerd worden, één die geschieden zou voor het geloof, en één die geschiedt door het geloof. Doch wij vinden van de laatste alleen maar gewag gemaakt, gelijk de Schrift ons naar één zaligmakende roeping leert, en één heiligmaking, alzo leert zij ons ook in het werk van de zaligheid maar één rechtvaardigmaking des geloofs, en van de gelovigen. Want wat belangt de rechtvaardigmaking van de Heere Christus, die aan Hem als Borg en Hoofd, na Zijn volbrachte voldoening aan de Goddelijk gerechtigheid, beide in de hemel en op de aarde geschied is, waarvan Jes. 50:8 en 1 Tim. 3:16 en elders melding van gemaakt wordt, het is zeker dat die voor alle ware gelovigen, en tot hun nut geschied is, om in Gods beraamde weg, de grond te leggen voor hun genadige rechtvaardigmaking.

En dus behoort die rechtvaardigmaking van de Borg Christus als het Hoofd van de Kerk, en als de tweede Adam, dan geheel tot de verkrijging en verwerving van onze rechtvaardigmaking door Christus, waarvan voorheen gesproken is.

Maar zij is de dadelijke en personele rechtvaardigmaking van de gelovigen zelf niet, waar de Schrift doorgaans van spreekt, en die door het geloof gezegd wordt te geschieden. Wat anders is de rechtvaardigmaking van Christus als het Hoofd van de gelovigen, die voorgaat, en wat anders de rechtvaardigmaking van de gelovigen als leden van Christus, die in de tijd volgt. Hoe een nauw opzicht die twee ook op malkander hebben, als zijnde de ene de middellijke en verdienstelijke grond van de andere, zo moeten zij doch van malkander onderscheiden worden, gelijk als Christus en de gelovigen onderscheiden zijn. God rechtvaardigt de Borg Christus eerst, als de Borg en het Hoofd van Zijn uitverkorenen, en bestelt dan van alle uitverkorenen hun rechtvaardigmaking in Zijn hand, als door Hem verdiend en verworven.

Maar Hij voert die verworven genade dan eerst dadelijk aan hun uit, en rechtvaardigt dan hun eerst zelf, wanneer Hij hen door het geloof, Zijn Zoon als het Hoofd personeel inlijft. En ziet, dit bepaalt de Heilige Schrift alleen door de rechtvaardigmaking van de gelovigen, die maar één, en enkelvoudig is, en ook maar eens geschiedt, wat de grond belangt, door middel van de geloofsinlijving in Christus, hetgeen ons dan ook weder leidt tot een ander argument, dat bekwamelijk hierop volgt:

(5) Te weten, dat volgens het gevoelen, hetgeen wij bestrijden, de rechtvaardigmaking door het geloof, waarde Schrift alleen van spreekt, dan geen wezenlijk en eigenlijk genaamde rechtvaardigmaking van de gelovigen bij God zou zijn, of geen Rechterlijke daad van rechtvaardigen, neen, maar alleen een blote bekendmaking en toepassing van

een rechtvaardiging, die voorheen buiten hem geschied is, nevens de schenking van het geloof, waarmede zij die genadeweldaad van God nu aannemen en die dan dadelijk ook ontvangen. En op die wijze zou de Heilige Schrift gedurig sprekende van de rechtvaardigmaking door het geloof, hier dan altijd oneigenlijk spreken en daar anders niet als de enkele bekendmaking en toepassing van een voorafgaande rechtvaardiging door verstaan, die geheel buiten de kennis van de mens geschied is. En ondertussen zou van die voorafgaande rechtvaardiging vóór het geloof, dan nergens een klare en uitdrukkelijke melding van geschieden. Ziet tot zodanige ongerijmdheid moeten zij noodzakelijk vervallen, die dit gevoelen zouden willen verdedigen. Want volgens hetzelfde zou er een rechtvaardigmaking zijn vóór het geloof, waarvan de Heilige Schrift nergens spreekt, terwijl de rechtvaardigmaking door het geloof, waarvan de Schrift doorgaans uitdrukkelijk spreekt, meer of anders niet dan een daad van blote bekendmaking zou zijn.

Wie ziet niet op wat losse schroeven de zuivere leer van de rechtvaardigmaking, die het voorname grondartikel des Christendoms is, hierdoor dan noodzakelijk gesteld zou worden! En welke wapenen de Pelagianen, die men nochtans met dit gevoelen voornamelijk zou voorhebben te bestrijden, hier in handen gegeven zouden worden, om die tegen die H. leer te gebruiken? Of zou een Pelagiaansgezinde nu niet gemakkelijk kunnen zeggen: De rechtvaardigmaking door het geloof waar de Heilige Schrift van spreekt, is volgens uw gevoelen geen ware en eigenlijk gezegde rechtvaardiging, maar alleen een blote bekendmaking en toepassing van een voorgaande en eigenlijke rechtvaardiging, die reeds geschied is vóór het geloof?

Maar wij ontkennen dat de H. Schrift zodanige rechtvaardigmaking vóór het geloof waarlijk leert, of daar ergens uitdrukkelijk gewag van maakt, dienvolgens moet dan ook uw gestelde bekendmaking en toepassing van dezelve, die door het geloof geschiedt, noodzakelijk vanzelf vervallen. Want een zaak die geen grond van waarheid heeft in de Heilige Schrift, kan ook met waarheid aan niemand bekend gemaakt en toegepast worden.

Zie op zodanige manier zou dan immers de gezonde leer van de rechtvaardigmaking door het geloof op geen andere grond tegen de Pelagiaansgezinde van ons beschermd of verdedigd kunnen worden, dan met tegen dezelve te kunnen bewijzen, hetgeen toch nimmer wettig bewezen kan worden, dat namelijk de eigenlijke rechtvaardiging van de uitverkoren zondaar in Gods vierschaar vooraf geschiedt, vóór het geloof. Doch als nu een Pelagiaansgezinde van dergelijke argumenten tot wederlegging van dit ongerijmd gevoelen zich eens wilde bedienen, zoals wij daartegen aanvoeren, dezelve zoveel doenlijk schoeiende op een Pelagiaanse leest, waar zou het dan op zulk fatsoen met de H. rechtvaardigmakingsleer dan eindelijk belanden? Immers hebben ook niet de Remonstranten de Gereformeerde leer zoeken ten laste te leggen, alsof die stelde, dat de vergeving van de zonden en de toerekening van Christus' gerechtigheid alreeds plaats zou hebben, en geschieden vóór het geloof? Doch hebben ook niet onze leraars tegen haar dit wel duidelijk ontkend?

Men zie slechts Triglands *Ware Religie Verantwoording tegen de Remonstranten*, in het tweede deel van zijn werken, waar de Remonstrant dus sprekende wordt ingevoerd, pag. 769:

"Zo moet hij dan ook toestaan dat God de godlozen, als godlozen zijnde, de zonden vergeeft en de gerechtigheid toerekent. Dat de zondaren van de zonden vergeving hebben, eer zij geloven aan Jezus Christus. Dienvolgens dat noch geloof, noch bekering nodig zijn, om vergeving bij God te verkrijgen, hetwelk of het niet is het

gehele Evangelium het onderste boven keren, ik laat u oordelen, en allen die Gods Wezen en Zijn waarheid liefhebben."

Doch waartegen Trigland de Gereformeerden aldus doet antwoorden onder meer andere redenen:

"Dat de zondaren vergeving van zonden zouden hebben, eer zij geloven aan Christus zijde, volgt hieruit geenszins, want wij hebben nu gezegd, dat de vergeving van de zonden en het geloof onafscheidelijk samengaan, zo volgt dan daaruit ook niet, dat noch het geloof, noch de bekering nodig zijn, om vergeving van zonden bij God te verkrijgen. Want zo waarachtig als dat is, dat God de godlozen als zodanig zijnde, de zonden vergeeft, en de gerechtigheid toerekent, omreden en in die zin, als nu gezegd is, zo waarachtig is het ook NB. dat God niemand als de bekeerde zondaar en de gelovigen de zonde vergeeft en die gerechtigheid toerekent."

Ik wenste zeer, dat deze dingen zeer in acht genomen werden, en dat men hieruit mocht leren, niet wijs te zijn boven hetgeen geschreven is. Wij kunnen Gods Heilige Waarheid niet beter verdedigen, dan met ons op het nauwkeurigst te houden aan de gezonde leer van de H. Schrift, die zichzelf overal genoeg beschermt.

(6) Een ander gewichtig bewijs tegen het gevoelen dat wij bestrijden, is hierin gelegen, dat volgens de Heilige Schrift de uitverkorenen niet buiten, maar alleen in Christus gerechtvaardigd worden. Ziet Jesaja 45:25: Maar in de Heere HEERE zullen gerechtvaardigd worden en zich beroemen het ganse zaad Israëls, en 2 Kor. 5:21: *Want Dien, Die geen zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem*, en Fil. 3 vers 8, 9: *Opdat ik Christus moge gewinnen en in Hem gevonden worde, niet hebbende mijne gerechtigheid die uit de Wet is, maar die door het geloof van Christus is, namelijk de rechtvaardigheid die uit God is, door het geloof*. En hierop doelt de Zaligmaker Joh. 16:33: *Deze dingen heb Ik tot u gesproken, opdat gij in Mij vrede hebt*; en in dergelijke plaatsen meer.

Doch dit wil niet maar alleen zeggen, dat wij door Christus gerechtvaardigd worden, of dat onze gerechtigheid zelf in Christus is, maar ook, dat wij, onze personen ook mede in Christus moeten zijn, dat is door het geloof, Hem ingelijfd, en met Hem als leden met ons Hoofd waarlijk verenigd. Wanneer wij gerechtvaardigd worden, onze rechtvaardigheid of gerechtigheid is wel in Christus voordat wij geloven, als zijnde door Hem volkomen voor ons verdiend en verworven, maar onze rechtvaardiging zelve, of de Goddelijke toerekening en schenking van Christus rechtvaardigheid aan ons geschiedt niet, dan wanneer wij Hem door een waar geloof ingelijfd worden, en alzo dadelijk in Hem zijn en met Hem verenigd. Wij worden door datzelfde geloof met de Heere Christus verenigd, waardoor wij gerechtvaardigd worden, en wij worden door datzelfde geloof gerechtvaardigd, waardoor wij met Christus verenigd worden.

Deze twee zijn onafscheidelijk samen verknocht, het één kan zonder het ander niet een ogenblik bestaan. Zo ras de vereniging van de ranken met de Wijnstok geschiedt, ontvangen zij ook de sappen des levens uit Dezelve, Joh. 15. En zo ras de gelovige met Christus verenigd wordt door het geloof, ontvangt hij ook de rechtvaardigheid Gods, als het sap des geestelijke genadelevens uit Christus. Want hij neemt door dat geloof niet alleen Christus aan, maar ook Zijn gerechtigheid en al Zijn andere

weldaden, en alzo wordt hij dan nu in en door Christus gerechtvaardigd. Doch buiten Christus zijn de uitverkorenen in hun natuurlijke staat van zonden en goddeloosheid, ook kinderen des toorns, gelijk al de anderen Ef. 2:3 en de toorn Gods blijft op haar Joh. 3:36. Zij zijn dan met de gehele wereld ook verdoemelijk voor God, Rom. 3:19. Daar is dan tussen deze en de verworpen godlozen in het geheel geen ander onderscheid, als dat zij Gods uitverkorenen zijn, en dat hun rechtvaardigmaking en ganse zaligheid alreeds door Christus bij God verdiend en verworven is. Doch deze genade Gods bestaat geheel alleen in Christus, en kan aan hun personen niet eer metterdaad in het werk gesteld, geschonken en uitgevoerd worden, voordat zij ook zelve metterdaad in Christus ingelijfd worden door het geloof. Dan rechtvaardigt God haar eerst persoonlijk, wanneer Hij haar vindt in Christus, en van zodanige rechtvaardigmaking is het, dat de Schrift overal spreekt. Deze rechtvaardigmaking komt ook alleen overeen met Gods allerhoogste heilighéid en gerechtigheid, die niet toelaten een verdoemelijke zondaar of godloze op een andere wijze metterdaad te rechtvaardigen, als in de gemeenschap en waarachtige vereniging met Zijn Zoon, door het geloof van de Heilige Geest, *opdat God rechtvaardig zij en rechtvaardigende degenen, die uit het geloof van Jezus is* Rom. 3:26. Hierin ligt waarlijk het Gode betamelijke van deze genadehandel, dat, gelijk God des uitverkoren zondaars rechtvaardigmaking, niet anders heeft besloten en verordineerd, als in en door Christus, als de Middelaar en door Zijn verdiensten, en Hij dezelve ook niet anders wil uitvoeren, toerekenen en toepassen, als even in en door Christus, met Wie de uitverkorenen door het geloof op het nauwst verenigd en alzo in Hem gerechtvaardigd worden, ontheven van de schuld, van de zonden en van de eeuwige dood en verdoemenis, waar zij voor die vereniging onder gelegen hebben, als godlozen en kinderen des toorns. En dat NB. niettegenstaande hun rechtvaardiging voor de grondlegging van de wereld reeds bij God uit loutere genade vast besloten, en door Christus in de tijd bereids ook dadelijk verdiend en verworven is.

In het kort, daar kan van dit grote en aanbiddelijk genadewerk Gods niet recht geloofd of verstaan worden, tenzij dat deze drie zaken hieromtrent volgens de klare en eendrachtige leer van de Heilige Schrift, behoorlijk van ons bevat en onderscheiden worden, door de inwendige verlichting van de Heilige Geest, Die ons in alle, waarheid leidt, Joh. 16:13, te weten:

1. De verordining.
2. De verwerving en ten derde de uitvoering van onze genadige rechtvaardigmaking.

De Heere God verordineerde die alle Zijn uitverkorenen van Eeuwigheid in Christus, Hij verwerft die daarna voor hen door Christus, en Hij voert ze uit aan hen in de tijd van de minne, in en door Christus, wanneer Hij hun door Zijn Heilige Geest, Die de Geest des geloofs is, met Christus verenigt, en hen alzo dadelijk en personeel ook in Christus rechtvaardigt. Doch niet de voorafgaande verordining, noch de verwerving, maar alleen de dadelijke uitvoering aan de uitverkoren gelovige personen is de eigenlijke rechtvaardigmaking van God in Christus door het geloof, waar de Schrift doorgaans van spreekt. Nochtans is er tussen deze drieërhande werking van de Goddelijke genade, een allerwezenlijk en allernauwst verband, zodat de één niet kan begrepen worden zonder de andere. Zij hebben een onderling opzicht op malkander, gelijk het gewrocht heeft op de oorzaak.

De verordining is de oorzaak van de verwerving, en die beide zijn de oorzaak van de uitvoering. Doch gelijk als de verordining de rechtvaardigmaking zelf niet is, maar wel de eerst toeschikkende oorzaak van dezelve, alzo is ook niet de verwerving de

rechtvaardigmaking zelf, maar wel de tweede verdienende oorzaak daarvan. Alleen de uitvoering die aan de uitverkoren personen dadelijk geschiedt in Christus door het geloof, is de rechtvaardigmaking zelve, die tot haar en over haar nu afkomt, als een vrucht van de Heilige Geest uit Gods genadige verordining van Eeuwigheid, en van Christus genadige verwerving in de tijd.

Wij zullen ons voor ditmaal nu niet inlaten in het bevindelijk werk des Geestes in de harten van de uitverkorenen, zoals hun alleen volgens de waarheid van de Heilige Schrift in de genade tijd geschiedt, zowel om hen voor de genadige rechtvaardigmaking Gods in Christus, door het geloof, die nu aan hun geschieden zal, recht te bereiden en te schikken, als ook die dan metterdaad aan hen uit te voeren. Hetgeen ons dan al verder licht zou kunnen toebrengen, ter bevestiging van de gezonde leer van de rechtvaardigmaking, alleen door het geloof. Maar wij zullen ons nu vergenoegen met, ter bevestiging van al het bovenstaande, nog wat nader in het licht te stellen hoe zulks alles in diervoege, als het van ons beweerd en voorgesteld is, ten naaste accordeert met de Gereformeerde leer, die in onze kerk aangenomen is, en in de tijd, wanneer zulks geschiedde, ook eendrachtelijk geleerd is.

1. Wat de aangenomen en bij ons vastgestelde leer aanbelangt, welke men vindt in de Belijdenis, in de Catechismus en in de Canones of oordelen, die gesteld zijn in de laatste Nationale Synode, wij achten het ontwijfelbaar waarachtig en zeker te zijn, dat men in die allen tezamen geen tittel of jota elders zal vinden van een rechtvaardigmaking, die geschieden zou vóór het geloof, gelijk de Heilige Geest daar overal van spreekt in het Woord, en dewijl Die daarvan zwijgt, zo zwijgen daarvan ook onze formulieren. Indien de voorstanders van dit gevoelen hier dan nu het tegendeel willen beweren, zijn zij ook gehouden het tegendeel te moeten bewijzen.
2. Doch daar is zekerlijk geen bekwaamer weg of middel om van de rechte zin van onze formulieren hier gezond te kunnen oordelen, dan uit de eendrachtige leer van al die godgeleerden, die onze Gereformeerde leer hebben beschermd en vastgesteld in de gemelde Nationale Synode van Dordrecht Anno 1618 en 1619. Deze allerwaarachtigste leer is van hen klaar en duidelijk voorgesteld in hun uitgebrachte oordelen en adviezen, over de vijf artikelen van het verschil met de Remonstranten, waarin zij wel niet opzettelijk van de rechtvaardigmaking handelen, maar alleen als van terzijde spreken, doch in diervoege, dat men overal klaar kan zien, dat zij geen andere rechtvaardigmaking leren, als die door het geloof geschiedt, waarom zij dezelve dan ook doorgaans in orde plaatsen achter de roeping en achter het geloof, als die beide in zich bevattende en zonder die niet bestaande. Doch van een toerekening of rechtvaardigmaking die vóór het geloof zou geschieden, komt ons in al die adviezen ook zelfs niet de minste schaduw of voetstap voor.

Wij zullen dan hier uit ieder advies korte iets aanhalen om dit ons gezegde te bewijzen, volgende de Handelingen van de Nationale Synode, gedrukt tot Dordrecht 1621 in folio.

BEWIJZEN GENOMEN UIT DE HANDELINGEN VAN DE DORDTSE SYNODE

1.

Uit het oordeel van de theologanten van Groot Britannië over het 1ste artikel, pag. 2 zeggen zij:

"Uit welke Schriftuurplaatsen blijkbaar is, dat God uit het voorgaande besluit van de verkiezing, al die dingen namelijk de kennis van het Evangelium, de roeping, het geloof, de rechtvaardigmaking, heiligmaking, volharding gesubordineerd heeft, om de geordineerde zaligheid te verkrijgen."

Uit hun oordeel over het 2e artikel pag. 94 waar zij de stelling van de Remonstranten, dat de dood van Christus alle mensen heeft verkregen een herstelling in de staat van de genade en van de zaligheid, als vals verwerpen, zeggende:

De 1ste reden is, een zaak beloofd in het N.T. of verbond en wordt niet beloofd dan onder conditie des geloofs, wie geloofd zal zalig worden. Dewijl dan alle mensen in Christus niet geloven, dewelke onder enige conditie de zaligheid beloofd werd. Het is zeker dat de dood Christi niet allen, maar alleen de gelovigen verkregen heeft herstelling in de staat van de genade en van de zaligheid, hetwelk de woorden van de Apostel overvloedig bewijzen, Rom. 5:1: *Wij dan gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben vrede met God.* Met vrede verstaan wij aldaar onze verzoening met God, en de herstelling in de staat van genade, wij die tevoren vijanden Gods waren. En al die Schriftuurplaatsen bevestigen ook, datzelfde, dewijl ze bewijzen, dat wij door het geloof alleen in Christus gerechtvaardigd worden voor God, Rom. 3:4 en Galaten 2:16 enz.

De 2^e reden, buiten het geloof in Christus blijft de mens in de verdoemenis Joh. 3:18, die zullen het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hen, Joh. 3:36. Maar die in de schoot van de genade hersteld zijn, die hebben ieder een vergeving van zonden, welke de mensen zalig maakt, Psalm 32, die blijven niet in de verdoemenis, noch onder de toorn Gods. Diegenen dan, die geen geloof hebben, die worden door de dood Christi in de staat van de genade en van de zaligheid niet hersteld, dewijl niemand door de name Christi vergiffenis van de zonden ontvangt, dan die in Hem gelooft, Hand. 10:43."

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 217:

"Die, niet uitverkoren zijnde, geraken nochtans nimmermeer tot de staat van aanneming en rechtvaardigmaking, en derhalve uit de afval van deze wordt verkeerdelijk besloten, de afval van de heiligen. Hoewel de niet uitverkorenen, in de schoot van de kerk opgevoed, door de gezegde beginselen in het verstand, wil en affecten, enigszins tot de rechtvaardigmaking strekkende, geschikt gemaakt worden, nochtans worden zij daaruit niet gesteld tot die stand, of in de stand van de rechtvaardigmaking of van de aanneming."

En na dit met redenen bewezen te hebben, formeren zij daaruit dan dit besluit:

"Dat zij nimmermeer inderdaad geraken tot die verandering en vernieuwing des verstands en van de affecten, die vergezeld is met de rechtvaardigmaking, ja zelfs niet tot diegenen, die naast tot de rechtvaardigmaking bereid en geschikt maakt", enz.

"Eindelijk, dat ware en ongeveinsde geloof, hetwelk de zondaar rechtvaardigt, en door de liefde krachtig is, krijgen zij nimmermeer, want dit geloof is een eigendom van de uitverkorene, en wordt aan de niet-uitverkorenen niet gegeven."

2

Uit het oordeel van die van de Paltz over het 1ste artikel pag. 16, waar zij deze stelling maken:

"De wil van God na welke volgende Zijn welbehagen Hij besloten heeft, Zich sommigen uit het gevallen mensdom te erbarmen, en dezelve Christus Zijn Zoon te geven om zalig te maken, met het geloof in Hem te begiftigen, en alzo te rechtvaardigen, te heiligen en te verheerlijken, tot prijs van Zijn heerlijke genade, is het gehele besluit van de predestinatie tot genade en tot heerlijkheid."

En pag. 19: "Het gevoelen en de zekerheid van de verkiezing, zowel als de roeping of rechtvaardigmaking, is de uitverkorenen in dit leven bekend."

En uit hun oordeel over het 2e artikel pag. 99 en 100, waar zij handelen van de verwerving en toe-eigening, aldus verder tegen de Remonstranten beweren, waar zij zeggen:

"Van even zoveel kracht en waarde is hetgeen, dat tegengeworpen wordt van de toe-eigening, indien nu van tevoren de genade verworven is, dat zij anders niet wezen zal dan een bekendmaking en verzekering van hetgeen dat alreeds onze was. Evenals de toe-eigening van de medicijnen, voor de zieken om een zekere prijs bereid, anders niet zij, dan een bekendmaking dat ze voor hem gekocht en bereid zijn, of als een toe-eigening des erfdeels, die maar is een verzekering van de kinderen dat het haar van de overleden ouders is nagelaten, want de volwassen gelovigen weten zulks beide dooi het geloof en zijn het enenmaal daarvan verzekerd. Maar de toe-eigening heeft wat meer in, en is beide ten aanzien van God een geving, of dadelijke mededeling van de weldaden van Christus, en ten aanzien van de gelovigen is de ontvangst van dezelve, een bezitting, genieting en gevoelen. God eigent de mens die weldaden toe, NB. dezelve roepende, rechtvaardigende, heiligende en verheerlijkende. En de mens eigent die hem toe, dezelve gelovende, en in het geloof blijvende, welk geloof de vrede van de consciëntie, blijdschap in God, nieuwe gehoorzaamheid en gelukzaligheid van dit en van het toekomstige leven volgen."

3

Uit het oordeel van de Hessische theologanten over het 1ste artikel pag. 26, waar zij van de verkiezing aldus leren:

"Zij begrijpt de ordineren en dispositie van zekere middelen, en het besluit van die middelen, krachtig de uitverkorenen te geven, en dezelve door die middelen onfeilbaar tot de eeuwige gelukzaligheid over te brengen. En deze middelen zijn ten 1ste Christus de Middelaar 1 Petrus 1:20, Die de hoogste plaats houdt, op Welke alle andere middelen en ook de zaligheid zelve, gelijk als berusten", enz.

2. De roeping, te weten de krachtige en heilzame Rom. 8:30.

3. Het geloof des Evangeliums Hand. 13:48 en Titus 1:1.

4. De aanneming in Christus Ef. 1:5, 6.

5. De rechtvaardigmaking en heiligmaking Rom. 8:30, en eindelijk:

6. De volharding 1 Petrus 1:5."

En pag. 29: "Datzelfde blijkt ook klaar genoeg uit het onderscheid, dat er is tussen de rechtvaardigmaking en de verkiezing. De rechtvaardigmaking geschiedt door het geloof in de tijd, zodat niemand gezegd wordt gerechtvaardigd te worden, dan die inderdaad in Christus gelooft, en Zijn voldoening met een waar geloof aanneemt enz. Maar het besluit der verkiezing geschiedt niet in de tijd door het geloof", enz.

"En in Rom. 8:30 wordt van God niet gezegd die Hij geroepen heeft, te weten krachtig en met het geloof begiftigd heeft, en door het geloof gerechtvaardigd heeft, dezelve

ook voorgekend en tevoren geordineerd te hebben, maar ter contrarie, die Hij voorgekend en gepredestineerd heeft, die ook geroepen, dat is met het ware en zaligmakende geloof begiftigd, en door dat geloof gerechtvaardigd heeft."

En pag. 32: "De afzondering, te weten van de andere hoop der mensen, en de roeping tot de gemeenschap des Evangeliums, de schenking des geloofs, de rechtvaardigmaking, de heiligmaking, die in de tijd geschieden, zijn niet het Eeuwige Besluit van de verkiezing, maar middelen, waardoor God de verkiezing uitvoert, enz. Daaruit klaarlijk blijkt, dat diegenen, die ter zaligheid gepredestineerd zijn, noodzakelijk ook worden geroepen, te weten krachtig of met het geloof begiftigd, gerechtvaardigd en verheerlijkt, en diegenen, die krachtig geroepen of met het geloof begiftigd worden, noodzakelijk ook gerechtvaardigd worden, en die gerechtvaardigd worden, noodzakelijk ook verheerlijkt, dat is geheiligd en in van de Eeuwigheid zalig worden."

En pag. 36: Hetzelve blijkt ook uit de leer van de verkiezing, die de verwerping contrarie is, want indien God van Eeuwigheid sommigen alleen uit het gevallen menselijk geslacht, tot het eeuwige leven verkoren heeft en besloten, dezelve uit hun ellendigheid door Christus de Middelaar te verlossen, met het geloof in Hem te begiftigen, en door dat geloof te rechtvaardigen, door Zijn Heilige Geest te vernieuwen, en eindelijk te verheerlijken."

En uit hun oordeel over het Se artikel pag. 242 tot 244:

"Ten 4. de is het geloof, hetwelk is een wetenschap en vertrouwende toestemming, daarmede wij aannemen de belofte, die God ons in Christus gedaan heeft, en in Gods barmhartigheid, liefde en Vaderlijke gunste te onswaards door de verdiensten Christi ons verkregen, liefelijk berusten, vasthoudende, dat niet alleenlijk anderen, maar ook mij etc. de gerechtigheid en vergeving van de zonden en het eeuwige leven uit Gods loutere genade, om de enige verdiensten Christi gegeven worde. Alzo wordt het woord geloof genomen, wanneer wij door datzelve gezegd worden gerechtvaardigd en eeuwig zalig gemaakt te worden Rom. 3:4, 11, Galaten 2 en 3 en elders, uit oorzaak waarvan dit geloof genoemd wordt een rechtvaardigmakend en zaligmakend geloof. En dit geloof is op vele manieren verschillend van het tijdelijk geloof enz. Door het ware geloof wordt de mens voor God gerechtvaardigd Rom. 3, en door het tijdelijk geloof wordt de gerechtigheid niet verkregen."

4

Uit het oordeel van die van Zwitserland over het 1ste artikel pag 39:

"Christus de Middelaar, Die God uit Zijn hoogste en onuitsprekelijke liefde besloten heeft de wereld te geven, geloven wij alzo het fundamentele wezen, van de verkiezing die uit te voeren is, te zijn, dat de geestelijke zegeningen, als daar zijn de aanneming, de krachtige roeping, rechtvaardigmaking, verheerlijking, geen daarvan tot de uitverkorenen komen, dan door en om Christus wil, buiten welke geen zaligheid is. En in deze zin worden wij gezegd in Christus verkoren te zijn, dat de Vader ons aan Christus heeft gegeven, en om door Christus vrijgekocht te worden, door het geloof gerechtvaardigd te worden, eindelijk in en door Christus verheerlijkt te worden."

En pag. 40: "Maar ter contrarie leren wij, dat het geloof, boetvaardigheid, rechtvaardigmaking, heiligmaking, die de mens voor het einde van zijn leven geworden, vruchten zijn van de genade en van de verkiezing, alzo dat God niemand op andere wijze heeft verkoren, dan opdat Hij hem door het gelove Jezu Christi, als door een gesubordineerd middel, tot de heerlijkheid onveranderlijk en onfeilbaar zou brengen. God heeft de gruwelijkste zondaars geroepen, afgewassen, gerechtvaardigd en geheiligd enz.

En pag. 41: God Die Zijn uitverkorenen zegent met alle geestelijke zegeningen, die Hij, nog vijanden zijnde, voor de grondlegging van de wereld liefgehad heeft, en nog liever heeft in Christus verzoend zijnde, Die misgunt voorwaar Zijn kinderen, die nu geroepen, bekeerd, gerechtvaardigd en geheiligd zijn, niet het gevoelen en de smaak van haar verkiezing. Terwijl nochtans predestineren in zich begrijpt beide het einde en de middelen tot het einde, zo geloven wij, dat de mens door één en dezelfde daad, eerst tot de heerlijkheid, daarna tot de genade, namelijk tot de zaligheid en tot de roeping, geloof, rechtvaardigmaking en heiligmaking geordineerd is.

5

Uit het oordeel van die van Nassau en Wetteraviën over het 2e artikel pag. 13:

"En tot de gelovende behoort deze vrucht alleen, omdat deze alleen die dingen gegeven worden, door welke alleen alle toe-eigening en zonder welke geen toe-eigening geschiedt, namelijk de Geest van de heiligmaking en het rechtvaardigmakend geloof enz. Hieruit is het, dat uit alle beloften des Evangeliums bijgevoegd is, de conditie des geloofs, of uitgedrukt zijnde, of daaronder verstaan, Joh. 3:16, 36, Rom. 3:24, Hand. 10:43. Allen worden in Christus gerechtvaardigd, zovelen als er gerechtvaardigd worden, zodat de genade van de rechtvaardigmaking tot allen behoort, niet absoluut, maar bepaald tot alle gelovigen, welke bepaling de Apostel ons leert, Rom. 5:15, 18 en 19."

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 253: "De effecten of vrucht van de verkiezing worden ons doorgaans in de H. Schrift en met name in Rom. 8 beschreven. Naar deze orde, God roept krachtig, die Hij verkoren heeft tot de aanneming tot kinderen, door Christus: Hij begiftigt ze met het ware geloof, Hij rechtvaardigt ze door het geloof, gerechtvaardigd zijnde, heiligt Hij dezelve", enz.

6

Uit het oordeel van die van Genève over het 1ste artikel pag. 51:

"God heeft van Eeuwigheid uit een enkel welbehagen van Zijn wil, zekere personen uit het zaad en de nakomelingen van Adam, in en met hem gevallen, en dus schuldig en bedorven, besloten in Christus, door en om Christus wil, uit datzelfde welbehagen tot dit einde haar van de Vader geordineerd, genadiglijk en krachtig te roepen, met het geloof te begiftigen, te rechtvaardigen, door de Geest van de wedergeboorte te heiligen, en door deze en andere weldaden allen eindelijk in de eeuwige zaligheid te verheerlijken."

En pag. 57, waar zij aldus leren van de verworpenen: "Dezelve personen naar dat zelfde believe van Zijn wil, of roept Hij niet, of geroepen tot de kerk, vernieuwt Hij niet tot in het binnenste, en grift Christus niet geestelijker wijze in, rechtvaardigt ze niet, en zal ze ook nimmermeer verheerlijken."

En uit hun oordeel over het 3e en 4e artikel pag. 177: "Het heilzaam gevoelen van de zonden vergezelschap met een dorst naar de remedie, een goede hoop, vernieuwing des harten, haat van de zonden en de toevlucht tot God, zijn verborgen werkingen van de Heilige Geest, de mens allengskens schikkende en brengende tot de genade van de rechtvaardigmaking en van de wedergeboorte."

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 258: "Die Hij eindelijk door de leiding en levendige regering van Zijn Geest aangenomen heeft te zullen onderhouden, te bewaren, te bevorderen en te voltrekken, dezelve kunnen van de genade van Christus, van de gemeenschap des Geestes, van haar rechtvaardigmaking, noch geheel noch ten dele eindelijk afwijken."

Uit het oordeel van die van Bremen over het 1ste artikel pag. 60:

"Het besluit van de Goddelijke verkiezing eigenlijk genoemd, is de wil van God, met welke Hij vóór de grondlegging van de wereld, of van Eeuwigheid, niet uit aanzien van enige waardigheid, die in de mens is, maar uit Zijn enkel welbehagen, besloten heeft, tot bewijs van Zijn bijzondere barmhartigheid en heerlijkheid, uit de verdorven massa van het ganse menselijke geslacht, verdorven door de val van onze eerste ouders Adam en Eva, Hem over zekere mensen te erbarmen, en dezelve tot de gemeenschap van Zijn genade, krachtig te roepen en te rechtvaardigen, en om Christus wil, door Christus en in Hem te verheerlijken.'

En pag. 63: "De vrucht van deze verkiezing in dit leven is zeker en groot, die wij na de roeping en rechtvaardigmaking in ons gevoelen, te weten: vrede en blijdschap in de Heilige Geest', enz. 55.

Uit het bijzonder oordeel van Martinus over het 2e artikel pag. 121:

"En al is het dat deze verlossing niet is enig deel van het beeld Gods in ons, nochtans is dezelve hetgeen zonder welke geen wederroeping van het beeld Gods, noch in de uiterlijke roeping, rechtvaardigmaking en verheerlijking, medegedeeld kan worden."

En pag. 123: "Maar dewijl dezelve is een verordining, niet tot gemene, maar tot bijzondere weldaden, te weten: tot de genade der wedergeboorte, of krachtige roeping, rechtvaardigmaking en verheerlijking, zo volgt, dat Christus voor de uitverkorenen alleen, tot dit einde gestorven is, opdat Hij deze goederen en al die van zodanige soort zijn, haar niet alleen enigszins zou de kunnen verkrijgen en verwerven, maar ook inderdaad zou verdienen en krachtig mededelen, schenken en toeëigenen. Uit het bijzonder oordeel van Lud. Crocius over het 2e artikel pag. 143:

Het oogmerk, de raad en mening, niet alleenlijk God des Vaders, de Zoon overgeevende in de dood, maar ook des Zoons, de dood lijdende, is alle en ieder zondig mens, met Zijn dierbaarste dood en lijden te verkrijgen, te verwerven en te verdienen. Dat zo zij zich bekeren, wanneer zij de leer kunnen vatten en in Christus geloven, dat zij als dan met God verzoend, en de vergeving van de zonden met God verkrijgen zouden kunnen, Christus uit Zijn, en Zijns Vaders raad gestorven zijnde, heeft door Zijn lijden en sterven alle en ieder zondig mens genoegzaam verdiend, dat zo zij maar boete doen, en geloven, zij met God mogen verzoend worden, of in de schoot Zijner genade hersteld worden. Christus naar de raad en de wil, beide des Vaders en de Zijne, heeft door Zijn dood en lijden, alle en een ieder gelovige, en die alleen, metterdaad met God verzoend, en in Zijn schoot hersteld.'

Uit het oordeel van die van Embden over het 1ste artikel pag 67:

"Het middel en de weg tussen het besluit van de verkiezing en het einde des besluits, waardoor God uit enkele genade de verkorenen bijzonderlijk ter zaligheid brengende is, is ten

1. Christus,
2. krachtige roeping tot Christus,
3. geloof,
4. rechtvaardigmaking door het geloof,
5. verheerlijking.

Waarna zij, na een ieder van deze middelen in het bijzonder handelende van de rechtvaardigmaking wijders alzo leren: het vierde en vijfde zijn ware effecten van het geloof in de uitverkorenen. Rechtvaardigmaking, dat is vergeving van de zonden en de toerekening van de gerechtigheid van Christus, heiligmaking", etc.

Waarop zij dan laten volgen, hoe men van onder langs deze voorgestelde middelen tot God opklimt, zeggende:

"Want gelijk God uit de Hogen, door tussenkomende oorzaken tot ons daalt, also klimmen wij opwaarts tot Hem, uit de effecten of werkingen, en van de effecten van de wedergeboorte tot de rechtvaardigmaking, van de rechtvaardigmaking tot het geloof, van het ware geloof tot de krachtige roeping, van de krachtige roeping eindelijk tot het eeuwige besluit Gods zelve, van ons zalig te maken", enz.

En pag. 67: "Derhalve diegenen, die God van Eeuwigheid in Christus verkoren heeft, en door haar eigen schuld in de zonden en in de dood gestort zijnde, door Hem vrijgekocht heeft, met het geloof begiftigd, gerechtvaardigd en geheiligd heeft, dezelve verheerlijkt en kroont Hij ook in het eeuwige leven", enz.

En pag. 68: "Daarna is het een andere zaak God door het geloof te behagen, een andere zaak door het geloof verkoren te worden, want dat zegt de Schrift nergens. Want wij kunnen zonder het geloof verkoren worden, maar met God verzoend, gerechtvaardigd, van de schuld vrijgesproken worden zonder het geloof kunnen wij niet.

Ten anderen, wij behagen God op tweeërlei wijze, ten 1ste als wij nog vijanden zijn, welke Zich God nochtans uit enkele genade wil erbarmen; 2e wanneer wij inderdaad door het geloof in Christus gerechtvaardigd worden."

En uit hun oordeel over het 2e artikel pag. 141: "God toeëigent ons krachtig de vergeving van de zonden, en de gerechtigheid door de dood van Christus verworven, also dat Hij de gerechtigheid van Christus ons, alsof ze ons eigen ware, om niet toerekent, dewijl wij met het geloof, hetwelk een gave Gods is, als met een hand aannemen, en wanneer wij dezelve aangenomen hebben, in verdiensten van Christus alleen, en in des Hemelse Vaders onverdiende gunst, door de verdiensten van Christus verworven, berusten."

9

Uit het oordeel van Nederlandse professoren over het 1ste artikel pag. 1:

De predestinatie ter zaligheid is een eeuwig, allervrij en onveranderlijk besluit Gods, door hetwelk Hij naar het genadig welbehagen van Zijn wil, enigen uit het ganse menselijke geslacht, zijnde gevallen in de zonde en over zulks verloren, ter zaligheid in Christus verkoren heeft. Dewelke Hij ook besloten heeft naar Zijn verkiezing, door Zijn Woord en Geest, krachtig te roepen, door het geloof in Christus te rechtvaardigen, te heiligen, en in het geloof en heiligheid te behouden, en eindelijk te verheerlijken", enz.

En pag. 4: "Dat Hij door hetzelfde besluit van de verkiezing besloten heeft, de uitverkorenen te roepen, te rechtvaardigen en te heiligen, te behouden en te verheerlijken, dat bewezen wordt uit Rom. 8:30", enz.

En pag. 7: "Alhoewel in de uitverkorenen voor hunlieder krachtige roeping geen gevoelen van de verkiezing altoos zij, en dat ook dat zelve gevoelen, na de roeping, overmits verscheiden zwakheden, benauwdheden en bestrijdingen van de consciëntie, dewelke zij in dit leven dikwijls onderworpen zijn, somtijds zwak en duister, en enigszins afgebroken zij, nochtans niettemin van haar verkiezing, als ook van haar krachtige roeping en rechtvaardigmaking, uit haar geloof, door de vruchten van haar geloof, en door de inwendige verzegeling van de Heilige Geest verzekerd kunnen zijn, en ook moeten zijn. En dat naar de gelegenheid en maat van haar geloof, hetwelk hun van God is gegeven."

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 292:

"Dit wordt allerklaarst bewezen uit de trapreden van de Apostel Rom. 8:30. door welke hij bewijst, dat de predestinatie in dezelve orde voorheen gaat vóór de

verheerlijking. In welke orde namelijk? Vóór de roeping tot het geloof, en vóór de rechtvaardigmaking uit het geloof, te weten in orde van oorzaken, en ook in orde van de natuur."

En pag. 297: "Uit de gouden trapreden van de Apostel Rom. 8:30 uit welke volgt, dat met één en dezelfde noodzakelijkheid van gevolg, de gelovigen die door het geloof gerechtvaardigd zijn, verheerlijkt worden, met dewelke de uitverkorenen geroepen en gerechtvaardigd worden."

10

Uit het bijzonder oordeel van de professor Lubbertus, doch van de andere professoren mede gezamenlijk ondertekend, over het 1ste artikel pag. 12:

"De predestinatie is de eeuwige, allervrije en rechtvaardige daad, of voornemen Gods, door welke God voor Hemzelf, van eeuwigheid, uit het verdorven menselijk geslacht, enigen uit loutere genade en barmhartigheid in Christus Jezus verkoren heeft, en tot het eeuwige leven van tevoren geschikt, opdat Hij haar in de tijd krachtig zou roepen tot de gemeenschap van Zijn Zoon, haar met de ware kennis van Jezus Christus, met het geloof en boetvaardigheid zou begiftigen, haar zou rechtvaardigen, en ten laatste verheerlijken, tot prijs van Zijn heerlijke genade."

En pag. 13: "Derhalve heeft God de mensen in de eeuwige verkiezing aangemerkt, niet als gelovigen, noch als geroepenen, noch als gerechtvaardigden, noch als geheiligden, noch als wedergeborenen, maar als een hoop ellendige zondaren, en heeft besloten in Hem (te weten in Christus) en met Hem te roepen, het geloof te geven, te rechtvaardigen, en te wederbaren, en Zijn barmhartigheid te oefenen enz. Derhalve zo worden zij niet van tevoren verordineerd, omdat zij geroepen en gerechtvaardigd zijn geweest, maar omdat zij van tevoren geordineerd zijn geweest, zo worden zij gerechtvaardigd", enz.

En pag. 17: "Zo dan, zo heeft Hij met één predestinatie, gepredestineerd tot de roeping, rechtvaardigmaking en verheerlijking."

Uit het bijzonder oordeel van de professor Gomarus, ook van de andere professoren eendrachtelijk ondertekend, over het 1ste artikel pag. 25:

"Dezelve predestinatie is niet alleen tot de zaligheid en heerlijkheid, maar is ook tot de genade, dewelke om de heerlijkheid aan te brengen nodig is, 2 'Mess. 2:13, Rom. 8:28, 29, 30. Zodanig als daar is de genadige schenking van Christus tot een Zaligmaker Joh. 3:16 en de genade van de roeping Rom. 8:28, 30, en des geloofs Hand. 13, en van de rechtvaardigmaking, Rom. 8:30, van de gelijkvormigheid met Christus vers 29, en van de heiligmaking Ef. 1:4 enz.

Uit het oordeel van die van Gelderland over het 1ste artikel pag. 36:

"Niet dat wij geloven, dat alle uitverkorenen gerechtvaardigd zijn, want zijn ook niet alle dezelve geroepen, maar wij zeggen dat het niet kan geschieden, dat diegenen, die God verkoren heeft om te roepen en het geloof te geven, niet mede zouden geroepen worden, het geloof gegeven worden, en door het geloof gerechtvaardigd worden."

En pag. 38: "Wij geloven, dat de anderen, welke zich God niet heeft willen ontfermen, voorbijgegaan en in de val gelaten zijn, dewelke Christus niet gegeven zijn, aan dewelke Hij de zaligmakende kennis van Christus en van Zijn Evangelium, mitsgaders het geloof, door hetwelk zij aangenomen tot kinderen Gods en gerechtvaardigd worden, overmits het Hem also behaagd heeft, en nooit voorgenomen heeft, te geven."

En pag. 39: "Degenen dan, die Hij niet voorgenomen heeft het geloof te willen geven, dezelve heeft Hij ook niet voorgenomen tot kinderen aan te nemen, en dienvolgens

ook niet te rechtvaardigen, noch te heiligen, want door het geloof worden wij gerechtvaardigd en geheiligd."

11

Uit het oordeel van die van Zuid-Holland over het 1ste artikel pag. 41:

"Dat de predestinatie ter zaligheid betekent het allervrijst besluit, door welke God bij Zichzelf van Eeuwigheid besloten heeft, zekere bijzondere personen (zijnde door geen dadelijkheid, hoedanigheid, geschiktheid, of evangelische en genadige waardigheid hen inklevende, of van tevoren van hen voorzien, onderscheiden uit het ganse menselijke geslacht af te sonderen) door Zijn Woord en Geest te roepen, het ware geloof te geven, in hetzelfde tot het einde des levens te onderhouden en behouden, en door het geloof in Christus te rechtvaardigen, te heiligen en te verheerlijken, tot prijs van Zijn heerlijke genade."

Uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 309:

"Gelijkerwijs God sommige personen, van Eeuwigheid Hemzelf verkoren heeft, en aan dezelve Zijn Zoon gegeven heeft, en ook de Zoon aan dezelve door Zijn dood, de verzoening met God en de vergeving van de zonden verworven heeft, en dezelve door Zijn Woord en Geest krachtig van de dood tot het leven hersteld heeft, en aan dezelve het geloof in Christus, door hetwelk zij gerechtvaardigd worden, en Zijn Geest, door Welke zij geheiligd worden, geeft. Alzo is het ook mede, dat van de ware gelovigen, dat is die door het levende en rechtvaardigmakend geloof Christus ingelijfd zijn, altijd blijven in Christus en in Zijn liefde volharden enz. God bewaart haar en richt haar wederom op, en die Hij naar Zijn voornemen geroepen heft, gerechtvaardigd en geheiligd heeft, dezelve verheerlijkt Hij ook."

12

Uit het oordeel van die van Noord-Holland over het 1ste artikel pag. 45:

"Want, zij zeggen, dat veel meerder en groter dingen in het besluit van de verkiezing vervat worden, namelijk dat God van Eeuwigheid door een onveranderlijk besluit, en alleen naar Zijn louter welbehagen besloten heeft, uit het ganse menselijke geslacht, zijnde in de zonde en in het verderf vervallen, enige en bijzondere mensen gelijkvormig te maken de beelde Zijns Zoons, en in de tijd krachtig te roepen, het geloof en de volharding te geven, te rechtvaardigen en te verheerlijken", enz.

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 323: "En daarna Paulus in Rom. 12:12 voleind hebbende de leer van de rechtvaardigmaking door het geloof, van de heiligmaking, alsmede van de predestinatie en zekerheid van de zaligheid, die daar uitspruit, trekt daaruit deze vermaning", enz.

13

Uit het oordeel van die van Zeeland over het 1ste artikel pag. 53:

"De predestinatie ter zaligheid is een eeuwig en onveranderlijk besluit Gods, door hetwelk Hij besloten heeft naar de raad van Zijn wil, zekere bijzondere personen uit het gevallen menselijke geslacht, te verkiezen in Christus Jezus, dezelve krachtig te roepen, door het geloof te rechtvaardigen, te heiligen, en in dezelve gaven tot het einde des levens te bewaren en eindelijk te verheerlijken."

En pag. 55: "De genade ons gegeven in Christus, stelt kennelijk voorheen de zonde, en wijst ook tegelijk aan de remedie ertegen, behalve dit alles, zo zijn ook alle middelen geordineerd onder de verkiezing, gelijk Christus de Middelaar, de krachtdadige

roeping, geloof, rechtvaardigmaking, heiligmaking enz. gematigd naar de stand van de verdorven mens enz. door het geloof te rechtvaardigen wordt bewezen", Rom. 8:30.

14

Uit het oordeel van die van Utrecht over het 1ste artikel pag. 60:

"De wil Gods, door welke Hij naar Zijn welbehagen besloten heeft sommige uit het gevallen menselijke geslacht Zich Zijner te ontfermen, en dezelve aan Christus Zijn Zoon te geven, om die zalig te maken, en aan dezelve te geven het geloof in Hem, en alzo te rechtvaardigen en te heiligen tot prijs van de heerlijkheid en genade, is het gehele besluit van de predestinatie ter zaligheid in de H. Schriftuur geopenbaard."

En pag. 63: "De Schrift leert klaarlijk, dat deze navolgende stukken binnen het besluit van de predestinatie ingesloten zijn, namelijk de aanneming tot kinderen Ef. 4:1, bewijzing van Zijn barmhartigheid Rom. 9:16, krachtige roeping 2 Tim. 1:9, schenking des geloofs Hand. 13:48, rechtvaardigmaking door het geloof Rom. 8:30, en heiligmaking Ef. 1:4."

En pag. 64: "Indien dan voor de predestinatie of voorverordining Gods, naar de beelde Zijns Zoons, voorheen gaat de voorkennis, dat is, de liefde Gods, en indien daaruit vloeit dat wij geordineerd zijn, dat wij de Zoon van God in de tijd gelijkvormig zouden worden, dat is, dat wij gemaakt zouden worden kinderen Gods, en dienvolgens tot het geloof in Hem krachtig geroepen zouden worden, en gerechtvaardigd zijnde, zouden verheerlijkt worden, zo volgt daaruit", enz.

En pag. 68: "Waar zij van de verworpenen leren, dat God besloten heeft van buiten door het Woord of ook ganselijk niet te roepen Psalm 147:10; of indien Hij dezelve roept, evenwel nochtans het geloof in Christus niet te geven Matth. 13:12, dienvolgens haar van de zonden ook niet rechtvaardigende, en de Geest der heiligmaking niet te geven, Joh. 14:17", enz.

15

Uit het oordeel van die van Friesland over het 1ste artikel pag. 77:

"Daarna is het ook ongerijmd en buiten de Schriftuur, dat een mens nu door het geloof alreeds in Christus zijnde, alreeds geroepen en gerechtvaardigd zijnde, vrij van de verdoemenis etc. tot het eeuwige leven zou verkoren worden."

En pag. 78: "God heeft ons verkoren en gepredestineerd tot het geloof, gehoorzaamheid en bekering enz. insgelijks opdat Hij ons zou roepen, rechtvaardigen en heiligen", enz.

En pag. 80: "God heeft door Zijn enig besluit, zijnde Zijn allerheiligst, onstraffelijk en onveranderlijk welbehagen besloten, enigen zijnde in de zonden gevallen, en de toorn en vloek door haar schuld onderworpen, in haar ellende en zonden te laten, dezelve tot het eeuwige leven niet te verkiezen, dezelve ter zaligheid niet te ontfermen, dezelve tot de gemeenschap Zijns Zoons niet krachtig te roepen, niet te rechtvaardigen, niet te heiligen", etc.

16

Uit het oordeel van die van Overijssel op het 1ste artikel pag. 82:

"De wil van God, door dewelke Hij naar Zijn welbehagen besloten heeft, enige uit het gevallen menselijke geslacht te ontfermen, en om dezelve zalig te maken, aan Christus Zijn Zoon te geven, en alzo te rechtvaardigen, te heiligen en te verheerlijken", enz.

En pag. 89: "Want op deze wijze worden de verkiezing en de rechtvaardigmaking, dewelke de Schriftuur zeer nauw onderscheidt, onvoorzichtig onder de anderen vermengd, want:

- ten 1ste wij zijn verkoren van Eeuwigheid, maar wij worden gerechtvaardigd in de tijd;
- 2de wij worden door liet geloof gerechtvaardigd, maar niet door het geloof verkoren;
- 3de allen die waarlijk gerechtvaardigd zijn, die zijn inderdaad verkoren, allen die waarlijk verkoren zijn, zullen te Zijner tijd gerechtvaardigd worden.

17

Uit het oordeel van die van Groningen en Ommelanden over het 1ste artikel pag. 93:

"Wij geloven, dat de verkiezing of predestinatie ten leven zij, een eeuwig en onbeweeglijk besluit Gods, door hetwelk Hij besloten heeft, uit het verdorven menselijk geslacht, sommige zekere mensen in Christus tot zaligheid te verkiezen, en te dien einde aan dezelve uitverkorenen Christus tot een Middelaar te geven, en door zekere en van Hem besloten middelen, dat is door de krachtige roeping, en alzo door het geloof in Jezus Christus, door de rechtvaardigmaking en heiligmaking, tot prijs van Zijn heerlijke genade, zalig te maken en te verheerlijken enz. Het besluit is zelf de eeuwige wil Gods, door welke Hij naar Zijn louter welbehagen besloten heeft zekere mensen in dezelfde ellende en onwaardigheid met de anderen staande Ef. 2:3, 5, niet alleen te Zijner tijd door Christus zalig te maken, maar ook te roepen, het geloof te geven, te rechtvaardigen en door de H. Geest te vernieuwen enz. De uitvoering van het Besluit geschiedt door zekere en van God besloten middelen, van tevoren verordineerd tot het einde Rom. 8:18, namelijk door de krachtige roeping 1 Tim. 1:9 en 1 Kor. 1:21, en alzo door het geloof in Jezus Christus Joh. 3:36, Hand. 13:39, door de rechtvaardigmaking Rom. 3:22, 23 en door de heiligmaking Ef. 1:4", enz.

En pag. 99: "Zoveel belangt de roeping, deze Zelve, Die daar is de Geest van de wijsheid, verlicht de ogen van ons verstand, opdat wij mogen weten, welke de hope van de roeping zij Ef. 1 enz, Hij werkt in ons het ware geloof in Jezus Christus, want niemand kan zeggen Jezus Christus de Heere te zijn, dan door de Heilige Geest, 1 Kor. 12:3. Door Hem worden wij zeker van de inwoning van Christus in ons enz. zoveel aangaat de rechtvaardigmaking door de Geest van onze God, zijn wij gewassen en gerechtvaardigd, 1 Kor. 6:1."

En uit hun oordeel uit het 2de artikel pag. 188:

"God heeft ons willen schenken het eeuwige leven in Christus, zo heeft Hij dan ook tegelijk besloten die dingen te geven, door dewelke men ter zaligheid komt, namelijk het geloof, de roeping, rechtvaardigmaking en verheerlijking", enz.

En pag. 189 en 190: "Onder dit verbond zelf, nu van de beginne aan, heeft de verdienste Christi gehad en vertoond één en dezelfde kracht Hebr. 13 en Openb. 13. En het geloof in Christus is altijd de voornaamste conditie van dit verbond geweest, derhalve betuigt de Schriftuur, dat de gelovigen in het Oude Testament ook door het geloof in Christus gerechtvaardigd zijn geweest en zalig geworden. En als daar gezegd wordt, dat God ons wil rechtvaardigmaken en zaligmaken door het geloof, zo wordt het niet aangemerkt als een hoedanigheid of werk, maar als een instrument, waarmede wij Christus omhelzen en onszelf toe-eigenen. Want het geloof in zichzelf maakt niemand zalig, gelijk ook niet de werking des geloofs, maar Christus door het geloof omhelsd zijnde, Deszelfs voldoening voor ons volbracht zijnde, is die gerechtigheid, door welke wij voor God gerechtvaardigd worden en van onze schuld worden vrijgesproken."

En uit hun oordeel over het 3e en 4e artikel pag. 271: "En deze genade verklaart God in Zijn Woord te zijn de enige oorzaak van de verkiezing, van de roeping, van de rechtvaardigmaking en van de heiligmaking", enz.

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 362: "Derhalve wij ook zeggen, overeenkomende met de Heilige Schriftuur, dat de volharding is een vrucht van de verkiezing, want God heeft ons verkoren, niet alleen opdat Hij ons te Zijner tijd zou roepen, rechtvaardigen en heiligen, maar ook opdat Hij ons zou verheerlijken", enz.

En pag. 371: "Het rechtvaardigmakend geloof zoveel aangaat de wezenlijke eigenschappen, verschilt van het tijdelijk geloof, want het rechtvaardigmakend geloof is eigenlijk een instrument, door hetwelk wij Christus en al Zijn weldaden omhelzen, en onszelf toe-eigenen, gelijk in de roeping, rechtvaardigmaking, en in de vruchten van de rechtvaardigmaking", enz.

18

Uit het oordeel van die van Drenthe over het 1ste artikel pag. 107:

"Aan de uitverkorenen worden gegeven zonder enige harer krachten of medewerking ten

- 1 ste de krachtdadige roeping,
- 2. rechtvaardigmaking,
- 3. heiligmaking Rom. 8:30.

1. Zoveel aanbelangt de krachtdadige roeping, dezelve geschiedt door de verkondiging des Evangeliums en des Woords Gods, inwendig in het hart door de Heilige Geest. Uit de roeping komt voort het zaligmakend geloof door de werking van de Heilige Geest, zonder enige medewerking", enz.

Ten 2de hebben wij gezegd, dat de uitverkorenen gegeven wordt, de rechtvaardigmaking, door welke de gelovigen rechtvaardig zijn voor God, door de gehoorzaamheid van Christus aangenomen worden, zodat Hij henlieden de zonden vergeeft en de gerechtigheid van Christus toerekent.

En pag. 108: "Voorts dit geloof, rechtvaardigmaking en heiligmaking worden niet alleen van de Heilige Geest gewrocht, maar ook eenmaal gewrocht zijnde, worden dezelve tot het einde des levens bewaard", enz.

En uit hun oordeel over het 5e artikel pag. 380: "Het geloof, dat alleen voor een tijd duurt, kan niet zijn een rechtvaardigmakend geloof, want al diegenen, die gerechtvaardigd worden, zijn voorheen verkoren geweest, en zullen namaals verheerlijkt worden Rom. 8:30, ook daar de Apostel spreekt van het geloof dat voor een tijd duurt, Hebr. 6:4, 5 aldaar maakt hij gans geen gewag van de rechtvaardigmaking."

19

Uit het oordeel van de Waalse theologanten over het 1ste artikel pag. 113:

"Peremptoirlijk zijn verkoren, al de ware gelovigen, dewelke God krachtig geroepen heeft, gerechtvaardigd en door Zijn Geest tot de dag van de verlossing verzegeld heeft", enz.

En pag. 115: "Dat derhalve dan God de Vader, Jezus Christus enigen afgezonderd zijnde, uit het verdorven menselijke geslacht krachtig roept, om niet uit genade rechtvaardigt en dezelve met de gaven van de volharding versiert, en eindelijk verheerlijkt, dat is een weldaad", enz.

En uit hun oordeel over het 2e artikel pag. 200: "God heeft Christus gesteld tot een Zoenoffer of verzoening, niet zonder het geloof, maar door het geloof in Zijn bloed, en daar wordt in de Schriftuur geen werking des doods Christi aan enige anderen

toegeschreven, anders dan alleen aan de gelovigen en die gemeenschap aan Christus hebben."

20

Uit het overgezonden oordeel van David Pareüs op het 1ste artikel te vinden in de handelingen van de Synode Sessie 99, pag. 257:

"Ons is het zaligmakend geloof vergezelschap met een vertrouwen des Evangelische belofte of van de beloofde barmhartigheid van de vergeving van de zonden, om het bloed van Christus, gelijk wanneer wij gezegd worden door het geloof gerechtvaardigd te worden, dat is door het geloof en vertrouwen van de verdiensten Christi, van de zonden vrijgesproken te worden, welke zin de Apostel leert, als hij zegt Rom. 3:25: Dewelke God voorgesteld heeft tot verzoening door het geloof in Zijn bloed. En pag. 259: Nu deze fontein en deze opperste en eerste oorzaak is anders geen, dan de eeuwige predestinatie Gods, dat is Zijn eeuwige Raad van ons, voor anderen in Christus zalig te maken, want uit deze fontein is vloeiende de uiterlijke en innerlijke roeping tot het geloof in Christus, van al diegenen die zalig worden. Daaruit vloeit het geloof en de bekering, rechtvaardigmaking en gehoorzaamheid, en de volharding des geloofs, welke de Schriftuur in deze en dergelijke spreuken is lerende en bevestigende."

21

Uit het overgezonden oordeel van Petrus Molinaeüs te vinden in de Handelingen van de Synode, Sessie 143 pag. 334:

"Van zonderling gewicht is hetgeen de Apostel leert, dat wij gepredestineerd zijn tot de roeping, en door de roeping tot de rechtvaardigmaking, zo zijn wij dan ook tot het geloof waardoor wij gerechtvaardigd worden, gepredestineerd."

Uit alle voorgestelde aanhalingen blijkt nu middagklaar, dat men in de Nationale Synode van de rechtvaardigmaking met de uiterste eendrachtigheid alzo gevoeld en geleerd heeft, dat die volgens de Heilige Schrift niet anders als door het geloof geschiedt, en dat die in orde geplaatst moet worden achter de roeping en achter het geloof, als die beiden wezenlijk in zich besluitende. Maar het is er zover vandaan dat in de gemelde Synode een toerekening of rechtvaardigmaking vóór het geloof zoals men daar nu van spreekt, enigszins geleerd zou zijn, dat de voorstanders van zodanig gevoelen uit al die 21 uitvoerige synodale oordelen over de *V artikelen*, ook zelfs niet een enige plaats of getuigenis zullen kunnen tevoorschijn brengen, waarin zoiets klaar en rechtdraads, hetzij woordelijk of zakelijk zou voorgesteld worden, hiervan houden wij ons ten volle verzekerd.

Dit dan alzo zijnde, zo moet noodzakelijk volgen, dat deze verkeerde leer, ook geenszins begrepen kan zijn in onze Formulieren van Enigheid, te weten de Confessie, de Catechismus en de Canones, waarvan de twee eerste in de Synode overgezien, goedgekeurd en bevestigd, en de laatste aldaar eerst gesteld zijn, gelijk ook dan de deugdelijkheid van dit gevolg ten klaarste komt te blijken uit de inhoud van die Formulieren zelf, die van toerekening en rechtvaardigmaking door het geloof niet anders leren, dan wij nu in al die Synodale oordelen zo overvloedig en zo eendrachtig gezien hebben, hetgeen wij hier dan ook nog kort zullen aanwijzen.

1

Uit de Nederlandse Confessie of Belijdenis, Artikel 22:

"Wij geloven dat om ware kennis van deze verborgenheid te bekomen, de H. Geest in onze harten ontsteekt een oprecht geloof, hetwelk Jezus Christus met al Zijn verdiensten omhelst, Hem eigen maakt, en niet anders meer buiten Hem zoekt. Want het moet noodzakelijk volgen of dat niet alles wat tot onze zaligheid van noden is in Christus zij, of zo het alles in Hem is, dat dan diegenen, die Hem door het geloof bezit, ook zijn gehele zaligheid heeft. Daarom zeggen wij terecht met Paulus dat wij door het geloof alleen of door het geloof zonder de werken, gerechtvaardigd worden. Doch wij verstaan niet, dat het om eigenlijk te spreken, het geloof zelf is, dat ons rechtvaardigt, want het is maar een instrument, waarmede wij Christus onze Rechtvaardigheid omhelzen, maar Jezus Christus Zelf, ons toerekenende al Zijn verdiensten en zovele heilige werken, is onze rechtvaardigheid voor God. Dus alles wat Hij voor ons en in onze plaats gedaan heeft, welk geloof ons met Hem in de gemeenschap van al Zijn goederen stelt en ook houdt, dewelke ons geworden zijnde, ook meer dan genoegzaam zijn, tot onze vrijspreking van de zonden."

Artikel 23: "Wij geloven, dat onze gelukzaligheid gelegen is in de vergeving van onze zonden om Jezus wil, en dat daarin onze rechtvaardigmaking voor God begrepen is. En daarom houden wij dit fundament altoos vast, steunende en rustend op de gehoorzaamheid van de gekruiste Christus alleen, dewelke onze is, als wij in Hem geloven, Die is genoegzaam om al onze ongerechtigheid te bedekken."

Artikel 24: "Wij geloven, dat dit waarachtig geloof in de mens gewrocht zijnde, door het Woord Gods en de werking van de Heilige Geest Hem openbaart, enz. Daarom is het zover van daar, dat dit rechtvaardigmakend geloof de mensen zouden doen verkouden in een vroom en heilig leven enz. Welke werken als zij voortkomen uit de goede wortel des geloofs, goed en bij God aangenaam zijn, overmits zij alle door Zijn genade geheiligd zijn. Hierentussen komen zij niet in rekening om ons te rechtvaardigen, want het is door het geloof in Christus, dat wij gerechtvaardigd worden, ook eer wij goede werken doen", enz.

Artikel 26: "En hier moet men niet voortbrengen, dat wij het niet waardig zijn, want het heeft hier de mening niet, dat wij onze gebeden op onze waardigheid zouden voordragen, maar alleen op de uitnemendheid en waardigheid van onze Heere Jezus Christus, Wiens rechtvaardigheid de onze is, doorliet geloof."

En Artikel 29: "Maar zij strijden daartegen door de Geest alle de dagen huns levens, nemende gestadig haar toevlucht tot het bloed, de dood, lijden en gehoorzaamheid van de Heere Jezus, in Dewelke zij vergeving van de zonden hebben, door het geloof in Hem", enz.

2 Uit de Catechismus vraag 17:

Waarom moet Hij tezamen een waarachtig God zijn?

Antw.: Opdat Hij uit kracht Zijner Godheid de last des eeuwigen toorns Gods tegen de zonde dragen, en ons de gerechtigheid en het leven verwerven, en wedergeven mocht.

De Catechismus stelt hier twee dingen van onze gerechtigheid voor God, waardoor wij gerechtvaardigd worden, te weten deszelfs verwerving voor ons, en deszelfs wedergeving aan ons, door de Heere Jezus Christus. Het eerste geschiedt vooraf, vóór onze rechtvaardigmaking en is de verdienende grond of oorzaak van dezelve. Maar het laatste geschiedt in onze rechtvaardigmaking, wanneer wij geloven, ja is onze rechtvaardigmaking zelf, waarin of waardoor God in Christus, ons die oprecht geloven, de verworven gerechtigheid metterdaad wedergeeft, ons die door het geloof schenkende en toerekende in plaats van de gerechtigheid, die wij in Adam voor altoos verloren hadden. Gelijk de Catechismus nevens die gerechtigheid ook het leven stelt, hetwelk aan dezelve onafscheidelijk verknocht is.

Zie ook van die verwerving van onze gerechtigheid door Christus, vraag 37 en vraag 45, waar als een vrucht van Christus opstanding gesteld wordt, dat Hij daardoor de dood overwonnen heeft, opdat Hij ons de gerechtigheid en het leven, die Hij door Zijn dood ons verworven had, kon deelachtig maken. Eerst heeft Christus ons die gerechtigheid door Zijn dood verworven, om de grond te leggen voor onze rechtvaardigmaking. Daarna maakt Hij ons dezelve ook metterdaad deelachtig, wanneer Hij ons het geloof schenkt, waardoor wij deze verworven gerechtigheid nu ook aannemen, en alzo metterdaad gerechtvaardigd worden.

En geen andere rechtvaardigmaking leert ons de Catechismus ook vraag 59, 60 en 61, dan die door het geloof geschiedt, waarmede wij Christus verworven gerechtigheid zoals die ons van God geschonken en toegerekend wordt, van onze zijde ook oprecht aannemen, en die ons mede toe-eigenen, gelijk tevoren in onze verhandeling omstandiger is aangetoond. Want het is de eigen aard en natuur van het geloof, Christus met Zijn verworven heilgoederen aan te nemen, zoals ons die geschonken wordt in het Evangelium, zie vraag 20, 30, 60, 61 en 76.

En aan dit gelovig aannemen van Christus met al Zijn weldaden, zoals ons die van God in de beloften des Heilige Evangeliums geschonken wordt, hangt dus middellijkerwijs onze rechtvaardigmaking en ganse zaligheid waarvan wij dan ook zonder het geloof niets kunnen genieten of deelachtig worden, ziet vraag 53 en 65. Ja, als wij reeds eenmaal in de grond door het geloof van God gerechtvaardigd zijn, zo kunnen wij die Goddelijke weldaad doch op geen andere wijze bezitten of genieten, dan met alzo gedurig en onophoudelijk te blijven geloven, en daardoor Christus met Zijn weldaden te blijven omhelzen en als opnieuw gelovig aan te nemen, gelijk ons de Catechismus zo ook leert vraag 84:

Hoe achtervolgens het bevel van Christus, allen en een iegelijk gelovige verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun zo dikwijls als zij de beloften des Evangeliums met waren gelove aannemen, waarachtelijk al hun zonden van God om de verdiensten van Christus wil, vergeven zijn.

Waarom dan ook met opzicht op de gedurige toepassing hiervoor de ware gelovigen, gelijk als een dagelijkse rechtvaardigmaking plaats heeft, tot gedurige kwijschelding en vergeving van de zonden, en om de consciënties van de gelovigen gerust te stellen en te reinigen, doch waartoe het geloof van onze zijde dan ook gedurig noodzakelijk vereist wordt, of de levendige en geestelijke oefening van hetzelfde, opdat zodanige rechtvaardigmaking aan ons zou geschieden, en wij dezelve gedurig deelachtig worden.

In het kort, hoe men de rechtvaardigmaking schoon ook mocht begrijpen, als een weldaad door Christus voor ons verdiend en verworven, dezelve heeft aan ons volgens de Catechismus geen ander bestaan, dan door middel van ons geloof.

3

Uit de Canones of Regelen van de leer, gesteld in de Nationale Synode over de V artikelen. En ofschoon in deze Canones niets bijzonders voorkomt van de leer van de rechtvaardigmaking door het geloof, zo blijkt nochtans van ter zijde klaar genoeg uit dezelve, dat zij de gezonde leer deze aangaande, zoals die tot hiertoe van ons zijn verhandeld, en in de Confessie en Catechismus zijn terneder gesteld, ook vaststellen.

Want zelfs al terstond hoofdstuk 1, Art. 2, 3, 4 wordt de leer van het geloof aldus aan ons voorgedragen, als Gods geordineerde weg en middel om ons zalig te maken:

"Maar hierin is de liefde Gods geopenbaard, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon in de wereld heeft gezonden, opdat een iegelijk die in Hem gelooft, niet verga, maar het Eeuwige leven hebbe. En opdat de mens tot het geloof worde gebracht, zendt God goedertieren verkondigers van deze zeer blijde boodschap, tot wie Hij wil, en wanneer Hij wil, door welker dienst de mensen geroepen worden tot bekering en geloof in Christus de Gekruiste. Die dit Evangelie niet geloven, op die blijft de toorn Gods, maar die het aannemen en de Zaligmaker Jezus met een waarachtig en levendig geloof omhelzen, die worden door Hem van de toorn Gods en het verderf verlost, en met het Eeuwige leven begiftigd."

Wie ziet niet dat onze rechtvaardigmaking hier onder die verlossing, die alleen door een waarachtig levendig geloof geschiedt, ook wordt begrepen? Doch in Art. 7 wordt ook uitdrukkelijk van dezelve melding gemaakt, en die in orde geplaatst achter de roeping en achter het geloof, ten blijke dat men dezelve niet anders acht te geschieden of wezenlijk te bestaan, als door middel van het geloof, (want zo wordt aldaar geleerd): "En opdat deze door Hem, te weten door Christus, zouden zalig gemaakt worden, heeft Hij ook besloten dezelve Hem te geven, en krachtig tot Deszelfs gemeenschap te roepen, door Zijn Woord en Geest, en te trekken of met het ware geloof in Hem te begiftigen, te rechtvaardigen, te heiligen", enz.

Op dezelve wijze wordt van deze waarheid ook geleerd, hoofdstuk 2, Artikel 7, 8: "Maar zoveel als er waarachtig geloven, en door de dood van Christus van de zonden en het verderf verlost en behouden worden, dezelve genieten deze weldaad alleen uit Gods genade, hun van Eeuwigheid in Christus gegeven, welke genade Hij niemand schuldig is.

Want dit is geweest de ganse vrije raad, wil en voornemen Gods, des Vaders, dat de levendigmakende en zaligmakende kracht van de dierbare dood Zijns Zoons, haar uitstrekken zou tot alle uitverkorenen, om die alleen met het rechtvaardigmakend geloof te begiftigen, en door hetzelfde onfeilbaar tot de zaligheid te brengen. Dat is, God heeft gewild, dat Christus door het bloed Zijns kruises, waarmede Hij het nieuwe verbond bevestigd heeft, uit alle volken, stammen, geslachten en tongen, diegenen allen, en die alleen, krachtig zou verlossen, die van Eeuwigheid tot de zaligheid verkoren en van de Vader Hem gegeven zijn, te begiftigen met het geloof, hetwelk Hij hun, gelijk ook andere zaligmakende gaven van de Heilige Geest, door Zijn dood verworven, en van al hun zonden, zo de aangeboren als de werkelijke, zo na als voor het geloof begaan, door Zijn bloed zou reinigen", enz.

Welk woord reinigen hier beide voor de rechtvaardigmaking en heiligmaking gebruikt wordt. Hierna verwerpen zij deze dwaling van de Remonstranten Art. 4, die leren dat het nieuwe verbond van de genade, dat God de Vader door tussenkomen van de dood van Christus, met de mensen gemaakt heeft, niet daarin bestaat NB. dat wij door het geloof voor zover het de verdiensten van Christus aanneemt, voor God gerechtvaardigd en zalig gemaakt worden, maar daarin, enz. Want deze weerspreken de Schriftuur, zij worden om niet gerechtvaardigd, door Zijn genade, door de verlossing geschied door Christus Jezus, Dewelke God heeft voorgesteld tot verzoening door het geloof in Zijn bloed, en brengen met de godloze Socinus voort, een nieuwe rechtvaardigmaking des mensen voor God, tegen de eendrachtige overeenstemming van de kerk.

En zo hebben wij dan nu eerstelijk uit de Heilige Schrift, vervolgens uit de eenparige oordelen van al de leden van de Nationale Synode, en eindelijk uit de Formulieren van onze kerk, overvloedig aangewezen, zo wij vertrouwen, welke de gezonde leer van de rechtvaardigmaking zij, te weten, dat dezelve niet gezegd kan worden te geschieden vóór het geloof, maar alleen door en uit het geloof, als een middel van de Heilige Geest, door het Evangelium in ons gewrocht, waarmede wij de geschonken en toegerekende gerechtigheid van Christus oprecht gelovig aannemen, en alzo uit loutere genade, om Christus wil, van God gerechtvaardigd worden, wanneer wij dan ook aanstonds hierdoor metterdaad voor God rechtvaardig zijn, en van Hem als zodanig aangenomen en gehouden worden in Christus.

Wij konden het hier nu bij laten berusten, indien wij niet nodig oordeelden om kort nog mede iets te antwoorden op de redenen of bewijzen, die men schijnt te willen aanvoeren, tot voorstand van het gevoelen, dat er een onmiddellijke toerekening of rechtvaardigmaking alleen aan Gods zijde zou geschieden vóór het geloof, welke wij achten bereids genoeg weerlegd te hebben. Weliswaar dat in zoverre, als die redenen worden voorgesteld, ter wederlegging van het gevoelen, dat de rechtvaardigmaking zou geschieden na het geloof, of dat Gods toerekening van Christus' gerechtigheid zou volgen op 's mensen geloofsdaad, dezelve van volle kracht zijn, en wij er ons in zodanig opzicht ook in het minste niet tegen stellen. *Maar wij kanten ons alleen tegen dezelve voor zover zij zouden dienen om een onmiddellijke toerekening of rechtvaardigmaking vóór het geloof te beweren, als een ander uiterste van misverstand.* In diervoege zullen wij die redenen hier dan voorstellen, nevens ons antwoord op een ieder van dezelve.

A.

Eerste Reden. Indien de toerekening niet voorgaat, maar volgt op het geloof en wel op onze geloofsdaad, wat gaat dan vóór, Gods daad of de onze? enz.

Antwoord. Gods toerekening gaat zeker vóór onze geloofsdaad, evengelijk de oorzaak gaat voor het uitwerksel. Doch dezelve geschiedt daarom geenszins onmiddellijk, maar door middel van onze geloofsdaad, met welke zij tezamen bestaat, en van welke zij in het minste niet afgescheiden kan worden, nademaal die toerekening niet anders geschiedt als door het geloof.

Tweede Reden. Zo de geloofsdaad vóór de toerekening gaat, wat rekt God dan ons eigenlijk toe? Onze geloofsdaad of Christus' gerechtigheid? Men moge hier zoveel

moeite doen als men wil, men zal evenwel daartoe moeten komen, dat Christus' gerechtigheid niet kon toegerekend worden, zonder dat onze geloofsdaad daarbij kwame. En dit geloof mag er zo weinig toedoen als het wil, het zal evenwel een wezenlijk ingrediënt zijn en blijven, en dus zal Christus' gerechtigheid niet volledig zijn om onze rekening in de hemelse vierschaar af te doen en voor onze rekening het leven te verkrijgen, zo er onze geloofsdaad niet bijkome.

Antwoord.

1. God rekt ons eigenlijk genomen Christus' gerechtigheid toe, en niet onze geloofsdaad.
2. Nochtans moet die geloofsdaad bij die toerekening zeker bij komen, als een middel van aanneming aan onze zijde, zonder welke die Goddelijke toerekening niet kan zijn of bestaan, zelfs niet voor een ogenblik. Dewijl God alleen de gelovigen Christus' gerechtigheid toerekent, en niet de ongelovigen.
3. Maar hieruit volgt geenszins dat daarom ons geloof zou komen als een wezenlijk ingrediënt in of bij de gerechtigheid van Christus, om die volkomen of volledig te maken. Wat anders is Christus' gerechtigheid, die geheel volledig is op zichzelf zonder ons geloof, en wat anders is de Goddelijke toerekening van die gerechtigheid aan ons, welke niet volledig is of niet bestaat zonder ons geloof.

Derde Reden. Zo onze geloofsdaad vóór de toerekening gaat, hoe komen wij aan dat geloof? Om zonder omwegen te spreken, ik vraag of Christus de genade des geloofs voor de uitverkorenen niet verdiend heeft, en of die tot de gerechtigheid niet behoort, die Christus verworven heeft? Gelijk dit nu zal moeten toegestemd worden, zo moet nu deze genade reeds op rekening van de uitverkorene reeds in Gods gedenkboek staan, eer die hem geschonken wordt. En moet die even daarom geschonken worden, omdat ze stond op hun rekening, dienvolgens wederom de toerekening voor het geloof.

Antwoord.

1. Wij staan toe, dat Christus als Middelaar voor al Zijn uitverkorenen, of voor hun rekening dat hetzelfde is, niet slechts de gerechtigheid, maar ook de genade des geloofs verdiend en verworven heeft bij de Vader, en dit geloof ook zekerlijk tot die gerechtigheid behoort, als een middel om die aan te nemen en deelachtig te worden in de tijd.
2. Verder staan wij toe, dat de toerekening in Gods achting en voorschikking, of in Zijn gedenkboek, zoals men het hier noemt, vooraf is geschied, voor de dadelijke schenking en werking, voor het geloof, want Gode zijn al Zijn werken van Eeuwigheid bekend, Hand. 15:18.
3. Doch uit het één volgt geenszins, dat daarom de dadelijke toerekening, zoals die geschiedt in onze rechtvaardigmaking zou bestaan of daar zijn vóór het geloof, integendeel blijkt daaruit ten
4. dat Christus zowel het geloof, als de gerechtigheid voor ons verdiend heeft, en dat de toerekening niet anders dan middellijk geschiedt door het geloof, en dus zowel in Gods achting of voorschikking, waarin Hij beide het einde en het middel bepaald heeft, als in deszelfs dadelijke uitvoering, nadien tussen die twee een allernauwst verband is.

Vierde Reden. Zo het geloof vóór de toerekening gaat, waarin bestaat dan Jezus Borgtocht, zodat Hij onze plaats bekleedt, onze schulden afdoet en het leven voor ons

verdient, onder voorwaarde dat wij Hem door het geloof zullen aannemen? Of is dezelve volstrekt alles insluitende, wat tot verwerving van onze ganse verlossing en zaligheid nodig is?

Antwoord.

1. God heeft ons niet anders besloten te verlossen of te rechtvaardigen, dan door het geloof in Christus, hetzij men dit geloof wil noemen een voorwaarde of een middel aan onze zijde, dat zal in het wezen van de zaak geen verandering maken. Het is genoeg dat dit zo Gods eigen beraamde weg van onze verlossing en zaligheid is.
2. Dienvolgens heeft Christus ons met de uitvoering van Zijn Borgtocht niet alleen de gerechtigheid verdiend, mitsgaders deszelfs toerekening in de tijd, maar ook het geloof of de Geest des geloofs, waardoor die toerekening volgens Gods beraamde weg aan ons geschieden zoude, gelijk straks tevoren is aangewezen.
3. En uit kracht van dit genadebesluit Gods, en van Christus volbrachte Borgtocht, schenkt God ons ook nu in de tijd, beide de gerechtigheid van Christus, die Hij ons dan toerekent, en het geloof, waardoor Hij zulks doet in Zijn beraamde weg.
4. Op die wijze blijft Christus Borgtocht dan ook volstrekt alles insluitende wat tot de verwerving van onze ganse verlossing nodig is, zelfs ook het geloof insluitende, dat de H. Geest in ons werkt, als het middel waardoor wij zalig worden, en waardoor ons de verdiensten van Christus Borgtocht van God uit louter genade geschonken en toegerekend wordt, als wij van Hem gerechtvaardigd worden.

Vijfde Reden. Zo het geloof vóór de toerekening gaat, en de rechtvaardigmaking evenwel een Rechterlijke daad blijft, hoe moet ik het dan verstaan, dat God de zondaar rechtvaardigt, en de godlozen rechtvaardigt? Want een gelovige als gelovige aangemerkt is geen godloze meer in dat opzicht, en ik kan wel begrijpen hoe iemand in de toerekening van Christus' gerechtigheid als een godloze kan voorkomen en echter in de aanneming van deze toerekening als een gelovige. Maar niet hoe iemand in de toerekening een gelovige en evenwel een godloze kan zijn.

Antwoord. 1. Dit kon, hoewel zonder enige personele vergelijking hier te willen maken, de Remonstrantse Episcopius ook niet begrijpen. Want als Heijdanus in zijn *Proeve*, pag. 206 gezegd had, alles tegen de zin van de woorden van de Apostel, dien het geloof is, waardoor men gelooft in Degene, Die de godlozen rechtvaardigt, te kennen gevende, dat die gerechtvaardigd wordt, nog godloos is in zichzelf, maar dat hij door het geloof gerechtvaardigd wordt, en aldus wordt gehouden en gerekend enz., zo schreef hij daartegen in zijn *Antwoord op de Proeve*, pag. 237:

"Nochtans zegt hij het geloof daar de Apostel van spreekt, is, daardoor men gelooft in Degene Die de godlozen rechtvaardigt." Antwoord: Hoe vraag ik de godlozen? Nog godloos zijnde en als zodanige? Ja, zegt hij, want daarmee geeft hij te kennen, dat die gerechtvaardigd wordt, nog godloos is in zichzelf, maar dat hij door het geloof rechtvaardig gehouden en gerekend wordt. Antwoord. Zo is dan diegene, welke gerechtvaardigd wordt, tegelijk een godloze en een gelovige, en dienvolgens zo is mede het geloof dat in hem is, godloosheid, of zo kan beide het geloof en de godloosheid op één tijd wel tezamen in één en dezelfde mens, zelfs als hij gerechtvaardigd is, plaats hebben. Wat is dan dat geloof dat in zulke mens is, is het één ding met de godloosheid, of is het godvruchtigheid, of is het noch het één of het ander? En hoe is het dan een levendig en daadwerkelijk geloof in goede werken, dat de mens rechtvaardigt voor God?"

Waarop Heijdanus in zijn *De Causa Dei* onder anderen antwoordt pag. 692:

"Zo dan die gerechtvaardigd wordt, is tegelijk zondaar en gelovige, maar een boetvaardig zondaar, die weerzin hebbende in zijn zonden, Christus aanneemt door het geloof tot rechtvaardigmaking, opdat hij vergiffenis hebbe van zijn zonden; Hij is dan zondaar, maar tegen zijn wil, en zo dat het hem leed is, dat hij zodanig is. Dit geloof is dan geen godloosheid, maar het zaad en beginsel van alle godvruchtigheid, en zo kunnen beide het geloof en de zonden op één tijd wel tezamen in de zondaar zijn, maar tevens met strijd en tegenstand. Ja het kan niet wezen want zal de mens de zonde vergeven, de overtreding niet toegerekend en de misdaden bedekt worden, zo moet de mens de zonden hebben. Men vergeeft geen zonden, dan aan die dezelve begaan hebben, men bedekt niet dan hetgeen openbaar is, en dat men niet toerekent, dat is in de mens die men het niet toerekent. Is bij Episcopijs geloven godvruchtig te zijn, zo is uit het geloof gerechtvaardigd te worden, uit zijn godvruchtigheid gerechtvaardigd te worden. En zo is de rechtvaardigmaking des mensen anders niet, dan een rechtvaardigspreking des rechtvaardigen. Wat is het anders dan de Papisten leren? Ziet zo is het te verstaan, dat iemand in de toerekening of rechtvaardigmaking, beide als een gelovige en doch ook als een zondaar en godloze in zichzelf is. Zo verscheen de tollenaar voor God in zijn rechtvaardigmaking Luk. 18:13. Was hij niet een waar gelovige, hij die geheel zijn toevlucht nam tot Gods genadetroon in Christus? En beleed hij niet tevens zijn godloosheid, als hij zo boetvaardig smeekte: o God zijt mij, zondaar genadig. Of zou men hier ook kunnen zeggen, dat de tollenaar zich wel beleed een zondaar te zijn, maar geen godloze? Was ook niet de vrouw die tot Christus kwam Luk. 7:37 beide een gelovige en een zondares, zo snood en goddeloos als enige andere. En heeft zij van deze haar goddeloosheid ook niet een oprechte en gelovige belijdenis gedaan voor de Zaligmaker? Ja wordt er wel een enig gelovig zondaar ooit gerechtvaardigd, die geen oprechte boetvaardige belijdenis doet voor God, dat hij in zichzelf een zondaar en godloze is? Men moet immers onderscheid maken tussen een zondaar en godloze die gelooft en zich bekeert, en tussen enen, die in zijn zonden en godloosheid, onboetvaardig blijft leven. De ene belijdt en betreurt zijn godloosheid en wordt daarvan door zijn geloof in Christus gerechtvaardigd en bekeerd, maar de andere niet. Ook moet men onderscheid maken wat de gelovige is in Christus, en wat hij is in zichzelf. In Christus is hij een rechtvaardige, maar in zichzelf is hij een godloze.

Wat wil ook de Catechismus anders leren in de beschrijving van de rechtvaardigmaking met deze woorden: Alzo dat al is het, dat mij mijn consciëntie beklagt, dat ik tegen alle de geboden Gods zwaarlijk gezondigd, en geen haar gehouden hebbe, en nog steeds tot alle boosheid geneigd ben, nochtans God zonder enige mijner verdiensten, enz.

Is dat niet de oprechte boetvaardige belijdenis, die de gelovige in zijn rechtvaardigmaking hier voor God doet van zijn voorgaande en nog inklevende godloosheid en boosheid, waarvan hij door het geloof, in Christus nu gerechtvaardigd wordt als een godloze in zichzelf. Zo blijven immers ook nog zelfs de overblijfselen van de zonden en godloosheid in de harten van de gelovigen tot hun dood toe, waarom zij zich steeds voor God moeten verootmoedigen, om met een boetvaardige belijdenis van hen nog aanklevende boosheid en godloosheid tot de gerechtigheid van Christus hun toevlucht te nemen, evenals de profeet Jeremia 14:20: *Heere wij kennen onze godloosheid*, enz. Wat wil de Apostel ook anders leren met zijn eigen voorbeeld als hij belijdt, dat hij vleselijk verkocht was onder de zonde, dat de zonde in hem woonde, dat het kwade hem bijlag, dat een andere wet in zijn leden hem gevangen nam onder

de wet van de zonde, die in zijn leden was, en dat hij naar het vlees de wet van de zonde diende, Rom. 7:14, 18, 21, 23, 26?

Geven deze spreekmanieren in haar ware kracht ook iets anders te kennen, als dat er naar het vlees in des Apostels leden nog een overblijvende en inklevende godloosheid was, waarom hij zich steeds voor God moest vernederen en bekennen, dat hij in zichzelf of naar het vlees, nog waarlijk een godloze was, en daarnaar geheel strafschuldig en onwaardig, die in Gods heilig gericht geenszins kon bestaan, dan alleen in en door Christus.

Bijzonder als men acht geeft op de betekenis van de Griekse woorden *asebès* en *asebeia*, godloos en godloosheid, die zoveel te kennen geven, als zonder de ware dienst of vreze Gods, van hoedanige godloosheid of ongodvruchtigheid ook de wedergeborenen, naar het vlees maar al teveel helaas nog aanhangt in dit leven, gelijk dan ook de Kanttekenaren in de Bijbel die plaats Rom. 4:5. Die de godloze rechtvaardigt, dus verklaren: *Dat zij die in zichzelf nog onrein en met zonde besmet zijn, gelijk alle mensen, zelfs de wedergeborenen niet uitgesloten, zich bevinden voor God, naar het getuigenis van David, zie Psalm 51 en andere plaatsen meer.*

En in die zin is ook te verstaan hetgeen ons Avondmaalsformulier zegt, namelijk: *Want wij komen niet tot dit Avondmaal om daarmee te betuigen, dat wij in onszelven volkomen en rechtvaardig zijn, maar ter contrarie aangezien dat wij ons leven buiten onszelven in Jezus Christus zoeken, zo bekennen wij daarmee, dat wij midden in de dood liggen.* Wat wil doch dit anders zeggen, als dat de gelovigen in zichzelf aangemerkt, nog geheel zondig en godloos zijn, en alzo ook nog de eeuwige dood en verdoemenis waardig zijn voor God. Doch waarvan wij alleen in Christus uit genade verlost worden, in Wie zij daarom ook alleen hun leven zoeken."

Dat nu deze bekende zaken aan sommigen nog zo onbegrijpelijk voorkomen, zoals men zelf belijdt, daarop zouden wel ernstige aanmerkingen kunnen gemaakt worden, die wij doch liever willen achter laten.

Doch wat belangt de onderscheiding, die men hier maakt van in de toerekening van Christus' gerechtigheid als een godlòze voor te komen, en echter in de aanneming van deze toegerekende gerechtigheid als een gelòvige, maar dat niet te kunnen begrijpen hoe iemand in de toerekening een gelovige en evenwel een godloze kan zijn, daarmee doet men duidelijk genoeg zien, dat men de allernauwste en wezenlijkste samen bestaanbaarheid van de twee daden of delen van de rechtvaardigmaking, zijnde de Goddelijke toerekening en de menselijke aanneming geenszins erkent, maar dat men een onmiddellijke toerekening stelt, die op zichzelf bestaat vóór het geloof welk schandelijk misverstand reeds voorheen genoeg van ons weerlegd is.

Zesde Reden. Zo het geloof vóór de toerekening gaat, wat nemen wij dan aan door het geloof, en wat gaat dan in orde voor, de gave of de aanneming, de aalmoes of het ontvangen van dezelve, of zo men wil blijven bij het schilderij van een vierschaar, wat gaat voor, het Rechterlijk oordeel en vonnis, of het aanhoren en ontvangen van de sententie?

Antwoord. Dit argument gaat door tegen het gevoelen, dat de toerekening of rechtvaardigmaking geschieden zou na het geloof, maar het bewijst geenszins dat er een onmiddellijke toerekening zou zijn vóór het geloof, aangezien als Gods gave of Rechterlijk vonnis en onze rechtvaardigmaking niet bestaat zonder ons gelovig aannemen en ontvangen.

Zevende reden. Zo het geloof vóór de toerekening gaat, hoe is dan Paulus taal te verstaan in Rom. 5:15 t/m 19; hoe moet men dan die plaatsen verstaan en oplossen, die van de betrekking van de uitverkorenen op Christus spreken, eer zij geloven, ja eer zij nog in wezen zijn? Gelijk Ef. 1:2, 6; Gal. 2:20 en inzonderheid 2 Tim. 1:9; voegt erbij 2 Kor. 5:15, 18, 19, 21; Rom. 4:25.

Antwoord. Al deze plaatsen handelen alleen van de voorgaande verkrijging of verwerving van onze rechtvaardigmaking door Christus, die gaat vóór het geloof en voordat wij aanwezig zijn, maar niet van onze volgende dadelijke en personele rechtvaardigmaking zelve, waartoe ons geloof ook vereist wordt, als het middel van aanneming. De nadere overweging van ieder aangehaalde plaats in het bijzonder zou dit ook nader aantonen.

Achtste Reden. Zo het geloof vóór de toerekening gaat, welke is dan de overeenkomst tussen Adam en Christus, tussen de ongehoorzaamheid van de eerste en de gehoorzaamheid van de Andere?

Antwoord.

1. Deze is de overeenkomst tussen Adam en Christus, dat gelijk de eerste ons de zonde en dood verworven heeft, de Tweede ons, daarentegen de gerechtigheid en het leven verworven heeft eer wij geboren of wedergeboren waren.
2. En is de overeenkomst tussen beider toerekening, dat gelijk ons Adams zonde en dood wordt toegerekend door middel van de geboorte, ons alsoo ook Christus' gerechtigheid en leven worden toegerekend door middel van het geloof in de wedergeboorte, die van het geloof niet afgescheiden kan worden.

Negende Reden. Zo de toerekening volgt op de geloofsdaad, zo vraag ik of deze geloofsdaad altoog dezelve zij, en levendig werkzaam? En, of die niet wel eens zwijgt voor het ongeloof? En zo dit laatste waar is, gelijk het is of dan die toerekening ook op die tijd vervalle en wederom vernieuwd wordt met de vernieuwing van deze geloofsdaad? En of God dan telkens Zijn Raad verandert naar mate dat de gelovigen hun weg aanstellen?

Antwoord.

1. Gelijk de toerekening van Adams misdaad en straf wel vast hangt aan 's mensen natuurlijk leven, als deszelfs middelloorzaak, zonder welke die toerekening dadelijk niet zou kunnen bestaan, doch niet aan de toevallige zwakheid of sterkte van 's mensen leven, alsoo hangt mede de toerekening van Christus' gerechtigheid in haar grond en wezen wel onafscheidelijk vast aan 's mensen geestelijk geloofsleven of daad, als deszelfs middelloorzaak zonder welk die op zichzelf metterdaad geen ogenblik zou bestaan. Doch die toerekening hangt geenszins aan de bijzondere mate of trappen van zwakheid of sterkte van 's mensen geloofsleven, die enkel toevallig zijn, en die zijn of niet zijn kunnen.
2. En wat belangt de grond en wortel deszelfs, of de wortel van de zaak, zo wordt dat geestelijk geloofsleven door de inwonende genade van de Heilige Geest binnenin de harten van de gelovigen, ook altijd onveranderlijk onderhouden en bewaard, en kan dus voor het ongeloof nimmer geheel zwichten of ophouden, Lukas 22:32.
3. Doch wat aangaat de bijzondere of vernieuwde toepassing en het troostelijk gevoel van de Goddelijke toerekening inwendig in de harten van de gelovigen, deze

hangen zeker middellijkerwijze aan de bijzondere trappen van de zwakheid of sterkte van het geloofsleven, of van hun levendige geloofswerkzaamheden af. Maar hierdoor wordt ten Ode, in het minst geen verandering gemaakt, noch in de grond van Gods toerekening, noch in de grond van ons geloof, die door de Goddelijke toerekening altijd vast bestaan.

Tiende Reden. Zo men dit nu als ten hoogste onbetamelijk verfoeit, zo vraag ik verder waar dan de vastigheid van het vonnis uit voortspruit, of hetzij uit de onmiddellijke toerekening van onze verwisselbare geloofsdaden omtrent Christus' gerechtigheid, ofwel uit de onmiddellijke toerekening van Christus' gerechtigheid? Dit laatste is ontegenzeggelijk, en dat vaste fundament staat.

Antwoord.

1. Weliswaar dat de vastigheid van het Goddelijk vonnis, onze genadige rechtvaardigmaking in Christus, eigenlijk spruit uit de toerekening van Christus' gerechtigheid aan ons, volgens Gods Eeuwig Besluit van genade, en daaruit vloeiende verdiensten van Christus.
2. Doch die toerekening geschiedt geenszins onmiddellijk, gelijk men hier wil beweren, en voor ontegenzeggelijk doen doorgaan, maar alleen middellijk of door middel van ons geloof. Hoe men dezelve ook mocht aanmerken, het Goddelijk vonnis van genade gaat alleen over gelovigen als gelovigen, zelfs wanneer men dat begrijpt als voorgaande in Gods achting of voornemen, zo kan echter ons geloof daarvan niet afgescheiden worden, want dat komt dan op gelijke wijze ook voor in Gods achting als een deel van Christus verdiensten voor ons, en als Gods heilig middel om ons in de tijd Rechterlijk te rechtvaardigen.
3. In zodanige middellijke toerekening, die alleen geschiedt door het geloof, blijkt en spruit nu ook de alleszinse vastigheid van het Goddelijk vonnis van onze rechtvaardigmaking, aangezien Gods genadegiften in Christus allen onveranderlijk en onberouwelijk zijn, en Hij ook het geloof in onze harten altijd onderhoudt en bewaart enz., waardoor wij die genadegiften ontvangen en genieten.

Hetgeen hier nog verder gezegd wordt, is zekerlijk waarachtig, namelijk, dat Gods rekenboek is onverscheurbaar, Zijn Zoons gerechtigheid is een eeuwige gerechtigheid, ons geloof neemt die aan, berust erin, en maakt door toe-eigening van dat Goddelijk vonnis, onze staat van onze zijde in de consciëntie vast, doch God gaat voor en wij volgen. Nochtans vloeit daar geenszins uit, zodanige onmiddellijke toerekening, die geschieden zou vóór het geloof, en die als zodanige voorafgaande, op zichzelf bestaan zou zonder ons geloof, gelijk men schijnt te willen beweren. Want hoewel het Goddelijk vonnis of de toerekening in orde gaat vóór het geloof als de oorzaak van het gewrocht, zo bestaat die nochtans niet zonder ons geloof, gelijk tevoren reeds overvloedig is aangetoond.

Waarmede wij dan nu achten genoeg gedaan te hebben, ter wederlegging van het gevoelen van een rechtvaardigmaking of toerekening van Christus' gerechtigheid, die onmiddellijk zou geschieden vóór het geloof, weshalve er nu niet anders overblijft als dat wij het tegenovergestelde gevoelen, volgens welke de rechtvaardigmaking zou geschieden ná het geloof, ook in het bijzonder overwegen en wederleggen moeten.

B.

Dit kan van ons met weinig omslag nu geschieden, nadat de rechtvaardigmakingsleer, zo wij achten in het voorgaande bereids genoeg in het licht gesteld en bevestigd is, waarop dan een ieder ook dient te letten, opdat het niet mocht schijnen, alsof wij ons met opzet meer tegen het een, als tegen het ander gevoelen hadden willen aankanten. *Want de zaak leidt zo bij ons, dat de beide strijdige gevoelens, als loutere en hoogschadelijke wanbegrippen van deze hoog aangelegene leer, evenzeer zijn af te keuren en te verwerpen, als ten enenmaal onbestaanbaar met de zuivere waarheid des Heilig Evangelium.*

Wij moeten omtrent *dit laatste gevoelen* dan nu weder behoorlijk acht geven, wat daarin als rechtzinnig te behouden, en als strijdig met de waarheid te verwerpen is.

- a. Dit gevoelen is in zoverre rechtzinnig als het de eigenlijke rechtvaardigmaking van de uitverkorene en gelovige zondaars, waar de Schrift doorgaans van spreekt, geheel betrekkelijk maakt tot het geloof, in diervoege dat dezelve zonder het geloof niet en kan bestaan, of van ons kan begrepen worden. Want hiermede wordt het noodzakelijk verband tussen de rechtvaardigmaking en het geloof in zoverre voorgestaan en bewaard, als Gods daad van genade, en als het middel waardoor Hij die genade aan de gelovigen uitvoert, welke twee op generlei wijze immer mogen of kunnen vaneen gescheiden worden.
- b. Doch hetgeen in dit gevoelen met de waarheid strijdt, is hierin gelegen, dat volgens hetzelfde 's mensen geloof in orde van tijd vóór de rechtvaardigmaking gesteld wordt, en dat deze op of na het geloof eerst zou volgen, zodat 's mensen daad van geloof hier zou vooruit gaan, vóór Gods daad van rechtvaardigen. Dit is gans een verkeerd begrip van de noodzakelijke betrekking die het geloof op de rechtvaardigmaking heeft, moettende hetzelfde daarin van ons aangemerkt worden, niet als een voorgaande maar als een nevensgaande middelloorzaak, waardoor God deze genade schenkt en werkt, en de gelovige zondaar die ontvangt. De rechtvaardigmaking aan Gods zijde geschiedt als een werk van Zijn grondeloze genade in Christus, en het geloof aan 's mensen zijde als Gods verordeneerde weg en middel van aanneming, waardoor die geschiedt, moeten van ons in alle manieren als gelijktijdig begrepen worden, in diervoege, dat waar Gods rechtvaardiging plaats heeft, aldaar ook 's mensen geloof plaats heeft. En waar geen geloof is aan 's mensen zijde, gewerkt door de H. Geest, aldaar ook geen rechtvaardiging is aan Gods zijde.

Wij zullen tot wederlegging van dit verkeerd gevoelen hier slechts kort deze weinige redenen voorstellen, boven hetgeen tevoren daartoe gezegd is.

1. Volgens dit gevoelen is het niet mogelijk, dat de natuur van het rechtvaardigend geloof immer recht gesteld kan worden. Want hiertoe wordt niet alleen een geestelijk en gelovige kennis vereist van Christus verworven gerechtigheid, en hoe dezelve ons van God uit loutere genade in de belofte des Heilig Evangelium wordt geschonken en toegerekend, maar ook een vast en hartgrondig vertrouwen, waarmede wij die Goddelijke genade van onze zijde geredelijk ontvangen en aannemen, ons die toe-eigenen en ons daar geheel op verlaten en berusten, met verzaking van onszelven en van alles wat buiten Christus is. Hoe men een oprecht geloof ook al mocht willen beschrijven, zo zal hetzelfde zonder een zodanige kennis en vertrouwen doch niet kunnen bestaan. Maar laten diegenen, die de rechtvaardigmaking willen stellen na of achter het geloof, deze twee wezenlijke delen of eigenschappen des geloofs, in hun beschrijving slechts bewaren, dan zal

het aanstonds openbaar worden, dat zij even daardoor hun eigen gevoelen grondig wederleggen. Want volgens dezelve is Christus' gerechtigheid en deszelfs schenking en toerekening aan ons, het eigenlijke en naaste voorwerp van ons geloof, hetwelk wij daardoor geestelijk bekennen en oprecht aannemen met vertrouwen. En mitsdien is die gerechtigheid dan ook aanstonds de onze, en zijn dus metterdaad van God gerechtvaardigd, zo ras als wij aldus geloven, en niet nadat wij geloofd hebben. Evenals die een aangeboden aalmoes aanneemt, die ook metterdaad verkrijgt, zo ras hij die aanneemt, en niet nadat hij die aangenomen heeft. En dus blijkt de valsheid van zodanig gevoelen hieruit dan aanstonds middagklaar, als hetwelk met de eigenlijke natuur des geloofs ten enenmale strijdt, en mitsdien ook een ongevoelige omkering en verderf van de ganse leer des Evangeliums noodwendig met zich zou voeren.

2. Want hoe rechtzinnig men het ook al mocht willen verklaren, zo is nochtans zeker dat met het geloof te stellen vóór de rechtvaardigmaking, men noodzakelijk een meerder kracht of uitwerking bij God aan hetzelfde moet toe-eigenen, immers ten minste ongevoelig en ingewikkeld, dat wel bestaanlijk is met de natuur van een bloot middel van aanneming, waardoor men de geschonken en toegerekende gerechtigheid van Christus alleen oprecht omhelst en aanneemt, en daarin dan volkomen met zijn zielsbetrouwen ook berust. Want dan is de rechtvaardigmaking immers straks daar, zo ras de zondaar dus oprecht gelooft, en volgt dan niet eerst op of na het geloof als een daad of werk van Gods genade, waar de mens met zijn geloof ook veel of weinig toebrengen zoude, om die Goddelijke genade voor zich te verwerven, of te veroorzaken, op een heimelijk Pelagiaans fatsoen.
3. Gelijk het dan ook zeker is, dat de Remonstranten en andere Pelagiaansgezinden, even uit dat inzicht het geloof des mensen in een verkeerde zin plaatsen vóór Gods rechtvaardigmaking, en deze op of na het geloof doen volgen, omdat zij de natuur van het geloof niet recht stellen, zulks is hun ook volstrekt ondoenlijk. Want met alleen het geloof te houden voor een bloot middel van aanneming en toe-eigening van Christus geschonken en toegerekende gerechtigheid, en van vertrouwen en berusting in dezelve, wordt de Pelagianerij aanstonds de bodem ingeslagen. Hierom verkeren alle Pelagiaansgezinden de natuur des geloofs dan in de hoedanigheid van een werk of gehoorzaamheid des mensen, waarmede hij iets doet of uitwerkt tot verkrijging van zijn rechtvaardigmaking en zaligheid, die God de mens dan op of na zijn volbracht geloof, zo uit genade schenkt om Christus wil, gelijk iemand die een beloning niet eer ontvangt, als na volbrachte arbeid. En op die wijze moet het geloof dan noodzakelijk gaan vóór de rechtvaardigmaking. De mens moet volgens hun gevoelen eerst geloven, en daarna van God gerechtvaardigd worden.

Zie, dit is het geheim van deze handel. En alzo is dit gevoelen van een rechtvaardigmaking na het geloof dan immers blijkbaar naar een Pelagiaanse of Remonstrantse leest geschoeid en rechte draads ingericht om de eenvoudigen te leiden tot een Pelagiaans denkbeeld van het geloof en van de ganse leer des Evangeliums, hoezeer rechtzinnig men hier anders van Christus verdiensten en van Gods genade nu ook mocht spreken. Want indien men daar omtrent in de grond alleenlijk rechtzinnig is, en daarvoor gehouden wil worden, waarom treedt men dan hier de Pelagiaansgezinden zover in tegemoet, en waarom wijkt men af van de Schriftuurlijke en in onze kerk aangenomen leer van de rechtvaardigmaking door of uit het geloof?

4. Volgens dit verkeerd gevoelen kan men de rechtvaardigmaking nimmer houden voor een voorwerp des geloofs, hetwelk wij van onze zijde door het geloof aannemen, en ons eigen maken. Ook kan men die dan niet recht meer aanmerken als een zuivere verdienste van Christus voor ons verworven, en ons van God uit loutere genade aangeboden en geschonken in de belofte des Heiligen Evangeliums, zoals van ons voorheen breder is aangewezen. Laten slechts de voorstanders van dit gevoelen ons eens zeggen hoe die twee in waarheid kunnen samengaan, dat men na het geloof eerst gerechtvaardigd wordt, en dat nochtans onze rechtvaardigmaking als een verdienste en weldaad van Christus voor ons, en als een zuiver genadegeschenk van God aan ons in de Evangeliebelofte, tevens ook het voorwerp zij, hetwelk van ons door het geloof op grond van die gewisse genadebelofte, alleen oprecht moet omhelsd en aangenomen, en alzo ons eigen gemaakt worden. Men zal aanstonds zien, hoe verlegen zij zich zullen bevinden om die twee samen te verenigen.
5. Daar ligt voor deze lieden ook in het minste geen voordeel in de spreekmanier die de H. Schrift gebruikt, van uit het geloof gerechtvaardigd te worden, evenals of dit in kracht zoveel betekene, als na het geloof gerechtvaardigd te worden, en dat het geloof als een middelloorzaak hier zou gaan vóór de rechtvaardigmaking, die als een uitwerksel op het geloof in orde van bestaan zou volgen. Want Gods Geest gebruikt de spreekmanieren van uit en door het geloof gerechtvaardigd te worden, om één en hetzelfde te betekenen, te weten, dat het geloof aan 's mensen zijde de middelloorzaak zij, waardoor hij de geschonken en toegerekende gerechtigheid van Christus aanneemt, en op die wijze dan ook metterdaad gerechtvaardigd is. Dus zegt de Apostel Rom. 3:30: Nademaal Hij een éinig God is, Die de besnijdenis rechtvaardigen zal uit het geloof, en de voorhuid door het geloof; ziet ook Galaten 2:16.

Meer achten wij niet nodig tot wederlegging van dit gevoelen aan te tekenen, alleen vinden wij ons verplicht hier nog bij te voegen, dat onze mening geenszins is, om aan degenen, die van de rechtvaardigmaking onder ons alzo spreken, als geschiede dezelve na het geloof, zodanige onrechtzinnige en schadelijke gevolgen, als wij uit dit gevoelen wettig, zo wij achten getrokken hebben, in enigerhande manier op te dringen, of hen daarmee te bezwaren. Dit zij verre van ons; wij houden het integendeel daarvoor dat zij deze en dergelijke gevolgen, die naar enige Pelagianerij zou zwemen, geheel zullen afkeuren. En dat zij om geen andere reden in diervoege van de rechtvaardigmaking spreken, dan enkel om de allerwezenlijkste noodzakelijkheid van 's mensen geloof daarbij staande te houden, als Gods eigen middel en beraamde weg, ter uitvoering van die grote weldaad van de genade in Christus, die zonder geloof nooit geschiedt, noch enigerhande wijze kan geschieden.

Hiermede trekken wij nu uit al dit verhandelde ten laatsten dit besluit, dat men in onze Gereformeerde kerk, de rechtvaardigmaking noch vóór noch ná het geloof mag stellen, maar alleen uit of door het geloof, gelijk de Heilige Schrift ons leert, waaraan ons stiptelijk houdende, zo mogen wij billijk verwachten, dat alle onnutte verschillen en woordenstrijden dezen aangaande, met de Goddelijke zegen ras onder ons zullen ophouden, en daarmee eindigen.

**TOELICHTING OVER DE VISIE VAN
Dr. Comrie en van Van der Groe
Door J. A. de Ruiter**

Hierbij ontvangt u, waarde lezer, het werkje van Ds. Theodorus Van der Groe over het leerstuk van de genadige rechtvaardigmaking door het geloof. Een leerstuk, waarvan Dr. A. Comrie in zijn Brief over de rechtvaardigmaking, de woorden van Luther citerend, schrijft: dat het de 'columna stantis et cadentis Ecclesiae' is, d.w.z. de pilaar of grondvest waarmee de Kerk staat of valt.¹

Alle Reformatorische theologen hebben deze uitspraak van Luther met kracht onderschreven, echter de geschiedenis van de kerk leert ons, dat over het leerstuk van de rechtvaardigmaking veel getwist en gestreden is, zodat er nauwelijks twee theologen te vinden zijn die dit leerstuk precies gelijk formuleerden of begrepen. Vooral ná het jaar 1600 zijn door het steeds verder indringen van de filosofie en scholastiek in de Gereformeerde theologie, de onderlinge verschillen als paddestoelen uit de grond gerezen.

Ook in de 18e eeuw is er veel over dit leerstuk getwist, mede naar aanleiding van de beruchte zaak van de Zwolse predikant Ds. Antonie van der Os.² Welnu, over enige van die onderlinge verschillen tussen verscheidene Gereformeerde theologen, omtrent de leer van de rechtvaardigmaking door het geloof, handelt het voor u liggende werkje. Het is een dogmatisch-polemisch werkje, geen praktikale verhandeling van dit leerstuk. Voor een praktikale, bevindelijke verklaring van de rechtvaardigmaking door het geloof door Ds. Van der Groe, leze men vooral zijn predikatie over Zondag 23 van de H.C.³ en zijn verhandeling in de roetsteen, deel II blz. 714 e.v.⁴

Hoewel een dogmatisch/bevindelijk werk zijnde, betekent dat niet, dat het zich moeilijk laat lezen. Ds. Van der Groe schreef, zoals in al zijn werken, eenvoudig, terwijl hij wars was van alle filosofie en scholastieke wijze van redeneren. Net als de eerste Reformatoren drukte hij zich zo Schriftuurlijk mogelijk uit. Natuurlijk werd hij wel eens gedwongen in zijn schrijven enige dogmatische begrippen of kunstwoorden te gebruiken, omdat de partijen, die hij bestreed, deze termen veelvuldig gebruikten. De uitgave van dit werkje van Ds. Van der Groe is niet bedoeld om daarmee het vuur van de dogmatische twisten weer te doen oplaaien, doch omdat het leerstuk van de rechtvaardigmaking als grondstuk van de Gereformeerde Waarheid, altijd waard is om overdacht en onderzocht te worden. En dat zeker in een geesteloze tijd als de onze, waarin er zo weinig geestelijke kennis is en er maar weinigen zijn die, Schriftuurlijk en bevindelijk, verslag kunnen geven hoe zij door het zaligmakend geloof van de uitverkorenen Gods, door God gerechtvaardigd zijn geworden, uit loutere genade alleen, en alzo vrede bij God gekregen hebben door de Heere Jezus Christus en dit ook

¹ A. Comrie, Brief over de rechtvaardigmaking des zondaars, 3e druk 1858, blz. 1.

² Zie over deze kwestie o.a.: A.G. Honig, Alexander Comrie, 1892 invoce Van der Os. A. Ypey en I.J. Dermout, Geschiedenis van de Nederlandsche Hervormde Kerk, 1824, deel III blz. 485 e.v.

J. Reitsma, Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde kerk van de Nederlanden, 3e druk, 1916, blz. 694-698.

³ Th. van van de Groe, Des Christens eenigen Troost in Leven en Sterven, uitg. de Hertog, z.j. I, blz. 530 e.v.

⁴ Th. van van de Groe, Toetsteen van de waare en valsche genade, 1752/1753.

betonen te wezen door een Godzalige wandel en tedere omgang met de Heere en hun naasten.

In dit verband willen wij gaarne Dr. John Owen citeren, als hij schrift in zijn vermaard werk: *De Rechtvaardiging uit het geloof: Wat mij belangt, veel liever wilde ik mijn lot vinden onder hen, die waarlijk met het hart geloven ter rechtvaardigheid, schoon zij niet in staat mochten zijn om aan anderen een voldoende beschrijving van het geloof te geven, dan onder zulken, die zonder einde en met een schijn van nauwkeurigheid en bedrevenheid over hetzelfde kunnen zintwisten, maar verzuimen hetzelfde als hunnen plicht te oefenen.*⁵

De voor u liggende uitgave is gedrukt naar een oud (18e eeuws) handschrift. Het werkje is nog nimmer in druk verschenen. Het is mogelijk dat het door ons gebruikte handschrift hetzelfde exemplaar is, waarvan Dr. A. G. Honig melding heeft gemaakt in zijn dissertatie over Comrie. De door hem opgegeven paginering klopt precies met die van het gebruikte handschrift. Behalve de brief over de rechtvaardigmaking bevat het handschrift ook nog het bekende werkje van Ds. Van der Groe over het Oprecht en zielzaligend geloof, groot 37 pagina's.

In het handschrift heet dit werkje: *Verklaring van iemands gevoelen omtrent het saligmakend geloof*. Aangezien dit geschrift van Ds. Van der Groe nog zeer onlangs opnieuw is uitgegeven (zowel met als zonder de briefwisseling met Jacob Groenewegen), hebben wij het in deze uitgave niet opgenomen. Volgens Dr. Honig berustte het handschrift indertijd bij Dr. A. Kuyper sr. Het handschrift zelf is niet het oorspronkelijk manuscript van Ds. Van der Groe, doch is een afgeschreven kopie van het origineel. Nauwkeurige vergelijking met het eigen handschrift van Ds. Van der Groe (waarvan nog vele specimen voorhanden zijn) heeft dit uitgewezen. Het blijkt ook uit het handschrift zelf, aangezien bijv. de Latijnse tekst, die in het werkje voorkomt, geheel verkeerd is genoteerd, zodat het handschrift duidelijk van een niet-theoloog is geweest. Bekend is dat Ds. Van der Groe zeer bedreven was in de klassieke talen.⁶ Hoewel wij dus niet de beschikking hebben over het originele manuscript, behoeven wij toch niet te twijfelen aan de echtheid van het werkje. In de opzet, de stijl en het taalgebruik herkennen wij geheel de geest en de pen van Ds. Van der Groe. De voor u liggende uitgave is geheel gelijk aan het handschrift, met uitzondering van de spelling van de woorden. De eigenaardige stijl, wijze van uitdrukken en volgorde van de woorden zijn gehandhaafd. Voor een werkje als het onderhavige leek ons dat de meest verantwoorde wijze van uitgeven. Verder zijn de eigennamen, Latijnse teksten, Griekse woorden enz. zo nodig gecorrigeerd, als zij verkeerd waren overgeschreven.

Voor deze uitgave stond ons ook nog een 19e eeuws handschrift, groot 286 pagina's ter beschikking, hetwelk een letterlijk afschrift van het oude handschrift bleek te zijn.

Voordat wij iets meer gaan zeggen over het ontstaan en de inhoud van het werkje, geven wij eerst een citaat uit de reeds eerder genoemde dissertatie van Dr. A. G. Honig.

Wij weten dan gelijk wie Ds. Van der Groe bedoeld heeft met de door hem bestreden wederzijdse partijen.

Dr. Honig schrijft:

⁵ J. Owen, *De Rechtvaardiging uit het geloof*, 1872, blz. 63.

⁶ A.W.C. van Dijk, *Die des nachts zijn huis bewaakt*, 1972, blz. 17.

"Het laat zich zeer goed begrijpen, dat alle gereformeerden niet aanstonds bereid waren deze uiteenzetting van de leer der Rechtvaardigmaking over te nemen. Door Wilh. à Brakel waren zij aan een geheel andere gedachtegang gewend en hoe groot hun achting voor Comrie ook was, toch meenden velen, dat hij thans mis ging. Evenals enkelen uit onkunde thans de stelling, dat de Heilige Doop aan de kinderkens van de gelovigen in de suppositie van wedergeboorte wordt toegediend, als een nieuwe leer beschouwen, zoo dachten ook toen niet weinigen, dat een nieuwe en nog wel een verkeerde leer de volke werd voorgehouden. Eén dezer bezwaarden wendde zich daarom op aandrang van enkele zijner vrienden tot Theodorus van der Groe, destijds predikant te Kralingen, die om zijne vroomheid en orthodoxie zeer bekend was. En gelijk deze in 't jaar 1742 - toen de heeren Jacob Groenewegen, van Oudshoorn, en A. van de Willigen, van Rotterdam, over 't wezen des geloofs verschil hadden bereid was de partij van Van der Willigen over te nemen en in een uitvoerigen brief zijne opinie te zeggen, zoo was hij 't ook thans.

In een particulier schrijven, groot 171 pagina's (in 40), zette hij zijn mening uiteen. Waarschijnlijk dateert het uit het jaar 1759, aangezien er in gesproken wordt van de beroeringen in de Nederlandsche kerken, door deze leer veroorzaakt, en gezinspeeld op de Wolke van de Getuigen van Mr. Boddaert.

Deze brief ging van hand tot hand en zoo kwam Van der Groe twee jaar later op het denkbeeld, hem door de druk gemeen te maken, ofschoon dit oorspronkelijk niet zijne bedoeling was geweest. Hij besloot toen tevens er eene Voorrede - handelende over 't gezag van de Formulieren van Eenigheid, groot 15 pagina's - aan te doen voorafgaan.

Dit voornemen heeft hij echter niet volvoerd. Het manuscript heeft hij wel gereed gemaakt, maar naar de pers zond hij het niet. En alleen aan de gelukkige omstandigheid dat het niet verloren is gegaan, maar sinds eenige jaren ter beschikking stond van Professor Kuyper - die het mij met de meeste bereidwilligheid ter leen gaf - danken wij de wetenschap van dit geschil tussen de gereformeerden onderling.

Waarom Van der Groe zijn plannen andermaal wijzigde, is niet met zekerheid te zeggen. Maar ik vermoed dat Comrie hem vóór was met zijn *Brief over de Rechtvaerdigmakinge*. [geschreven 15 sept. 1760; verschenen 1761] Hiervoor heb ik de volgende redenen:

In zijn schrijven wijst Van der Groe er telkens op, dat het hem haast niet doenlijk was de staat van het geschilpunt juist aan te geven, omdat de andere partij haar gevoelens zoo onduidelijk had uitgedrukt. Dit nu kon hij met eenig recht zeggen, zoolang de *Brief over de Rechtvaerdigmakinge* nog niet was verschenen, overmits Comrie tot op dat tijdstip zijne opinie slechts terloops had verklaard.

Ten andere dichtte Van der Groe aan de tegenpartij telkens stellingen toe, die de hare niet waren. En nu brengt Comrie juist in zijn Brief diezelfde stellingen ter sprake, terwijl hij nadrukkelijk verzekert, dat hij ze volstrekt niet onderschrijft. Zo meende b.v. Van der Groe, dat Comrie, evenals hij, "alleen een eeuwige verordineeringe van onse Rechtvaerdigmaking in van de tyd leerde", terwijl hij stelde, "dat de Rechtvaerdigmaking als een inblyvende daadt in Godt reeds van eeuwigheid is geschied."

Ook vergiste Van der Groe zich hierin, dat Comrie en Holtius eenerzijds en de Professoren van de Honert en Schultens anderzijds alleen verschilden over de dadelyke en personele uytvoeringe van de weldaad van de Regtveerdigmakinge; en nog veel erger dwaalde hij, toen hij de vrees uitsprak, dat de Examinatoren alleen leerden de rechtvaardigmaking vóór het geloof in de toerekening van de verdiensten

van Christus, en hij aan de bestrijding van dit denkbeeld schier heel zijn geschrift wijdde. Zodra nu Comrie's werk verschenen was, zal Van der Groe zijne vergissingen bespeurd en daarom tevens besloten hebben, zijn manuscript niet naar de drukker te zenden.

Natuurlijk wil ik met deze *hypothese* nog niet zeggen, dat Van der Groe daarom geheel van opinie veranderd is. Meer nog: gesteld, dit is zóó niet geweest, dan kan hij daarom toch wel hebben ingezien, dat het gevoelen van Comrie in geen geval onrechtzinnig was en dus geen bepaalde bestrijding verdiende, en kan hij tevreden geweest zijn, toen hij bespeurde, dat Comrie de rechtvaardigmaking in de vierschaar van het geweten, en dat door het geloof, even kras als hij poneerde. En van dezen strijd te kunnen afzien, zal hem nog aangenamer geweest zijn, wijl Comrie - wiens naam evenmin als die van Holtius en Brahé in het manuscript wordt genoemd, hoewel hunne voorstelling wordt bestreden - vroeger in het publiek zoo waardeerd over hem had gesproken".⁷ Tot zover Honig.

Bij dit citaat willen wij allereerst enige opmerkingen maken.

- Ten eerste wat betreft de datering van het werkje van Ds. Van der Groe. Het zou volgens Dr. Honig in het jaar 1759 geschreven zijn. Dit baseert hij o.a. op bepaalde passages uit de Voorrede, die zoals Van der Groe schrijft, twee jaar ná de brief geschreven is. De brief zou dan in het jaar 1757 geschreven moeten zijn. Echter uit de brief zelf blijkt dat ze in ieder geval niet eerder dan in het jaar 1758 geschreven kan zijn, aangezien Ds. Van der Groe o.m. 10 redenen aanhaalt uit de Aanmerkingen over *De vijf Walchersche Artikelen* van Ds. J. J. Brahé.⁸ Dit werk is eerst in het jaar 1758 verschenen.⁹ De voorrede is dus in het jaar 1760 of nog later geschreven.
- Een tweede opmerking is, dat uit het citaat blijkt wie de partijen zijn, waarover Van der Groe spreekt in zijn brief. De partij die rechtvaardigmaking vóór het geloof stelde, bestond voornamelijk uit: Dr. A. Comrie, predikant te Woubrugge, Ds. N. Holtius, predikant te Koudekerk, en diens neef Ds. J. J. Brahé, predikant te Vlissingen, Met de partij die het tegenovergestelde gevoelen was toegedaan, worden vooral de beide Leidse hoogleraren Prof. Joan van de Honert en Prof. J. J. Schultens bedoeld, en verder de tegenstanders van Ds. Brahé in de Classis van Walcheren. De strijd speelde zich eerst af binnen de Classis Leiden en Nederrijnland in de jaren 1755 tot 1756.¹⁰ doch later werd bijna geheel kerkelijk Nederland erdoor in rep en roer gebracht. Zo ontbrandden er hevige twisten in Alphen, 's-Hertogenbosch, doch vooral in de Classis Walcheren. In de strijd binnen deze Classis ging het voornamelijk over de stelling van de onmiddellijke toerekening van de Gerechtigheid van Christus aan de uitverkoren zondaar. Ds. Brahé werd in de Classis bestreden door Ds. Aug. van van de Sloot, predikant te Middelburg, Ds. H. van Monsjou, predikant te Domburg en Mr. Pieter Boddaert, secretaris ter admiraliteit te Zeeland, die o.a. zijn Wolke van getuigen voor de leer

⁷ Honig, a.w. blz. 243, 244, 245.

⁸ J. J. Brahé, *Aanmerkingen over de Vijf Walchersche Artikelen*, Rotterdam, 1937, blz. 78 e.v.

⁹ J. P. de Bie en J. Loosjes, *Biografische woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland*, in voce J. J. Brahé.

¹⁰ Honig a.w. blz. 274 e.v.

van de rechtvaardigmaking door het geloof in 1759 uitgaf, ter wederlegging van het gevoel van Brahé (en Comrie en Holtius). Het valt buiten ons bestek om het historisch verloop van deze heftige broederstrijd te schetsen. Wij verwijzen de belangstellende lezer naar de kerkhistorische literatuur.¹¹

- De derde opmerking, die wij willen maken, betreft het vermoeden van Dr. Honig, waarom Ds. Van der Groe zijn werkje niet heeft laten drukken. Volgens Honig zou dus Comrie Van der Groe met zijn Brief over de Rechtvaardigmaking vóór geweest zijn. Deze Brief verscheen eerst in het jaar 1761, één jaar later dus als het (vermoedelijk) gereedkomen van hét- werkje van Ds. Van der Groe.¹² Naar de oorzaak van het niet verschijnen kunnen we slechts gissen, echter de mening van Dr. Honig lijkt ons niet juist, gezien de data en omdat Van der Groe uit Comrie's Brief zal hebben moeten concluderen, dat Comrie in de leer eerder nog verder, dan dichter bij hem stond.

Mogelijk dat Ds. Van der Groe door ziekte verhinderd is geworden zijn manuscript op te sturen naar de drukker. [?] In de door Van der Groe zelf geschreven kerkenraadsnotulen van de gemeente Kralingen, staat onder het jaar 1760 te lezen dat: *wegens onpasselijkheid van de predikant geen kerkenraad gedurende de gehele zomer is gehouden*.¹³

Ook is het wellicht mogelijk, dat Ds. Van der Groe geen approbatie van de Visitatores Librorum heeft gekregen, of vreesde hij deze goedkeuring niet te krijgen. Immers in het jaar 1760 regende het als het ware twistschriften over de leer van de rechtvaardigmaking,¹⁴ en van hogerhand trachtte men het twisten zoveel mogelijk tegen te gaan.

Hierbij komt nog, dat de verhouding van Ds. Van der Groe met velen van zijn Classisbroeders niet erg best was, vooral na zijn geruchtmakende twist met o.a. Ds. Petrus Hofstede in de jaren 1756 tot 1758 over de rechten van de kerk bij de beroeping van leraars.¹⁵ Zo werd blijkens de Acta van de Classis Schieland (4 september 1759) Van der Groe's optreden als arbiter in de kwestie over de armen- en kerkrekeningen tussen Ds. Sprenger van Hoogvliet en de Schout Pieter Tijkens, door de Classis nogal sterk gelaakt.¹⁶

Ook nam Ds. Van der Groe niet deel aan de zgn. *Weduwenbeurs* van de Classis Schieland, een instelling waarover de Classis zich nogal druk maakte, hoewel hij op herhaald verzoek van de Classis wel afzag van zijn classicale revenuen, die toen ten gunste van de Weduwenbeurs kwamen.

¹¹ Ypey en Dermout, a.w., deel III blz. 495 e.v.

B. Glasius, Geschiedenis van de Christelijke kerk en Godsdienst in Nederland, 1843, blz. 245, 246.

G.J. Vos, Geschiedenis van de Vaderlandsche kerk, 1888, blz. 304, 305.

¹² Honig, aw. blz. 134.

¹³ Notulen-boek Kerkeraad Kralingen, jaar 1760 (aanwezig in Gemeentearchief te Rotterdam).

¹⁴ Boekzaal van de Geleerde Wereld, jaar 1760, I, blz. 221, 468, 470, 570 enz.

In de jaren 1761/1762 was Ds. Van der Groe Visitor Librorum, samen met Ds. Patijn en Ds. Van van de Poel, Acta Classis 23 juni 1761, art. 44.

¹⁵ Zie over deze strijd: Van Dijk, a.w. blz. 85 e.v.

J.P. de Bie, Het leven en de werken van Petrus Hofstede, 1899, blz. 85 t/m 115.

¹⁶ Zie voor deze zaak: Acta van Classis Schieland, Classis Ordinaria 29 april 1759, art. 12 en Classis Ordinaria, 4 september 1759, art. 13.

Van der Groe was ook, blijkens de Acta, een slecht bezoeker van de classicale vergaderingen. Bovendien zullen zijn zeer kritische biddagspredikatiën, waarin hij niemand spaarde, zijn collega's wel niet erg bevallen zijn.

Mogelijk ook dat de uitgave van Ds. Hugh Kennedy's boek, genaamd; *God, Die de goddeloze rechtvaardigt*, dat in het jaar 1760 uitkwam, Ds. Van der Groe heeft doen besluiten zijn werkje niet te laten drukken.

Uit het werkje blijkt in ieder geval, dat Ds. Van der Groe in alle bescheidenheid en Christelijke liefde bij zijn onderzoek naar de geschilpunten wilde tewerk gaan en dat het hem veeleer te doen was de partijene tot elkaar te brengen, dan ze verder vaneen te scheiden. En Ds. Van der Groe wist ook wel, dat vooral Dr. Comrie bij velen van het volk des Heeren in achting was, mede door diens praktikale geschriften en ijver in het vertalen en doen vertalen van zovele uitnemende geschriften van Godzalige Engelse en Schotse leraars.¹⁷ Hoewel de oude theologanten als Calvijn, Luther, Olevianus, Teellinck enz. voor Van der Groe al enige ponden zwaarder wogen, dan de latere schrijvers en zijn tijdgenoten,¹⁸ was hij toch zeer voorzichtig in zijn oordeel. De bovengenoemde strijd met Ds. Hofstede, welke een naar verloop had en ontaardde in allerlei hatelijkheden, zal Ds. Van der Groe wel tot lering geweest zijn.¹⁹

Immers ook Ds. Van der Groe had zich in deze twist laten verleiden tot een al te persoonlijke aanval op Ds. Hofstede, hetgeen nooit goed te praten is, ondanks het gegeven dat Van der Groe vanuit Gereformeerd kerkrechtelijk standpunt bekeken, het gelijk aan zijn kant had. Wellicht speelden in deze twist ook nog familieaangelegenheden een rol: Ds. Hofstede was namelijk een zwager van Jean Bichon, lid van de Vroedschap van Rotterdam, die vermoedelijk een broeder van de vrouw van Van der Groe was. Het verschil in ligging zal zeker wel een rol hebben gespeeld, ondanks het feit dat Ds. Hofstede als rechtzinnig in de leer bekend stond en tevens een vurige Oranjeklant was.²⁰

Wat ook de oorzaak van het niet uitgeven van zijn werkje mag geweest zijn, uit Ds. Van der Groe's *biddagspredikaties* blijkt genoegzaam hoe hij het christendom in zijn dagen mocht bezien, namelijk als een Gereformeerd geraamte zonder Geest en zonder leven, en hij begeerde voortaan liever als een eenzame mus op het dak de breuke Sions te bewenen, dan zich in het openbaar in allerlei twisten te mengen.

Een kerkhistorisch belangwekkende vraag is in verband met deze brief, hoe de verhouding is geweest tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie. In zijn brief bestrijdt Ds. Van der Groe voornamelijk de leer van Comrie, Holtius en Brahé. Deze vraag is verder van belang wegens het feit dat Ds. Van der Groe en Dr. Comrie de meest bekende oudvaders uit het midden van de 18e eeuw zijn en omdat beide predikanten door velen als de belangrijkste vertegenwoordigers van twee verschillende stromingen

¹⁷ Comrie vertaalde werken van W. Marshall: *Evangelische Heiligmaking*; Th. Boston: Verbond der Genade; Th. Shepard: *Gelijkenis van de Tien Maagden*; 1. Chauncey: *Leere der Waarheid*, zie Honig, a.w. blz. 154 e.v.

¹⁸ Th. van der Groe, *Beschrijving van het Oprecht en ziel-zaligend Geloove*, nevens eenige brieven van Jacob Groenewegen. Adriaan van der Willigen en Th. van der Groe, Uitg. R.C. Hüge, z.j., blz. 264.

¹⁹ Van Dijk, a.w. blz. 89 e.v.

²⁰ *Christelijke Encyclopedie*, uitg. Kok, le druk in voce: Ds. Hofstede.

in de Gereformeerde Kerk van hun dagen worden gezien, en wel met name onder het rechtzinnige kerkvolk, dat begeerde te blijven bij de orthodoxe, bevindelijke Gereformeerde Waarheid.

Hebben Ds. Van der Groe en Dr. Comrie elkaar persoonlijk gekend of ontmoet?

Zowel Dr. Honig in zijn proefschrift²¹ als A.W.C. van Dijk in zijn boek over Ds. Van der Groe, *Die des nachts zijn huis bewaakt*,²² zijn van mening dat beide leraars elkaar nooit ontmoet hebben. Bij nader onderzoek bleek dit niet juist te zijn. Beide predikanten stonden gedurende een aantal jaren vlak bij elkander in de buurt. Ds. Van der Groe in Rhijnzaterwoude van 1730 tot 1740 en Comrie in Woubrugge vanaf het jaar 1735 tot zijn emeritaat in 1773. Echter beide kerkelijke gemeentes behoorden ieder tot een andere classis: Rhijnzaterwoude tot de Classis Woerden en Overrijnland, en Woubrugge tot de Classis Leiden en Nederrijnland. Op classicale vergaderingen hebben ze elkaar dus niet kunnen ontmoeten.

Verder is bekend, dat Comrie niet veel van huis ging,²³ dewijl wij ook van Ds. Van der Groe niet de indruk krijgen, dat hij veel buitenshuis verkeerde, doch liever als een eenzame mus op het dak zijn tijd doorbracht.²⁴

Toch hebben beide predikanten elkaar persoonlijk ontmoet en wel op de Provinciale Synode van Zuidholland, in het jaar 1746 te Rotterdam gehouden van 5 juli t/m 15 juli.²⁵

Comrie woonde deze synode bij als deputaat van de Classis Leiden, terwijl Van der Groe één van de afgevaardigden van de Classis Schieland was.

Op deze synode zullen zij wellicht met elkander gesproken hebben, of ontmoet ten huize van de koopman Adriaan van der Willigen, die met beide predikanten bevriend was. Van der Groe had verder verschillende vrome vrienden in Woubrugge en Outshoorn, o.a. de familie Van Schellingerhout (de baljuw van Esselikerwoude)²⁶ die juist ook intieme vrienden van Comrie waren.²⁷ Het ligt voor de hand, dat wederzijds naar de welstand van de vrienden zal zijn geïnformeerd en een vriendengroet zal zijn overgebracht.

Ook zal via de gemeenschappelijke vrienden wel eens het één en ander over de bediening, de leer (die in beide gevallen nog al eens in opspraak was) en het leven van beide predikanten doorverteld zijn. Verder hebben Comrie en Van der Groe elkaar uit de wederzijdse geschriften gekend. Van der Groe bezat blijkens de catalogus van zijn bibliotheek verschillende werken van Comrie.²⁸

²¹ Honig, a.w. blz. 246.

²² Van Dijk, a.w. blz. 83.

²³ A. Comrie, *Verhandeling van eenige Eigenschappen des Zaligmakenden Geloofs*, 9e druk 1864, Opdragt, blz. V.

²⁴ Th. van van de Groe, *Verzameling van zestien Biddagspredikatieën*, uitg. H v.d. Meulen, zj., blz. 290.

²⁵ *Acta Synodi Zuydhollandia: jaar 1746*.

²⁶ Van van de Groe, *Oprecht en ziel-zaligend Geloove*, blz. 55, 68, 84, 85, 90, 102, 235.

²⁷ Honig, a.w., blz. 73.

²⁸ *Bibliotheca Exquisitissima sive Catalogus Librorum etc. . . Theodorus van van de Groe*. Lugd. Bat., 1785, blz. 73, 162, 233.

Comrie beval in zijn Catechismusverklaring de predikaties van R. Erskine o.a. over Jer. 30:21 aan²⁹ en voor deze werkjes schreef Van der Groe zijn *Verhandelingen over het voorbereidend werk*, enz.

Gelet op bovenstaande gegevens en het gezegde, dat vrienden van vrienden, vrienden zijn, zouden wij kunnen concluderen, dat er van tegenstellingen nauwelijks sprake is geweest. Echter, uit beider geschriften blijkt dat zij als predikant toch ieder een eigen weg bewandelden en vinden wij ze meer tegenover elkaar, dan naast elkaar staan. Een rechtstreekse confrontatie is het echter nooit geworden.

Over de verhouding van Comrie tot Van der Groe bezitten wij een geschrift van een bekende tijdgenoot van beide predikanten, die Comrie en Van der Groe persoonlijk goed gekend heeft en bovendien theologisch goed onderlegd was. Deze tijdgenoot was niemand minder dan Jacob Groenewegen,³⁰ die o.m. een werkje geschreven heeft tegen Comrie, waarin hij diens leer over de rechtvaardigmaking bestrijdt.³¹

Jacob Groenewegen, die een tijdlang in Outshoorn gewoond heeft, vlakbij Woubrugge, had veel achting voor Comrie. Hij noemt hem zelfs vader Comrie.³² Ook zegt hij: Den Eerw. Heer A. Comrie is een Man van Wysheid en Godvrugt, zijne voorige Schriften zyn met meer als ordinaire hoogagting en zeegen geleezen; wij hebben altyd in 's Mans schryven een innig genoeggen gevonden, en wy blyven zyne gronden aankleven.³³

Echter tegen de leer van de rechtvaardigmaking, zoals Comrie die terloops in de Voorreden van zijn Catechismusverklaring en heel summier in de verklaring van de 7e zondagsafdeling had medegedeeld, had Groenewegen nogal wat bezwaren.

Weinig hoogachting had Groenewegen voor Ds. Van der Groe, dat blijkt genoegzaam uit de bekende briefwisseling tussen Groenewegen en Van der Willigen en de brief van Ds. Van der Groe aan Jacob Groenewegen.

Minder bekend is, dat Jacob Groenewegen door de vergadering van de Classis Woerden. en Overrijnland van 23 juni 1739 is gecensureerd geworden, wegens het uitgeven van zijn boekje, genaamd: *De roem van Gods vrije genade*, zonder de vereiste kerkelijke goedkeuring.³⁴ Een pikante bijzonderheid is, dat Ds. Th. Van der Groe praeses van deze vergadering was. Waarschijnlijk heeft dit al kwaad bloed gezet bij Jacob Groenewegen, naast de voor hem onverteerbare wetenschap, dat Van der Groe zijn bekering niet overnam.³⁵

²⁹ A. Comrie, *Stellige en Praktikale Verklaring van de Heidelbergschen Catechismus*, 1753, blz. 330

³⁰ Jacob Groenewegen heeft diverse werkjes uitgegeven. Het meest bekend zijn *De Lofzangen Israëls*

³¹ Jacob Groenewegen, *Eenige brieven geschreven aan eenige Goede Vrienden. Tot wederlegging van het Systema van A. Comrie*, 1755.

³² Groenewegen, a.w. blz. 33. Opmerkelijk is, dat Groenewegen het Systema van Comrie vooral ook bestrijdt met citaten uit diens *Eigenschappen*.

³³ Groenewegen, a.w. Voorreden, blz. VIII.

³⁴ Acta Classis Ordinaria, 23 juni 1739, art. 5 val. Acta Classis Woerden en Overrijnland. De Acta vermelden, dat Jacob Groenewegen eenparig door de Classis is gecensureerd. Ds. Joh. Groenewegen te Aarlanderveen was ook lid van deze classis.

³⁵ *Oprecht- en zielzaligend geloof*, blz. 208, 239, 240.

Comrie is later rechtstreeks betrokken geweest bij de 2e censuurzaak van Jacob Groenewegen, toen deze inmiddels in Werkendam woonde. Eveneens naar aanleiding van het uitgeven van een niet kerkelijk goedgekeurd boekje, bevattende samenspraken tussen de Hervellingen, een heel merkwaardig geschrift.³⁶

Op de Synode van Zuid-Holland, in 1759 te Schiedam gehouden, is deze censuurzaak na jaren opgelost. Comrie was lid van deze Synode. Jacob Groenewegen is blijkens de Acta (art. 5. ad art. 2) zelf verschenen op deze vergadering en is na schuldbekentenis van zijn censuur ontheven.

Op vrijwel iedere Classicale en Synodale vergadering in die jaren, kwam de naam en het geval Jacob Groenewegen wel ter sprake.

In de Voorreden van zijn werkje tegen Comrie, schrijft Groenewegen o.m.:

"Wat is de mens genegen om van 't een uiterste tot het andere over te slaan, de Heer A. Comrie, heeft zyn Systema en gronden gelegd, zyn regt in oppositie met een zeeker Volk in Neerlands Kerk, die de Rechtveerdigmaking, en alle ware Genade en Leven, ontkennen, voor het verzekert aannemen en toe-eigenen, ik ben geregtveerdigt. Dus slaat elk tot een uiterste over. A. Comrie stelt Ware Genade, Geestelijk Leven, Rechtveerdigmaking, voor alle Geloofs-Werkzaamheden, en zonder alle Geloofs-Werk van onze zyde, dadelyk bestaande.³⁷ Maar te Leeren dat dit alles is wat het Geloove tot Rechtveerdigmaking doet wat maakt dat een redeloos geloof:en is eigentlyk nog inzonderheid het gevoelen van een Volk dat A. Comrie lynregt wil bestryden; en om dat hy de Rechtveerdigmaking voor 't Geloove zet, heeft hy dezelve Beschryving van 't Rechtveerdigmakende Geloof, dat regt uit geloove ik ben gerechtveerdigt:en weerd ook alle werkzaamheid uit zyn geloove, om dat alle werkzaamheid met Christus tot Rechtveerdigmaking hem als Arminiaans in 't ooge loopt.³⁸ En dat alzo wonderlyk is, mensen van een stryden gevoelen, beroepen zig op de oude Theologanten; en het is bekend dat een zeker Volk in ons Land, het wezen van 't Geloof in de volstreckte toeiening stellen, oneyndig wyt van A. Comrie, want hy heeft zyn Systema lynregt tegen haar opgeregt, tot behoudenis van de zwakken: En die zoo wel, als zyn Eerw. beroepen zig met alle magt op de oude Reformateurs; maar de latre Godgeleerde die zyn van 't Gelove der Voorvaderen afgeweken."³⁹

Wie Groenewegen met dat zeker volk in Neerlands Kerk bedoelde, laat zich raden. Wij zullen het hem echter zelf laten zeggen wie dat volk was, dat aan een groot getal ware Israeliëten, de weg naar het Hemelse Kanaän de doortocht door het land weigeren,⁴⁰ als hij schrijft:

"Maar in zulke *toetstenen*, van ware en valsche Genade, hebben wy geen genoeg, daar dat tot een blyk van eene valsche bekeering wordt opgegeeven, als een overtuigt zondaar eens uit benaauwtheid zyner Ziele, zig niet kan onthouden van uitwendig schreyen en misbaar maken, en rouwklagen als met de rouwklagen van een eenigen Soone, en bitterlyk kermen; daar men leerd, dat een recht verootmoedigt zondaar, zoo

³⁶ Jacob Groenewegen, Samenspraken van de Hemellingen, aangaande hun reyse naar het Hemelsche Kanaän, Gorkum 1753.

³⁷ J. Groenewegen, *Eenige brieven*, Voorreden, blz. XV, XVI.

³⁸ a.w. blz. 81.

³⁹ a.w. blz. 90

⁴⁰ a.w. blz. XVIII.

hart niet zal durven kloppen op de deur van den Hemel, en zoo tot God schreeuwen uit zyn benaauwtheid.

Dat een ware overtuigde zig niet zal bekommeren over zyn onbekeerde bloedvrienden, dat dat een blyk van vals werk is. Dat de nieuwbekeerlinge zoo driftig en met zoo veel liefde, de slippe van de Vroome niet zullen aangrypen en zeggen wy zullen met u gaan, want wy hebben gezien dat God met u is. Dat de zulken als haar werk regt is, zoo niet roepen aan de Leraars, als of die haar helpen konden, lieve Heere wat moet ik doen om zalig te worden.

Dat een recht ontbloten wel zal ophouden, met zyn bidden, roepen en klagen, Heer wat zult gy my dog geven, geeft my Jesus of ik sterf. Dat een overtuiging van de zonden als zonden niet recht kan zyn, als 'er dat bijzonder gezigt van de eeuwige straf niet bij is. Dat alle bekering en geloof valsch is, als men in 't begin met geen onderscheyde ligt gezien heeft de onmiddelyke toerekening van Adams daat en bondsbreuk, dat sommige zien. Dit alles zijn bedriegelyke weegschalen en toetstenen, daar de Heere geen welgevallen in heeft; inzonderheid, dat een zondaar die zyn schuit regt ziet, zyn Regter zoo min om genade zal bidden, als een doodslager die van de Regter tot de dood gecondemneert is, om dat hy weet dat het vonnis onherroepelyk is: dit is een grouwelyke ketterij.

Wat dunkt U Lieden van zulk een bevatting van het gansche Genade werk, overtuyging en geloof in Christus? Daar is een doodschuldige die gecondemneert is om te sterven; en die zyn schuit zoo wel gelooft, dat hy om geen genade verzoekt, maar niet anders doet als de Executie van 't Vonnis met benaauwtheid inwagten; daar komt tyding tot hem dat zyn schuit afgemaakt is, en hy pardon heeft; die tyding neemt hy gelovig en met blydschap aan, en geeft zig vrywillig in dienst van hem die dat pardon bezorgt heeft. Dit is by die Lieden al wat in de ziel omgaat, die bekeert en verandert wordt, alle werkzaamheden, begeertens, zoeken, bidden, worstelen om genade, dat is een blyk dat het werk vals is, al dat rykhalzen na Jesus om het verkrygen is inbeelding, die recht staat doet niets als Jesus, als van God geschonken, zig rechtuit toeigenen.⁴¹ (N.B. Jac. Groenewegen had Van der Groe's brief uit 1742 nog steeds niet begrepen).

Even later vervolgt Groenewegen:

"Nu heeft A. Comrie zyn Systema wel ingerigt tot vernietiging van deze gronden, maar om dat door het zetten van het geloof agter de Rechtveerdigmaking, het geloof alle werk tot Rechtveerdigmaking benomen wort; en men ook rondelyk leerd, dat het geloove een lydend ontfangen, en geen dadelykheid of werk van de Ziele is, zoo voert het ook in, een bestryding van werkzaamheden: het kan dog niet missen of het moet dat gevolg in veele omhelzers van 't gevoele heb, al roept de Heer A. Comrie dat is myn doelwit niet."⁴²

Dus volgens Jacob Groenewegen heeft Comrie zyn systema ingericht *om de gronden van Ds. Van der Groe te vernietigen*. Echter op een bepaald punt waren Comrie en Van der Groe het weer met elkaar eens, volgens Groenewegen.

"Daar in zyn zy het eens, dat het Rechtveerdigmakende Geloof, geen dadelykheid van de Ziele is, ten einde om Christus tot Rechtveerdigmaking deelagtig te worden, maar dat het maar is een aannemen van, een van de Vader geschonken Jesus, en de Rechtveerdigmaking in Hem.

⁴¹ a.w. blz. XXXVII, XXXVIII, XXXIX.

⁴² A. w. blz. XXXIX, XL.

Alle Werkzaamheden van de vlugtende na Jesus, worden uit beide de gronden veroordeelt, en dan zyn zy daar eens in, in het Veroordeelen van 't hedendaagse Christendom, dat zelf de naam van Geestelijk, Bevindelyk en Practicaal heeft, in tegenstelling van het uitwendig Naam-Christendom. Om aan de bekeering van die weynige, die door Gods genade, tot zyn eeuwige Roem, dat oneyndig geluk te beurt valt, ook zoo wat algemeen te twyffelen, boort A. Comrie ook vry wat in 't hart van, zyn Leezer.

En al de gewone, werkzaamheden en bevindinge van Gods Volk, oeffenende Geloof in Christus tot Rechtveerdigmaking, worden als Arminianery veroordeelt; dit zal goedgekeurt worden van dat volk die A. Comrie lyn regt wilden bestryden, en haar Systema van Practicale Godgeleerdheid door het zyne in de Fondamenten omkeren."⁴³

Hoewel Jacob Groenewegen zich nogal heftig uitdrukt, zoals wij van hem gewoon zijn, dienen wij aan zijn oordeel toch wel waarde te hechten, juist omdat hij beide partijen van binnenuit goed kende.⁴⁴

Waarschijnlijk had hij een beroep, waardoor hij veel moest reizen, want overal was hij met de vromen en predikanten bekend. Hij heeft zowel in Kralingen, als in Outshoorn gewoond (later woonde hij in Werkendam), en verkeerde regelmatig onder de gemeenteleden en vrienden van beide predikanten.⁴⁵ Hij zal wellicht ook wel eens bij Comrie binnengestapt zijn, want erg verlegen of bescheiden was hij bepaald niet.

Dat er *twee partijen* waren onder het rechtzinnig, bevindelijk Gereformeerde kerkvolk in die tijd, blijkt o.m. ook uit het boekje van Jacobus van Houte over *De aard en natuur des geestelijken leven*,⁴⁶ Van Houte, droeg zijn werkje op aan de gravin van Gronsfeld, Rees, Diepenbroek enz. Vrouwe van Werkendam, enz.⁴⁷ Aan deze gravin droeg ook Comrie zijn Catechismusverklaring op, terwijl ook de lijkrede op Ds. Joh. Groenewegen aan haar is opgedragen.⁴⁸ Allen behoorden tot dezelfde vriendenkring.

⁴³ a.w. blz. XVI, XVII.

⁴⁴ Oprecht- en zielzaligend geloof, blz. 233, 234.

Op blz. 50 van *Eenige Brieven* schrijft Groenewegen: Indien ik dit niet wel gevat heb, zoo kan zijn Eerw. mij bij gelegenheid eens onderrigten. Hieruit zouden wij kunnen afleiden, dat Groenewegen Comrie persoonlijk goed kende. Echter tegen het werkje van Groenewegen verscheen een werkje genaamd: *Bedenkingen over de Regtvaerdigmakinge des zondaars*. Amsteldam, 1756, door een onbekende autheur. Op blz. 15 van dit werkje staat: "Men mogt denken, waarom hy (Jacob Groenewegen) het tegen de Heer Comrie zoo geladen heeft? myne gedachten zyn, dat het is, een personeele vyandschap, alzoo hy dat ligt in zyn oogen niet kan verdragen; om dat hy wel zal weten, dat die Man het op zyn manier van behandelingen niet geladen heeft." enz.

Opgemerkt moet hierbij wel worden, dat nergens uit blijkt dat de onbekende autheur Comrie persoonlijk kende.

⁴⁵ a.w. blz. 55, 118.

⁴⁶ Jacobus van Houte, *Korte verhandeling van de Aart en Natuur des Geestelijken Leevens*, 1759.

⁴⁷ a.w. Opdragt.

⁴⁸ Honig, a.w. blz. 76.

In het boek van Van Houte wordt echter van de leer van Ds. Van der Groe (in de persoon van *Getrouwheid Zoekende*) een karikatuur gemaakt, welke dan vervolgens wordt bestreden.

Zo wordt in dit geschrift bijv. gesproken, dat er een volkomen bewustheid van de genade moet zijn (1, blz. 20, 91; 11, blz. 28, 73, 82, 83 enz.); dat Christus in het Evangelium niet zou mogen worden aangeboden aan bekommerde zielen (1, blz. 47); dat de voorbereidende werkzaamheden in dezelfde trap en mate aanwezig zijn in zowel verworpenen, als in uitverkorenen (1, blz. 48), ja, dat iedere uitverkorene eenzelfde trap en mate van overtuiging moet hebben tot vlak aan de strop toe; dat er geen twijfeling in de gelovige is (1, blz. 116), enz.

Men vergelijkte slechts Van der Groe's Ziel-zaligend geloof en Toetsteen. Ook de houding van *Getrouwheid Zoekende* tegenover *Bekommerde Ziele*, welke laatste NB. kon verklaren hoe hij het eigendom van Christus geworden was (1, blz. 84), is niet die van Ds. Van der Groe jegens overtuigde zondaren. Bovenstaande dingen e.d. berusten op doorvloeiingen op verkeerde gevolgtrekkingen.

Over de verschillen in de prediking en leermethode tussen Ds. Van der Groe en Ds. Comrie, doch ook over hun overeenkomsten in de leer, zullen wij zo dadelijk nog iets zeggen. Voorshands stellen wij voor vast, dat er inderdaad belangrijke verschillen geweest zijn.

Duidelijk blijkt dit uit beider geschriften. Wij kunnen dit nog het beste bewijzen met een citaat uit Comrie's *Brief over de Rechtvaardigmaking*, waaruit het verschil duidelijk blijkt, als hij schrijft:

"Nogtans zijn er zekere soorten van mensen, die naar Sion willen gaan door hunne redenering, en het beredeneerd geloof, zonder veertig dagen bij Sināi gestaan te hebben, die wij voor God laten. Eenige van dezen leggen het zoo aan, dat, Sināi moetende in de doortogt gezien worden, zij zulk een afstand daar van nemen, dat ze maar van verre dan rook en de bliksemstralen zien, en de donderende stemmen gehoord hebben, hun zelf door redeneringskracht pogen in staat te stellen om dat te ontgaan, door werking met eenige aaneen geschakelde Evangeliewaarheden, en dus nooit kunnende zonder inkrimping horen van ware zaligmakende ontbloting, waardoor men in de dood voor God invalt, hebben ze verzonnen een weg die God in zijn Woord niet geopenbaard heeft, noch in onzen Catechismus geleerd wordt. EN WILLEN MIJ EN ANDEREN, TUSSCHEN WIEN EN MIJ IN HET EINDE DER ZAAK GEEN VERSCHIL IS, OFSCHOON IK GROOTELIJKS IN de AANVANG VAN GODS WERK VAN HEN VERSCHIL, bestrijden, en onder eene hatelijke gedaante immers mijn gevoel voorstellen.

Maar het is omdat ze vrezen, dat ze in de schaal van waarachtige zaligmakende overtuiging, en ontbloting aan zich zelve, gewogen zijnde, te ligt zouden bevonden worden, en gezien zou worden, dat God hun het ontslag van zondes Schuld nooit had gegeven, door hen te verzekeren door de H. Geest, dat Hij hen in het bijzonder de vergeving van de zonde, en de eeuwige gerechtigheid uit loutere genade, om Christus wil geschonken had, eer ze onder zulke overtuiging waren."⁴⁹

⁴⁹ Comrie, Brief, blz. 159, 160.

De vierde opmerking bij het citaat uit Dr. Honig's boek betreft diens voorstelling, *dat Van der Groe zijn tegenpartij stellingen toeschreef, die de hunne niet zouden zijn.*

De eerste vergissing zou zijn, dat Ds. Van der Groe meende, dat Comrie c.s. net als hij, een eeuwige verordening van de rechtvaardigmaking in de tijd leerde.

Allereerst willen wij hierbij opmerken, dat hieruit zou kunnen blijken, dat Ds. Van der Groe waarschijnlijk vooral de geschriften van Ds. Brahé en Dr. Comrie in zijn schrijven op het oog heeft gehad.

Immers, uit hun geschriften, die waren verschenen toen Van der Groe zijn brief schreef, kon hij nog niet weten, dat m.n. Comrie iets anders leerde. Wel uit de geschriften van Ds. Holtius, die in zijn verhandeling over de Rechtvaardigmaking door het geloof, gedrukt in het jaar 1750, de stelling, dat de rechtvaardigmaking als een inblijvende daad in God, reeds van eeuwigheid is geschied, reeds had geponeerd.⁵⁰ Mogelijk dat Van der Groe de geschriften van Ds. Holtius niet zo belangrijk achtte, wellicht omdat Ds. Holtius bij Gods Volk toentertijd weinig vertrouwen had en als een onbekeerde letterknecht bekend stond.⁵¹

Prof. Schultens schrijft zelfs, dat Holtius de vromen (de fijnen) verachtte.⁵²

Eerst in zijn Brief leerde Comrie duidelijk *een rechtvaardigmaking van eeuwigheid.* Echter Comrie was op dat punt van mening veranderd (hoewel hij deze verandering zowel ontkende als toegaf).⁵³ Want in zijn Eigenschappen des geloofs had hij nog geschreven, dat de uitverkoren zondaar niet eer dadelijk gerechtvaardigd wordt, voordat hij dadelijk gelooft,⁵⁴ terwijl Comrie in dit boek tevens nog een middellijke toerekening van Christus' gerechtigheid in de rechtvaardigmaking in Gods Vierschaar door een dadelijk geloof stelde.⁵⁵

Ds. Van der Groe kon het dus niet helpen, dat hij zich op dit punt vergiste, want hij kende toen alleen de Comrie van o.a. de Eigenschappen, de Catechismus verklaring, de Leerredenen en ée Missive.

Zodoende moest Ds. Van der Groe tot de conclusie komen, dat de partijen alleen verschilden over de dadelijke en personele uitvoering van de weldaad van de rechtvaardigmaking. De andere verschillen tussen de partijen, o.a. over het werkverbond, vielen buiten het bestek van Ds. Van der Groe's onderzoek.

De laatste vergissing van Ds. Van der Groe volgens Dr. Honig, zou zijn, *dat hij meende dat Comrie c.s. alleen de rechtvaardigmaking vóór het geloof leerden en niet die door het geloof in de consciëntie.*

Uit het werkje van Ds. Van der Groe blijkt, dat deze mening onjuist is, zie blz 14, 15 Hij meende alleen, dat er op dit punt geen verschillen waren tussen beide partijen. Afgezien van alle woordverschillen menen wij, dat Van der Groe toch de kern van het

⁵⁰ N. Holtius, Verhandeling van de Rechtvaardigmaking door het geloof, 1750, blz. 50.

⁵¹ J. J. Schultens, Omstandige Brief aan de Heere Nikolaas Holtius, 1755, blz. CLVII. Volgens Schultens, achtte Comrie (vóór 1750) Holtius als een onbegenadigd leraar, althans van zeer weinig genade.

⁵² J. J. Schultens, *Uitvoerige Waarschuwing op verscheidene stukken van de Katechismus Verklaaringe* van de Eerw. en Gel. Heere Alexander Comrie, 1755, blz. 271.

⁵³ Comrie, Catechismus, Aan de lezer, blz. XIV, XV, Comrie, Brief, blz. 88, 89, 156, 171. Zie ook Honig, a.w. blz. 232 e.v.

⁵⁴ Eigenschappen, blz. 37.

⁵⁵ a.w. blz. 222.

verschil in de leer met Comrie goed heeft aangevoeld, nl. het verband tussen de Goddelijke toerekening en het geloof, en de aard of het wezen van dit rechtvaardigend geloof.

Tenslotte nog één opmerking bij het slot van het citaat uit Dr. Honig's werk, met name t.a.v. de publieke waardering van Dr. Comrie over het werk van Ds. Van der Groe, met betrekking tot diens voorrede voor het 1e deel van George Hutcheson's *Verklaring van de twaalf kleine profeten*.⁵⁶ Men zou hieruit kunnen afleiden, dat Comrie veel waardering voor het werk en de leer van Ds. Van der Groe heeft gehad.⁵⁷ Doch men dient hierbij wel in ogenschouw te nemen, dat deze voorrede Ds. Van der Groe's eerste gedrukte geschrift was. Hij handelde hierin over de praktikale studie van de Heilige Schrift, een onderwerp waarover geen verschil van mening bestond. Bovendien sprak Van der Groe in deze voorrede bijzonder waardierend over de Engelse en Schotse praktijkschrijvers, waarvan hij er velen opsomde.⁵⁸ En het kon niet anders, deze woorden van Van der Groe moesten voor de Woubrugse Scoto Britannus wel *zeer zoet zijn*.

Pas later schreef Van der Groe zijn Toetssteen en de voorredes op de werken van de Erskines, waarvoor Comrie minder waardering had, blijkens zijn *Catechismus, Missive en Brief*.

Tot zover dan onze opmerkingen naar aanleiding van het citaat van Dr. Honig.

⁵⁶ G. Hutcheson, *Sakelijke en Prackticale Verklaringe van de Twaalf Kleine Propheten*, 1747/1748. Dit werk verscheen in 3 delen. Voor ieder van de twee eerste delen schreef Van der Groe een voorrede, voor het derde deel schreef Comrie een voorrede. Van der Groe droeg het werk op aan Stadhouders Willem IV.

⁵⁷ Zo schrijft Comrie o.m. in zijn voorrede:

"Ik dachte doen ook iets, by wyze van voorrederl te schryven: maar onderricht zynde, dat de WelEerw. Heer Theodorus van van de Groe, waardig predikant tot Kralingen, dat verricht hadde, zoo staakte ik myn voornemen voor die tydt, en was zeer blyde en dankbaar in myn gemoedt, dat zyn Eerwaarde zo veel genoeg in myn groot vaders werk vondt, dat hy niet nalaten konde, dit werk aan te pryzen. En deze myne dankbaarheid wierde noch meer en meer opgewekt, als ik die Godtvruchtige Voorreden voor het Eerste Deel las. Wat was die Voorreden myn gehemelte zoet! Wat moest ik myn zegel aan de gewichtige stukken, daar in vervat, hangen.... Och! mocht een ieder het zy Leeraar, of Ledemaat, deze zoo tydige, zoo gewichtige, en Godt vruchtige Voorreden van de Eerwaarden Heer Theodorus van der Groe, met aandacht en opmerkinge lezen, en herlezen, en herkauwen; en Godt geve zyn zegen over de Schryver, en maeke zyne pogingen gezegent voor my en Nederlandts inwoonders."

⁵⁸ Van der Groe noemt meer dan honderd Engelse en Schotse praktijkschrijvers op.

Na aldus de historische verhouding tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie te hebben nagegaan, dienen wij nog nader onderzoek te doen naar de eigenlijke verschillen in de leer tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie en ook waarin zij beiden overeenkomen. Dat er verschillen bestonden, hebben wij reeds aangetoond. Wij volstaan slechts met het aangeven van de belangrijkste verschillen, voornamelijk met betrekking tot hun prediking en leer van de bijzondere genade.

Het eerste verschil, wat wij hier willen noemen, betreft *de leer van de rechtvaardigmaking*, waarover dit werkje handelt. Wij zullen hier niet breedvoerig opsommen, waarin Van der Groe allemaal verschilde met Comrie, inzake de weldaad van de rechtvaardigmaking. De belangstellende lezer vergelijkte slechts dit werkje en de Catechismusverklaring van Ds. Van der Groe met Comrie's *Brief over de Rechtvaardigmaking*. Comrie leerde in deze Brief een viervoudige rechtvaardigmaking (in onderscheiden trappen), n.l.:

- ten eerste: van eeuwigheid in Gods vierschaar, in de Raad des Vredes, als inblijvende daad in God;⁵⁹
- ten tweede: in de, opstanding van Christus;⁶⁰
- ten derde: de dadelijke rechtvaardigmaking in de levendmaking van de uitverkorene, waarbij de gerechtigheid van Christus onmiddellijk wordt toegerekend;⁶¹
- en ten laatste: in de lijdelijke rechtvaardigmaking in de consciëntie, welke weer in trappen wordt onderscheiden, nl. te beginnen met de overtuiging van de zondaar door de Wet, de verlichting des verstands in de kennis van Christus en ten laatste in volkomenheid in de verzekering van de vergeving van de zonden, enz.⁶²

Wat Comrie in een aantal trappen (ook in de tijd onderscheiden) ziet gebeuren, trekt Van der Groe in één punt des tijds samen, hoewel hij in orde wel de rechtvaardigmaking in Gods vierschaar laat gaan vóór de rechtvaardigmaking in de vierschaar van de consciëntie. Doch het is alles bij Van der Groe één en dezelfde rechtvaardigmaking door het geloof van de in zichzelf goddeloze zondaar. Wel gaan bij Ds. Van der Groe de verordening in Christus, de verwerving door Christus en de aanbidding in de beloften des Evangeliums vooraf.

Van der Groe greep in zijn rechtvaardigingsleer, net als in zijn geloofsleer, weer terug op de eerste Reformatoren.⁶³

Hoewel Comrie herhaaldelijk benadrukt in zijn geschriften, dat hij in zijn leer in alles overeenstemt met de Reformatoren, week hij er toch onbewust van af. In de Voorrede op zijn *Catechismusverklaring* schrijft Comrie zelfs dat hij liever dood was, ja nooit

⁵⁹ Comrie, Brief, blz. 91 e.v.

⁶⁰ a.w. blz. 119.

⁶¹ a.w. blz. 120 e.v.

⁶² a.w. blz. 159 e.v. zie ook C. Graafland, De zekerheid van het geloof, 1961, blz. 232, 233.

⁶³ Dit komt ook duidelijk tot uitdrukking in wat Van der Groe schrijft over de rechtvaardigmaking en de aanbidding van deze weldaad in de beloften des Evangeliums. Men vergelijkte dit met wat bijv. Calvijn schreef in zijn Uitlegging op de Zendbrief van Paulus aan de Romeinen, 2e druk, 1972, blz. 88 (Rom. 4:3).

geboren geweest, als ergens in de essentiële punten van de leer met de Reformateurs te verschillen.⁶⁴

Toch begreep Comrie wel, dat zijn voorstelling van het leerstuk van de rechtvaardigmaking verschilde van die van bijv. Calvijn en Luther. In zijn Brief stipt hij deze kwestie aan, waarbij hij schrijft:

"Ten vierde, eindelijk merken wij aan, dat de Protestanten, aan hun hoofd hebbende, om hen uit Egypte te voeren, de mannen Luther en Calvijn, in wiens binnenste Gods heerlijkheid was en rondom wie God als een vurige muur was, op deze dingen bedacht zijnde, en hunne belijdenissen moettende uitgeven als verweerschriften, om de blaam, die men op hen leide, van hen te weren, alle delen van de rechtvaardigmaking in *sensu concreto*⁶⁵ zamengevoegd hebben; latende voor de Doctoren vrij, naar Gods Woord van elk essentiële deel in *sensu diviso*⁶⁶ te spreken, na zij het goed vonden, om (ie leer van de vrije genade Gods in hare eigenlijke luister, zoo in ieder deel op zich zelve aangemerkt, als in de samenvoeging van dezelve tot een geheel, te beschermen, om dus in alle opzigten toegerust zijnde, de bestrijders van de vrije genade verschrikkelijk te zijn, als slagorden met banieren".⁶⁷

Ongeveer hetzelfde hebben vele schrijvers ook beweerd van de leer des geloofs van de Reformateurs. Men leze hiertoe de brief van Ds. Van der Groe aan Jacob Groenewegen.⁶⁸ Waar hebben Luther en Calvijn echter zo gesproken of geschreven? Bovendien schreven deze Reformateurs hun werken, waarin zij de leer van de rechtvaardigmaking van de goddeloze ontvouwd, niet zozeer om te twisten met de Roomsens, doch op de eerste plaats tot onderwijzing en vertroosting van de ware kinderen Gods. En wel in een tijd, waarin op vele plaatsen de brandstapels rookten en velen de goede belijdenis des geloofs met hun leven moesten boeten. Zo er ooit een tijd was om de zwakgelovigen en kleinen in de genade te vertroosten en te bemoedigen, dan was het toch wel in die tijd!

Men beziet slecht Calvijns hoofdwerk *De Institutie* en Luthers bekende werk *De verhandeling van Paulus brief aan de Galaten*. Juist in deze werken (naast hun predikaties en commentaren) hebben zij hun leer over de rechtvaardigmaking ontvouwd.

Zo schrijft Calvijn in zijn Woord tot de lezer in de *Institutie* (door Ds. Van der Groe een weergaloos boek genoemd):⁶⁹

"Verders is in desen arbeydt mijn wit en oogherck gheweest, den genen die haer selven tot de study van de heylicher Godtsgeleertheyt hebben toege-eygent, tot het lesen van Godes Woort alsoo voor te bereyden en t'onderwijsen, datse daer toe eenen lichten toegangh hebben, en daer sonder stoot of struickelingh voort gaen kunnen. Want ik hebbe, mijns bedunckens, de summa van de Religy in allen deelen alsoo te samen ghevat, en oock met sulcken ordeningh elck stuck in sijn eyghen plaets gesteldt, dat het de ghenen die dese summa ten rechten sal hebben begrepen, niet swaer en sal vallen om Coordeelen wat hy voornemelick in de Schriftuyr soecken, en

⁶⁴ Catechismus, blz. XX.

⁶⁵ d.i. in samengevoegde zin.

⁶⁶ d.i. in verdelende zin.

⁶⁷ Brief, blz. 23.

⁶⁸ Oprecht- en zielzaligend geloof, blz. 140 e.v.

⁶⁹ a.w. blz. 156.

tot wat eynde en oogherck hy al dat het welck daer in vervat is, richten en beleyden moet.

Daerom, dewijl desen wegh gelijk als alreede ghebaent en bereydt is, soo sal ick mijn Uytleggingen op de Schriftuyr, indien ick na desen eenige door de Druck laet uytkomen, altijd kort maken:want het en sal my niet noodigh wesen, aengaende de Leer-stucken van de Religy langhe dispuyt en aen te stellen, en in 't verhandelen van de gemeyne plaetsen breedt en ruym te gaen. Door desen middel sal de Godvruchtighe Leser van groote moeyte en quellingh verlicht en verlost worden:soo verre hy maer hem-selven te voren met de kennisse van dit tegenwoordighe Boeck, als met een nootsakelijk instrument voorzien en gestoffeert heeft."⁷⁰

Dus Calvijn schreef zijn Institutie om de lezer te leiden tot Gods Woord en de toegang daartoe des te lichter te maken. Welk een onderscheid met de dogmatische, systematische werken uit de 17e, 18e en latere eeuwen, die veelal juist de eenvoud van het Woord meer verduisterden en de mensen eerder vervreemdden van het Woord Gods, dan er dichterbij brachten.

Ook is het opmerkelijk, dat ieder eenvoudig kind des Heeren, (ook na ruim vier eeuwen) de werken van Calvijn en Luther zonder moeite kan lezen, hetwelk van de latere dogmatische geschriften echt niet gezegd kan worden.

Zo moest de uitgever van Comrie's Brief (wij gebruikten de 3e druk, Sneek 1858) een verklarende woordenlijst achter dit werk plaatsen, omdat anders de eenvoudige lezer er helemaal niets van kon begrijpen.

De voorrede voor Luthers werk over de *Galatenbrief* is opgedragen *aan alle verslagen harten, die zuchten om zalige verlossing en worstelen onder het kruis, opdat het Koninkrijk van Christus kome.*⁷¹ Voor deze mensen schreven Luther en Calvijn hun geschriften.

Comrie tracht in zijn Brief wel steeds aan te tonen, dat hij niet anders leerde dan de oude Reformatoren en overeenkomstig de belijdenisgeschriften van de kerk.⁷²

Echter in geen één van deze belijdenisgeschriften wordt gesproken over een *onmiddellijke* toerekening van Christus' gerechtigheid, doch slechts over de orde van de natuur, dat de toerekening aan de; zijde Gods, gaat vóór de aanneming des geloofs aan de zijde van de uitverkoren zondaar.

Volgens Thomas Shepard in zijn *Gezonde Gelovige*, is Daniël Chamier professor aan de Academie van Montauban van 1612-1621, de eerste Protestantse theoloog geweest, die *de rechtvaardigmaking vóór en zonder het geloof* expliciet geleerd heeft,⁷³ althans Shepard kende geen andere schrijvers die dat ook leerden. Comrie haalt deze Franse theoloog ook aan in zijn geschriften.⁷⁴

Comrie's leer is vooral gegrond op de leer van Johannes Maccovius, professor te Franeker van 1615-1644. Deze theoloog heeft vooral de scholastische methode weer ingevoerd bij het beoefenen van de theologie.

⁷⁰ J. Calvijn, *Institutie*, editie A. Kuyper, 1889, blz. LI.

⁷¹ M. Luther, *Het Rechtvaardigend geloof*, 1964, blz. V.

⁷² *Brief*, blz. 24 e.v.

⁷³ Th. Shepard, *De Gezonde Geloovige*, uitg. S. W. Verploeg z.j., blz. 154. Th. Shepard, *The Works*, I, ed. J. A. Albro, reprint, blz. 220. Men leze ook hoe Shepard in dit werk een voorbereidend werk tot geloof leert.

⁷⁴ *Catechismus*, blz. XVII, XVIII.

Maresius in Groningen en Voetius in Utrecht hebben zijn scholastieke leerwijze later verder ontwikkeld.⁷⁵

Vervolgens kan Comrie zich ook beroepen op Ds. N. Hartman, predikant te Zwolle en de geschriften van Ds. Holtius, die ook beiden de rechtvaardigmaking vóór het geloof stelden.⁷⁶ Comrie's leer van de rechtvaardigmaking heeft hij middellijkerwijze van Ds. Holtius overgenomen.⁷⁷ Wij zagen reeds, dat Comrie in zijn eerste tijd de leer wat anders formuleerde. Onder invloed van Ds. Holtius, met wie hij samen het Examen van Tolerantie heeft geschreven,⁷⁸ heeft Comrie Holtius' leer meer praktikaal en bevindelijk uitgewerkt.⁷⁹

Merkwaardig is, hoe Comrie concludeert, dat zijn beschouwing overeenkomt met de leer van de Dordtse vaders. In zijn *Brief* schrijft hij tamelijk uitvoerig over de beruchte twist van Prof. Lubbertus met Prof. Maccovius, beiden hoogleraren te Franeker, een kwestie die op de Dordtse Synode behandeld is.⁸⁰

Van Maccovius schrijft Comrie, dat hij wegens zijn begaafdheden, Godvruchtigheid en vermogen om tegenstanders de mond te stoppen in Franeker benoemd was tot hoogleraar.⁸¹

Op de Dordtse Synode zijn 50 bezwaarpunten, vervat in de aanklacht tegen Maccovius, behandeld. Maccovius werd op deze Synode vrijgesproken van ketterijen, echter kreek; hij de vermaning mee, wat eenvoudiger in de leer te blijven en zijn scholastische leerwijze te besnoeien.⁸²

Dr. Sepp verhaalt, dat deze stellingen als "sophisterijen" [wijsgerig] door de Dordtse Synode zijn afgedaan.⁸³

Uit dit oordeel van de Synode, namelijk dat Maccovius t.a.v. de bezwaarpunten voor rechtzinnig werd verklaard, trekt Comrie de conclusie, dat ook Maccovius' leer van de rechtvaardigmaking voor rechtzinnig is verklaard, ergo, dat daarmee de Dordtse vaders ook zijn leer, die nauw bij Maccovius' leer aartsloot, hebben goedgekeurd.⁸⁴

Een conclusie, die geen grond heeft, temeer daar Comrie met de inhoud van de 50 punten niet bekend was.⁸⁵ Deze 50 punten zijn later gepubliceerd en hieruit blijkt, dat geen één van deze punten op het leerstuk van de rechtvaardigmaking betrekking heeft.⁸⁶

⁷⁵ Herzog, Real-Encyclopädie, 1857, Band 8, in voce: Makowsky.

⁷⁶ Schultens, , Uitvoerige waarschuwing, o.a. blz. 481, 503 t/m 511 enz. Comrie, *Brief*, blz. 142.

⁷⁷ Honig, a.w. blz. 233. Catechismus, XIV, XV.

⁷⁸ Honig, a.w. blz. 271.

⁷⁹ Schultens, *Waarschuwing*, blz. 271. Honig, a.w. blz. 243, aant. 2.

⁸⁰ *Brief*, blz. 35 t/m 38.

⁸¹ a.w. blz. 36.

⁸² A. Kuyper Jr., Johannes Maccovius, 1899, blz. 93.

⁸³ C. Sepp, *Het Godgeleerd Onderwijs in Nederland*, 1873, blz. 153.

⁸⁴ *Brief*, blz. 38.

⁸⁵ a.w. blz. 37.

⁸⁶ Kuyper; a.w., Bijlage C, blz. VI, VII.

Overigens hebben Lubbertus en Maccovius wel gestreden met elkaar over de rechtvaardigmaking, doch alleen over de rechtvaardigmaking van de uitverkorenen in het Laatste Oordeel, met name t. a. v. hun goede werken.⁸⁷

Comrie heeft getracht de Gereformeerde leer van de rechtvaardigmaking verder te ontwikkelen. Enerzijds om alle verdienstelijkheid van het geloof uit te bannen en daarmee alle Pelagianerij (welke inderdaad in de kerk insloep) de hals af te snijden en de vrije genade weer zuiver te stellen, anderzijds om een sluitend systeem te hebben, waarmee hij ook alle bekommerde, niet verzekerde zielen, een riem onder het hart kon steken en de onverstandige behandeling van zielen, de bodem in te slaan, van diegenen (zoals Ds. Van der Groe), die niets voor ware genade houden, totdat men met bewustheid en verzekering zich aan Christus kwijt gemaakt heeft.⁸⁸ Wij willen hierbij nog aantekenen, dat er tussen Ds. Brahé en Dr. Comrie ook, nog enig verschil bestond in hun rechtvaardigingsleer.

Ds. Brahé laat nl. in het midden, of men van een rechtvaardigmaking van eeuwigheid mag spreken als inblijvende daad in God, of de rechtvaardigmaking alleen moet bepalen tot de uitvoering in de tijd, krachtens het besluit van eeuwigheid.⁸⁹ Ook geeft Brahé, toe, dat de braafste Godgeleerden wel soms verschillen in de bepaling van het tijdstip van de toerekening.⁹⁰ Zowel in zijn Brief als in zijn Missive haalt Comrie Dr. Owen nogal eens aan.⁹¹ Comrie had veel achting voor Owen.⁹² Echter toch verschilde Comrie in zijn wijze van voorstellen met die van Owen.

Men leze vooral Owen's boek over *de Rechtvaardiging door het geloof*. Nergens in dit werk leert Owen een *onmiddellijke* toerekening en een rechtvaardigmaking van eeuwigheid, doch alleen een rechtvaardigmaking *door het geloof*. Zo schrijft Owen o.a.: door dadelijk met het rechtvaardigend geloof in Christus, of in Zijnen Naam te geloven, nemen wij Hem aan, en worden dus bij onze eerste rechtvaardiging Kinderen Gods, dat is medeërfgenen van Christus en ergenamen Gods.⁹³

En op pag. 205 definieert Owen de toerekening als:

"Daarom zeggen we, stelliger wijze, deze Toerekening te zijn: Een Daad van God, *ex mera gratia*, uit enkele Liefde en Genade, waar door Hij uit aanmerking van Christus Middelaarschap, op een krachtdadige wijze een ware, eigenlijke, volmaakte Gerechtigheid, de Gerechtigheid van Christus zelve, schenkt en geeft aan allen die geloven, en dezelve als hunne eigene rekenende, door een genadige daad van

⁸⁷ a.w. blz. 305 e.v.

C. v. d. Woude, Sibrandus Lubbertus, 1958 blz. 362.

Zie ook: K. Dijk, *De Strijd over het infra- en supralapsarisme in de Gereformeerde kerken in Nederland*, 1912, blz. 206 e.v.

⁸⁸ *Brief*, blz. 123,

⁸⁹ J. J. Brahé, *Godgeleerde Stellingen over de leer des Rechtvaardigmaking des zondaars voor God*, uitg. De Banier, z.j., blz. 20.

⁹⁰ Brahé, *Aanmerkingen*, blz. 77, 78. 91) *Brief*, o.a. blz. 118, 137.

⁹¹ A. Comrie, *Missive wegens de rechtvaardigmaking des zondaars enz.*, 2e druk, 1851, blz. 17, 18 t/m 30. Ook in zijn *Leerredenen* en *Catechismus* wordt Owen nogal eens aangehaald.

⁹² Honig, a.w. blz. 186.

⁹³ Owen, a.w. blz. 168. J. Owen, *The Works*, cd. W. H. Goold, reprint 1965, Volume V, pag. 144.

Hemzelve hen vrijspreekt van de zonde, en hun het recht en de aanspraak schenkt tot het eeuwige leven."⁹⁴

En pag. 357: "Dat het alleen het Geloof zij, 't geen aan onzen kant vereist wordt, om aan die Gerechtigheid (van Christus) deel te ontvangen, of waar door wij de Godlijke schenking en mededeling haar inwilligen, of dezelve aannemen tot ons heil en tot onze Zaligheid."

En pag. 391: "Het middel aan de zijde des persoons die gerechtvaardigd zal worden, en waardoor hij daadlijk gerechtvaardigd wordt is het geloof."⁹⁵

Verder vermaant Owen: "dat het 't veiligst is, zich te houden aan de spreekwijzen van welke de Heilige Geest Zich bedient."⁹⁶

Opgemerkt dient te worden, dat Dr. Owen dit werk aan het einde van zijn leven heeft geschreven.⁹⁷ De hier na te noemen werkjes tegen R. Baxter schreef hij op jeugdiger leeftijd.⁹⁸ In zijn Missive haalt Comrie enige hoofdstukken aan uit het werkje van Dr. Owen, genoemd: *Of the death of Christ*,⁹⁹ Wat Owen hierin schrijft ziet op de verwerping van de rechtvaardigmaking en de verbodsgewijze rechtvaardigmaking, doch hij handelt hier niet over de Evangelische rechtvaardigmaking.¹⁰⁰

Later schreef Dr. Owen over dit onderwerp nog een werkje tegen nieuwe beschuldigingen van Baxter, genaamd: *Of the death of Christ, and of Justification*.¹⁰¹ Owen ontkent daarin een rechtvaardigmaking van eeuwigheid te leren.¹⁰² Ook zegt hij, dat de uitverkorenen niet eerder dadelijk gerechtvaardigd zijn, dan op hun dadelijk geloofsoefenen, niettegenstaande wat reeds voor hen is gedaan (nl. verworven door Christus).¹⁰³

Even later schrijft hij: "Dat er vrijspraak is in de hemel (zoals ik het noem) vóór ons dadelijk geloofsoefenen *in orde van tijd*, heb ik nergens gezegd, maar alleen *in orde van de natuur*."¹⁰⁴

Van een dadelijke rechtvaardigmaking van eeuwigheid, wil Owen, daarbij Romeinen 8:28-30 aanhalend, niet weten.¹⁰⁵ "Ook zijn de uitverkorenen, die na de dood van Christus leven, in hun eigen personen niet gerechtvaardigd, doch alleen verbodsgewijze in hun Hoofd.¹⁰⁶ Slechts *in orde van de natuur* wordt de gerechtigheid van Christus ons eerst toegerekend."¹⁰⁷ Tot zover Owen.

Wij wijzen de aandachtige lezer in dit verband nog op de kanttekeningen van onze Statenvertaling, en wel op Rom. 1:17, kanttekening nr. 35, Rom. 2:13, kanttekening

⁹⁴ The Works, vol. V, pag. 173.

⁹⁵ a.w. pag. 291.

⁹⁶ Owen, a.w. blz. 358. The Works, Volume V, pag. 291.

⁹⁷ Owen schreef dit werk in 1677; hij stierf op 24 augustus 1683 op 67 jarige leeftijd.

⁹⁸ De werkjes tegen Baxter schreef Owen resp. in 1649 en 1655.

⁹⁹ Een verweerschrift tegen beschuldigingen van Richard Baxter n.a.v. Owens werk: *The death of death in the death of Christ*. Owen, The Works, Vol. X, pag. 429 - 479.

¹⁰⁰ The Works, Vol: X, pag. 139 - 428.

¹⁰¹ The Works, Vol, XII, pag. 591 - 616. Dit werkje is een appendix bij Owen's beroemde werk: *Vindiciae Evangelicae*, geschreven in 1655.

¹⁰² The Works, Vol. XII, pag. 596.

¹⁰³ a.w. pag. 604.

¹⁰⁴ a.w. pag. 606.

¹⁰⁵ a.w. pag.615.

¹⁰⁶ a.w. pag. 615.

¹⁰⁷ a.w. pag. 616.

nr. 32, Rom. 3:24 kanttekening nr. 47,¹⁰⁸ op Rom. 4:5 kanttekening nr. 13 en vs. 16 kanttekening nr. 31. De eveneens door Ds. Van der Groe aangehaalde A. Walaeüs, is de auteur van deze kanttekeningen.¹⁰⁹ Duidelijk blijkt hieruit, dat de Dordtse vaders een toerekening door het geloof geleerd hebben.

Om geen meerdere schrijvers aan te halen, volstaan wij hier nog met een stukje van Luther:

"Hier moet aangemerkt worden, dat deze drie dingen: het geloof, Christus, de aanneming of toerekening samengevoegd moeten worden. Het geloof omhelst (en omvat) Christus, en heeft Hem tegenwoordig (aanwezig) en houdt Hem ingesloten, zoals een ring de diamant; en die bevonden zal worden met dit vertrouwen van een aangenomen Christus in zijn hart, dien betuigt en verklaart God rechtvaardig. Dit is de wijze, en het verdienend middel, waardoor wij geraken tot de vergeving van de zonden, en van de gerechtigheid. Omdat gij in Mij gelooft, zegt God, en uw geloof Christus omhelsd, en aangenomen heeft, Dien ik aan u geschonken heb, opdat Hij uw Middelaar en Hogepriester zou zijn, dat gij daarom rechtvaardig zijt (en oprecht; gelijk als de Heere tot de gelovige Abraham zeide: wandelt voor Mijn aangezicht en wees oprecht). Derhalve neemt God ons aan, en erkent ons voor rechtvaardigen, alleen om het Geloof in Christus. En die erkenning of toerekening is zeer nodig.

Vooreerst omdat wij nog niet volmaakt rechtvaardigen zijn, maar in dit leven de zonde nog in het vlees ons aanleeft. Die overblijvende zonde in het vlees reinigt God in ons. Bovendien worden wij ook wel eens van de Heilige Geest verlaten, en vallen in de zonden, gelijk Petrus, David en andere heiligen. Toch hebben wij altoos onze toegang tot dat Artikel: Dat onze zonden bedekt en vergeven zijn, en dat God ons dat niet wil toerekenen, Ps. 32:1, Rom. 4:7. Niet dat de zonden daar niet meer zouden aanwezig zijn (gelijk de Sofisten geleerd hebben: zolang moet men goede werken doen, totdat wij onszelf van geen zonde meer bewust zijn), ja de zonde is in waarheid bijblijvend, en de heiligen ondervinden, en gevoelen dat; maar die zonde is bedekt en verzoend, en wordt ons van God om Christus' wil niet toegerekend. Omdat wij nu die Christus met het geloof omhelzen, moeten al onze zonden geen zonde meer zijn (namelijk niet toegerekend worden wegens de verzoening van Christus). Doch waar Christus en het geloof niet is, daar is geen vergeving van zonden, geen bedekking, maar louter toerekening en verdoemenis van zonden. Zo wil God, dat Zijn Zoon verheerlijkt worde, en de HEERE Zelf wil in ons verheerlijkt worden door Hem."¹¹⁰

2.

Een ander belangrijk verschil in de leer tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie is vooral beider *opvatting van de leer des geloofs*, en nauw hiermede verband houdende, hun wedergeboorteleer. Eigenlijk is dit hét grote verschil tussen beide predikanten en de kern van hun verschil in de leer van de rechtvaardigmaking. Comrie leert in

¹⁰⁸ Van hier voort beschrijft de apostel al de oorzaken en eigenschappen van de rechtvaardigmaking des geloofs, die ons in het Evangelie geopenbaard is. De opperste oorzaak dan is de onverdiende genade Gods, de bewegende en verdienende oorzaak is de verzoening en verlossing door Christus geschied; het middel waardoor ons die wordt toegerekend, is het geloof in het bloed van Christus; het einde is de betoning van Gods gerechtigheid en de vergeving van de zonden.

¹⁰⁹ J. D. de Lind van Wijngaarden, Antonius Walaeüs, 1891, blz. 87, aant. I.

¹¹⁰ Luther, a.w. blz. 133, 134.

navolging van Zanchius, Gomarus, Maccovius en Voetius¹¹¹ de scholastieke onderscheiding van een hebbelijk geloof (habitus) en een dadelijk geloof (actus fidei).¹¹² Het geloof waardoor de uitverkorene Christus wordt ingelijfd, is een hebbelijk, (onbewust) geloof waaruit de geloofsdaden voortvloeien.¹¹³ Deze geloofsdaden zijn, ook in orde van tijd, onderscheiden van de schenking van het geloofsvermogen. In de wedergeboorte of de levendmaking wordt dit geloofsvermogen geschonken.¹¹⁴

Ds. Van der Groe, die het abstracte geloofsbegrip van Comrie niet hanteert, gaat uit van de bewuste geloofsdaad, waardoor de uitverkoren zondaar Christus met al Zijn verdiensten aanneemt en met Hem verenigd wordt. Niet dat Ds. Van der Groe een geloofsvermogen uitdrukkelijk ontkent,¹¹⁵ doch voor hem is het slechts een onderscheiding in orde van de natuur; in de tijd gezien vallen ze samen. Wij hebben reeds eerder opgemerkt dat Ds. Van der Groe het geloof, de rechtvaardigmaking, de wedergeboorte in één punt des tijds laat samenvallen.

Als de genade des geloofs geschonken wordt, volgt terstond de geloofsdaad, hoewel deze daad nog zeer zwak kan zijn. Doch ook in het zwakste geloof is enige vaste (hoewel zwakke) verzekerdheid van de zaligheid en van Gods genade.¹¹⁶ Ds. Van der Groe grijpt in zijn geloofsleer weer terug op de eerste Reformatoren, doch beroept zich ook op Willem Teellinck's Huysboeck.¹¹⁷ In de inwendige roeping, hetwelk de dadelijke uitgang uit zichzelf is, wordt volgens Ds. Van der Groe het geloof geschonken, waarop onmiddellijk de vereniging met Christus aan 's mensen zijde volgt. Dan is er ook de wedergeboorte.¹¹⁸ Overigens spreekt Van van de Groe, in navolging van Calvijn, meestal over de zgn. wedergeboorte in ruimere zin, d.i. de heiligmaking. Men leze voor een goed begrip van Ds. Van der Groe's geloofsleer zijn *Oprecht en zielzaligend geloof*.

Ds. Van der Groe's geloofs- en wedergeboorteleer stemt overeen met de definities van de Drie Formulieren van Enigheid. In de Dordtse Leerregels, hoofdstuk 3 en 4, artikel XII, waarin een beschrijving van de wedergeboorte wordt gegeven, lezen wij o.m.: *Alsoo dat alle die gene, in welcker herten God op deze wonderbaerlicke wijze werckt, sekerlic onfeylbaarlick ende crachtelic wedergeboren werden ende dadelick geloouen.* In de Latijnse tekst staat hiervoor: *et actu credant.*¹¹⁹ Onze Dordtse vaders verbonden

¹¹¹ Over de ontwikkeling van de leer des, geloofs in de Gereformeerde theologie leze men: C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, 1961.

¹¹² Catechismus, blz. 394, 426, 427. Eigenschappen, blz. 109 e.v.

¹¹³ Catechismus, blz. 428, 429.

¹¹⁴ Catechismus, blz. 427.

¹¹⁵ *Oprecht en en zielzaligend geloof*, blz. 12. Van der Groe spreekt hier over een *hebbelijk grondtbeginzel van waerachtig geloove en sterke versekeringe van saligheid*. Verder spreekt Van der Groe ook wel eens over: *het zaad des opregten geloofs*, Voorrede over het zaligmakende geloof, blz. 57; en *de Goddelijke Wortel des geloofs*, idem blz. 97.

¹¹⁶ *Oprecht- en zielzaligend geloof*, blz. 10.

¹¹⁷ a.w. blz. 4, 5.

¹¹⁸ Van van de Groe, *Des Christens enige troost*, I, blz.45,365,366, 367, 382 enz.

¹¹⁹ J. N. Bakhuizen van den Brink, *De Nederlandse Belijdenisgeschriften*, 2e druk, 1976, blz.

dus onmiddellijk de wedergeboorte met het dadelijk geloofsoefenen. En welk geloof dat is, lezen wij in vraag en antwoord 21 van de H. Catechismus.

Comrie haalt in zijn *Catechismusverklaring* (Zondag 7) ditzelfde artikel van de Dordtse Leerregels aan, doch hij legt het accent op de laatste zin van dit artikel, waar gesproken wordt *dat de mense door de ghenade die hij ontvangen heeft, gelooft ende sich bekeert*. Die genade is dan volgens Comrie de 'habitus', hetwelk voor de daad (het geloven) gaat.¹²⁰

Comrie verbond zijn rechtvaardigmakingsleer, daarbij in *sensu diviso*, verschillende trappen onderscheidend, met *het habitus/actus fidei-schema*.

Ds. Van der Groe sprak reeds in de brief zijn vermoeden uit, dat Comrie c.s. met hun harten al dieper ingewikkeld waren in een soort van verleidend waangelooft, dan zij zichzelf wel bewust waren. (Zie blz. 52.)

Zo schrijft Comrie over het verband tussen zijn geloofsleer en rechtvaardigingsleer:

"Ik moet er maar alleen bijvoegen, zoo wij het onderscheid tusschen de genade des geloofs, als een ingestorte hebbelijkheid, en de werkzaamheid des geloofs, niet vasthouden, dat wij niet alleen buiten staat zullen zijn om de rechtvaardigmaakinge zonder de werken te staven, maar wij zullen ook nooit de bestendige volmaaktheid en geduurzaamheid van de rechtvaardigmaaking kunnen betogen; vermits een daadt iets voorbijgaande is: derhalven de daad voorby zijnde, houdt de rechtvaardigmaking op, nadien de daadt, waar door die geschiedt, en waar door die gecontinueerd wordt, ophoudt; ten ware men tegen alle bevinding stellen zoude, dat de geloofs dadelijkheid nooit ophoudt; 't welk alsoo ongerijmt is, als te stellen, dat onze ziele een enkelt denken is. Maar volgens van onze onderscheiding tussen de genade, en de werkzaamheid des geloofs, is de bestendige geduurzaamheid en de onherroepelijkheid van de rechtvaardigmaakinge vast; vermits de genade blijft."¹²¹

En even verder:

"Wij hebben deze pointen zoo breedt uitgehaalt, op dat de leere van de Rechtvaardigmaking door het gelooft, zuiver zou bewaart worden, komt er eenige de minste inbreuk in dit stuk, de kerk moet dan aanstonds in duigen vallen. Heeft eenig werk of daad, als daad aangemerkt, schoon uit en door genade verricht, de minst invloed of oorzaaklijkheid in de Rechtvaardigmaking, dan is het niet uit genade, maar uit de werken, Rom. XI:6:Indien het uit genade is, zoo is het niet uit de werken; anderzints is de genade geen genade meer. En indien het is uit de werken, zoo is het geen genade meer:anderzints is het werk geen werk meer. Zoo curieus en zorgvuldig moet deze leer voor alle vermenginge, van genade en werk onder elkanderen, bewaart worden; vermits het een met het ander onbestaanbaar is."¹²²

Regelmatig noemt Comrie de geloofsdaad een tussenschietende daad des mensen, dus een werk *des mensen*.¹²³

Ware het niet beter geweest, als men zich in de leer meer aan de Schriftuurlijke bewoordingen had gehouden? In 2 Kor. 4:13 wordt gesproken van de Geest des geloofs, die Gods Kerk geschonken is. Dát is de genade des geloofs. Niet een ingestort vermogen in de mens, maar de Geest des geloofs, die, volgens vr. en antw. 21 van de Heidelbergse Catechismus, door het Evangelium dat zeker vertrouwen in het hart van

¹²⁰ Catechismus, blz. 394.

¹²¹ a.w. blz. 425.

¹²² a.w. blz. 412.

¹²³ o.a. *Brief*, blz. 124.

Gods kind *werkt*. Er staat duidelijk *werkt*, in de tegenwoordige tijd, d.w.z. een werking die altijd duurt en aanwezig is, totdat het geloof overgaat in aanschouwen. De duurzaamheid van de rechtvaardigmaking hangt inderdaad niet vast aan de geloofsdaad, doch ook niet aan het geloofsvermogen, doch alleen aan de genadige God Zelve. (Ps. 89:35).

De leer van het substantiële begrip van het geloofsvermogen en een wedergeboortebeschouwing, waarin de wedergeboorte teveel als een fysieke verandering in de mens werd gezien, hebben het accent in de prediking steeds meer op de wedergeboren mens doen leggen en op diens werkzaamheden. Dit is ten koste gegaan van de Christus alles prediking, en dat Hij is voor Zijn Kerk: *Wijsheid, Rechtvaardigmaking, Heiligmaking en een volkomen Verlossing*. Wat is in dat opzicht ook de bevinding weinig *Christocentrisch* gebleven. Men spreekt zo gemakkelijk over de Heere, Zijn genadegaven, Zijn gunst enz., vaak zonder de gezegende Persoon des Middelaars, de Naam Christus, te noemen, terwijl het toch is en blijft God *in* Christus door de Heilige Geest. De Apostel schrijft toch: *Christus, Die ons leven is*, (Koll. 3:4), en daarin ligt alle bevinding verklaard.

3.

Uit beider opvatting van de leer des geloofs, volgt nog een derde opvallend verschil in de leer en de prediking van Comrie en Van van de Groe, nl. *de leer van het voorbereidende werk des Geestes vóór en tot het geloof*.

Ds. Van der Groe heeft hier veel over geschreven en gepredikt, en leert rechtuit een voorbereidend werk des Geestes vóór het geloof. Deze leer is één van de hoofdpunten van zijn prediking.

Zo schrijft Ds. Van der Groe in zijn voorrede voor *De Trapsgewijze Overwinninge* van Ralph Erskine:

"Belangende hetgene het geloove voorgaat, in het harte van de mensen, zoo is het zeker, dat niemand immer een opregt geloovige in de Heere Jezus kan zijn, tenzij dan dat hij tot dien heiligen staat, door de krachtadige werking des Geestes alvorens eerst regt bereid worde. Want de mens leeft van nature geheel en al in zich eigen zelve, en zoekt daarom zijne behoudenis ook eeniglijk bij zichzelf, overmits hij niets met allen weet te doen, als alleen in zijne eigene wijsheid, kracht en gerechtigheid. Hoe gezonde en regtzinnige denkbeelden de mensen, door middel van de onderwijzing, ofschoon ook in hun verstand al mogen dragen, van Christus en van de waarheid des H. Evangeliums, dewelke zij mondelijk belijden, zoo weten zij van zichzelf, zonder gcnade, daar toch niet opregt geloovig mede te handelen tot zaligheid hunner zielen. In zulken staat leven de geveinsde belijders, tot dat zij van Gods Geest inwendig verlicht worden, door eene zaligmakende ziels-ontdekkinge; of totdat zij anders, midden in hun rampzalige bedrog, voor eeuwig verloren gaan. Daar is zekerlijk eene voorafgaande goddelijke Ontdekkinge of Verlichtinge des verstands van nooden, indien het ware Geloove door Gods Geest, in het harte van een uitverkoren zondaar, krachtadig gewerkt zal worden. Dan brengt dezelfde Geest altijd, door middel beide van de Wet en van het Euangelium, een waar hemels licht in onze zielen, waarbij wij een regte kennis bekomen van deze drie voornamen zaken: van God, van onszelven en van de Weg van de Zaligheid; en door welk hemels Licht wij dan geheel uit onszelven uitgeleid worden tot de Heere Jezus Christus, in een waar geloove. Even als de Wijzen uit het Oosten bij des Zaligmakers geboorte, door een lichtende sterre, dewelke hen vooruit scheen op de weg, henen geleid wierden naar Bethlehem tot zijne kribbe;

alzoo worden de uitverkorenen ook geestelijk geleid tot Christus, door het helderschijnend Licht van de blinkende Morgenster in hunne harten. Zonder dit Goddelijk en hemelsch Licht, schijnende binnen in het gemoed, door de werking des Geestes, kwam nooit eenig zondaar tot de Heere Jezus."¹²⁴

En in zijn voorrede voor *De vervallen hutte*, enz. van Ebenezer Erskine: "En ziet, hiertoe komt nu de H. Geest de wereld van zonde overtuigen, ten einde Hij doordat middel van de mensen gemoederen voor de Heere Jezus zou bereiden en openen, om Hein opregt geloovig in hun binnenste te ontvangen. Maar die overtuiging zelfs is het geloove in Christus niet; zij is slechts een voorbereidende genade tot het geloove, even als het omploegen en weekmaken van de grond eenes akkers een voorbereidend werk is, om het zaad te ontvangen en te doen wassen in de aarde, en gelijk het opgraven van een oud fundament alleen geschiedt, om de weg en standplaatse te bereiden voor de oprichting van een nieuw huis".¹²⁵

Comrie wil, wederom in navolging van Maccovius, niet van *voorbereidingen* spreken. Op dit punt is Comrie eveneens van mening veranderd. Aanvankelijk had hij in zijn *A.B.C.*, nog van voorbereidingen tot overtuiging gesproken,¹²⁶ doch in zijn Catechismusverklaring komt hij hierop terug.¹²⁷

In deze Catechismusverklaring gaat hij uitgebreid op dit onderwerp in. Comrie wil wel weten van voorafgaande dingen. Hiervan geef hij zelfs een brede verklaring. Wij citeren enige gedeelten hieruit:

"Wij zullen in eenige opzichten ons gevoelen in alle zedigheit hier over verklaren; overmits wij deze stelling in alle opzichten niet veroordelen; terwijl er niets klaarder is, dan dat de Geest Gods eerst de Wet gebruikt om de zondaar te doden; door deszelfs eisch en vloek in de consciëntie te doen indringen; om de zondaar te benauwen, te verschrikken en te doen wanhopen, om ooit of ooit door iets in zich zelve tot de genade te komen; voor en alear Hij het Evangelium gebruikt om hem levendig te maken."¹²⁸

En even verder: "Nu moeten wij nooit denken, dat in de geene, die dit alles ondervinden, eenig nieuw vermogen ingestort is tot nog toe; maar dat de Geest door het Woord hun aangeboren vermogen, dat lang in een zorgeloozen slaap van de zonde als dood lag, wakker maakt."¹²⁹

En: "Ofschoon zij in en uit hun eige natuure niet zaligmakende zijn; nochtans is het Gods gemene weg, om altoos de Wet op de consciëntie van bejaarde [= volwassenen] eerst te gebruiken, om hen daar door bij zichzelf rampzalig te maken: en zoo men dit niet wil toestaan, dan spreekt men het Woord Gods en de bevinding van alle eeuwen, tegen, en maakt zich zelve ten eenemaal bespottelijk en verachtelijk; en men geeft een duidelijke preuve, dat men nooit zijn ellende door de Wet heeft leren kennen."¹³⁰

¹²⁴ R. Erskine, *De Trapsgewijze Overwinning*, 2e druk 1861, Voorrede blz. 31, 32.

¹²⁵ E. Erskine, *De Vervallene Hutte*, 2e druk 1862, Voorrede blz. 13.

¹²⁶ A. Comrie, *Het A.B.C. des Geloofs*, 16e druk, 1863, blz. 7.

¹²⁷ Catechismus, blz. 407.

¹²⁸ a.w. blz. 401.

¹²⁹ a.w. blz. 403.

¹³⁰ a.w. blz. 404.

En nóg verder gaat Comrie: "Nochtans gelooven wij heiliglijk, dat gelijk God een bijzondere bestiering en beooging heeft in Zijne gehele voorzienigheid omtrent de uitverkoornen, zoo wel vóór als ná de bekeeringe; Hij hen ook met een oogmerk onder deze tucht van de vuurige Wet stelt, om hen daar door te doen vallen, en om in hen ten onder te brengen alle de hoogtens van eigen werk, die zich tegens de vrije genade verheffen; en om Zijnen weg voor Christus, en de vrije genade te baanen, zoodat de Heiland, als Hij haar levendig maakt, haar gestaltelijk doodt bij haar zelve vindt; de dingen, die hen gewin waren, schade en drek achtende, en onder een gevoelen, dat zij zoo geheel doodt zijn, dat als de zaligheid om eene zucht, of zoo veel als een schrapsel van een nagel moest bekomen worden, zij dan eeuwig zouden moeten verlooren gaan."¹³¹

En: "Dat Hij, hoe lang of kort zij duren, en hoe groot of klein de trap van de beroeringen zijn mogen, evenwel een ieder Zijner uitverkoornen daar door zoo in de doodt doet vallen, dat zij door werkzaamheden van hunne zijde niet tot de genade kunnen opklimmen; maar zoo gestaltelijk doodt worden bij en in zich zelve, en dus blijven, langer of korter, tot dat de vrijmachtige God door Zijne wederbarende kracht hen levendig maakt, en door de werking Zijnes Heiligen Geestes Zijnen Zoon in hunne zielen openbaart, zoo als Hij hen van Gode geworden is tot wijsheid, rechtveerdigmaking, heiligmaking, en volkomen verlossing".¹³²

Dit zou Ds. Van der Groe ook geschreven kunnen hebben! Laten wij het maar eens vergelijken met wat Van der Groe schrijft in zijn voorrede voor *Christus het Verbond des volks*:

"Eene Evangelische Belofte kan nooit van ons opregt geloovig omhelsd en aangenomen worden, tenzij dat wij eerst van God zelf, door de werkinge van zijnen Geest, tot ontvanginge van dezelve regt bekwaam en vatbaar gemaakt zijn. Niemand zal eer een aangeboden pardon aannemen, voor dat hij zich schuldig heeft gemaakt door eenige misdaad aan de straffe van de Wet en daarover gans verlegen zijnde bij zichzelf, geen anderen weg voor hem geopend vindt om vrij te geraken. Maar geen zondaar zal ook ooit enige Belofte van Gods genade, die aan hem gedaan wordt in het Euangelium, opregt gelovig met zijn harte aannemen, voor dat hij, door een ware geestlijke overtuiging van zijne schuld en doemwaardigheid voor God, en van zijne rampzalige ellende en jammerlijke ziels-gebrek in zichzelf, alzo grondig overreed geworden is, dat hij de last daarvan zijn harte zwaarlijk bevindt te drukken, en dat hij nergens meer, in hemel of op aarde, enige hulpe of redding voor zich vindt. Zoo lange het daar niet toe komt, dat de nood van 's mensen zonde en ellende: hem zoodanig op het harte drukt, dat hij den last daarvan nu onmogelijk langer kan verdragen, en nergens voor zich een uitkomst ziet, buiten God, zoo is er ook niets in de wijde wereld, hetwelk hem zal kunnen bewegen, om zichzelf als een arm onmagtig en rampzalig zondaar, met zijn ganse harte gelovig te wenden tot de Beloften van Gods vrije genade in Christus."¹³³

Let wel, Comrie spreekt in de bovengenoemde citaten uit zijn Catechismusverklaring over een algemene overtuiging, vóór het geloof, door de Wet. Doch meestentijds laat Comrie de overtuiging van de uitverkoren zondaar voortvloeien uit de wedergeboorte en het ingewrochte hebbelijke geloof.

¹³¹ a.w. blz. 405.

¹³² a.w. blz. 406.

¹³³ R. Erskine, *Christus het Verbond des Volks*, 2e druk 1861, Voorrede blz. 62.

Want zo schrijft Comrie ook:

"Deze ingewrochte geloofskennis is ook zaligmakende, zoo in deszelfs wortel, namentlijk het ingewrocht geloove, als in desselfs daaden, uit dat geloove, hetwelk de H. Geest in het harte van de Uitverkorenen werkt. Het is wel waar, dat de dingen, die gekend worden van God en van ons eige zelve, niet anders daal vreeze, angst, en verschrikking veroorzaken, maar dit is Gods weg met zijne uitverkorenen, die tot jaren van onderscheid komen; dat Hij hen zaligmakende, door de dadelijke toepassing van de verlossing door Christus aan hen, als de eerste blijk van zijne eeuwige liefde, onder de tuchtmeesterschap van de Wet, in de hand van Christus Geest stelt, om hen te overtuigen en diep te vernederen, in een waarachtige verootmoediging voor Godt; op dat zij, in de diepte van hunne verdoemelijke staat indaalende, waarachtige boete, berouw, en leedwezen hebben zouden; zoo over hunne aangeboorne als daadelijke zonden; en ook de volstreckte noodzaakelijkheid van een Borge en Middelaar, op een zaligmakende wijze, met de volste en levendigste overtuiging van hunne ziele, zien zouden; gelijk Gods woord ons leert, Joh. XVI:9. Gal. III:21. Rom. VII 9 en elders.

Sommige noemen dit *voorbereidselen tot het Geloove*. Mijne Geliefden, wij schuwen dit woord, om dat het gesmeedt is bij de Pelagianen. Want alzo min als 'er tot de eerste schepping eenige voorbereidtzelen waren, alzo min zijn 'er ook tot het instorten van het ware geloove, waar door wij wedergeboren worden. Maar wil iemand zeggen, dat dezelve voorafgaande werkingen zijn van Gods zaligmakende genade, die de H. Geest als de Geest Christi eerst in de uitverkorenen werkt in hunne krachtige roeping, de weg banende voor volgende werkingen; dan toont zich de een daad voor, en de andere na; en in dien ruimen en oneigentlijken zin hebben wij het woord van voorbereidend werk gebruikt, in ons ABC des Geloofs, over het Woord Aandoen.¹³⁴

Comrie's dogmatiek verhinderde hem in deze zaken duidelijk te separeren. Enerzijds leert Comrie een bevindelijk sterven door de Wet aan de Wet, vóór het geloof, anderzijds leert hij dezelfde zaken als vruchten van het geloof. Comrie schreef dan ook eerlijk, dat hij niet wist of er enig intrinsiek of inwendig onderscheid was in de gemene gaven des Geestes, in de uitverkorenen en die in de verworpenen. Hij het dat onderscheid aan God over.¹³⁵

Comrie bekende geen licht en kennis genoeg te hebben om hierin te kunnen separeren. "Zijn het werkingen van Gods Geest in de Wet, dan zijn ze tot benauwing van de ziel, zijn ze van de Geest Christi, dan vloeien ze uit de wedergeboorte."¹³⁶ Wel zegt Comrie, "dat de gemene overtuigingen aan de verworpenen gegeven worden uit Gods Rechterlijke toorn, doch aan de uitverkorenen uit Gods liefde, als een God Die met hen, hoewel ze nog vijanden zijn, verzoend is en dat er een bijzonder oog van God op hen is om ze te bewaren voor de wanhoop."¹³⁷

Erg helder is Comrie niet in dit punt. Wat hij met de ene hand geeft, trekt hij met de andere weer terug. Had Comrie inderdaad maar het onderscheid *aan de Heere overgelaten* en alleen maar op het *einde* gelet, dan was er veel *misbruik* van zijn leer voorkomen geweest.

¹³⁴ Catechismus, blz. 469, 470. Zie ook blz. 319.

¹³⁵ a.w. blz. 405.

¹³⁶ a.w. blz. 406.

¹³⁷ a.w. blz. 405.

Dit tegenstrijdige in de leer vinden wij meer bij Comrie, zoals in zijn voorstelling van de vereniging van Christus met de uitverkoren zondaar.¹³⁸

In zijn *A.B.C. des Geloofs* haalt Comrie bij *Blijven in Christus* de zgn. *bijlslagen* uit Bostons *Viervoudige Staat* aan, waarin verklaard wordt hoe een ziel wordt afgesneden van de oude stam Adam. Hoewel Comrie niet alles van Boston aanhaalt (bijv. wat Boston schrijft over de zonde van het ongeloof, de wrake des Evangeliums en des zondaars onmacht om Christus aan te grijpen, en dat het tot de 11^e slag nog slechts algemeen werk kan zijn; N.B. een gebrek dat doorgaans in de prediking van hen, die zich gaarne op Comrie's leer beroepen, wordt gevonden), blijkt hieruit dat Comrie in zijn eerste tijd een voorbereidend of voorafgaand werk gepredikt heeft.¹³⁹

Het komt ons voor dat Comrie in zijn eerste werken *Schotser* was dan in zijn latere werken.

Het kon niet anders of Comrie moest in zijn Catechismusverklaring de leer van het voorbereidend werk behandelen. Op de eerste plaats omdat nu inmiddels Ds. Van der Groe's leer wijd en zijd bekend was geworden door zijn voorredes in *Christus het Verbond des Volks* en in *De Trapsgewijze Overwinning* beiden van Ralph Erskine, werkjes die nogal gretig aftrek vonden onder het orthodoxe Gereformeerde volksdeel. Ook was het eerste deel van Van der Groe's Toetssteen inmiddels verschenen. Wij krijgen sterk de indruk, dat Comrie in zijn Catechismusverklaring zich flink afzet tegen de Voorredes van Ds. Van der Groe.

Zo schrijft Comrie o.m.:

"En u aan de andere zijde een afkeer doen hebben van de leringe van die gene die in deze dagen van voorbereidinge tot het Geloove en de wedergeboorte zoo veel spreken en leren. Ik bedroef mij daar over dat men de Pelagiaansche leere zoekt in de kerke in te voeren; en ik durve zeggen en staande houden, dat tot het Gelove en de wedergeboorte geen voorbereiding ter wereldt is of zijn kan, ten zij men de Lere van de Vrije genade loochent en stelt tegen Gods Woord om Pelagiaans te worden, dat de mens God voorkomt."¹⁴⁰

En: "En wij zijn zeer bedroeft te zien en te horen, dat men tegen Gods Woord, en de leer van de Vaderen, om zijn eige particuliere gedachten voor eenvoudige aannemelijk te maken, afgaat; en de mensen diets maakt, dat 'er een voorbereidend werk tot het geloove, en de wedergeboorte door het zelve is."¹⁴¹

En verder:

"Om dus tegen te gaan de stellingen waar door de leer van de rechtvaardigmaking groten aanstoot lijdt; in de wijze van de behandeling van zoo veel arme zielen; waar door de Geest wordt uitgeblust, en de gekrookte rietjes en glimmende vlaswiekjes vertrapt en uitgeblust worden. Men zegt hen, dat alles, dat voor het dadelijk aannemen gaat, op zijn best maar gemeen werk is, waar mede zij verloren zullen gaan; men leert zulke verslagenen, dat eer zij leven uit Christus ontvangen, zij tot Hem gaan, en Hem eerst aannemen moeten, en dat zij daar door het leven en de nieuwe nature ontvangen: men zegt hen waar in dat aannemen bestaat, en wat gevolgen dat het heeft."¹⁴²

¹³⁸ a.w. blz. 416; zie ook: Graafland, a.w. blz. 221, 222.

¹³⁹ *A.B.C.*, blz. 63 t.m 66.

¹⁴⁰ Catechismus, blz. 172.

¹⁴¹ a.w. blz. 398.

¹⁴² a.w. blz. 434.

Vervolgens:

"Maar willen de hoogste trap eerst hebben, en die niet bekomende, zijn zij onder Gods toelatinge, en door kwade onderrichting, tormenterders van hunne eigene zielen; verdenkers van de zoete beginselen van des Geestes werking in hen zelve; en medearbeiders met de Satan, om hunne ziele in de strikken van het ongeloof te verzwachtelen, dat niemand hen overreden kan; ja dat zij die, dewelke hen bescheidenlijk willen behandelen, volgens de voorzichtigheid der Heiligen, verdenken van te grote blindheid, trouwloosheid en liefdeloosheid, als of zij maar met loozen kalk willen toepresteren, en de wonde op zijn lichtste genezen.

Mijne ziele kome niet in de raadt van dezulke, die Gods werk in de eerste beginselen helpen onderdrukken, met arme wormen te zeggen, zoo en zoo moet het zijn, of het deugt niet. Mijn Werkje het A.B.C., dat tot zoo veel stichting is, toont hoe wij de zaken aanmerken. Andersdeels, heeft mij de bevinding doen zien, dat uit die stelling, die wij bestrijden, voort is gekomen een geheel aantal van meesterachtige mensen, zonder waarachtige bevinding van de dieptens, waar in arme en ellendige zielen geraken (want het zaad Gods moet menigmaal lijden, als het winterkoren) meesterachtig uit de hoogte sprekende, die niets ander, jaar uit jaar in, weten te spreken als van schuld, die zij gemaakt hebben, en daar mede in tot Christus komen, en Hem aannemen, en daarmede gedaan, dit is haar cirkel en ronde 'O'.¹⁴³

En zoo men deze dingen kan navertellen, en men enige aandoeningen toont gehad te hebben, dat zijn eerst mensen die de weg verstaan. Even als op de weg na de hemel alleen bestond in een gebruik maken van Christus, tot wegneming van zijn schuld, en daar mede gedaan. Ootmoedige kleine en gekrookte rietjes horen dit, zij raken daar door in de kuil, en weten niet wat te denken."¹⁴⁴

¹⁴³ Van der Groe benadrukt steeds in zijn geschriften, dat Christus als Borg en Middelaar door het geloof bij de Vader gebruikt moet worden tot verzoening van de schuld. In dit punt bestaat volgens Ds. Van der Groe de wezenlijke zaak van het, rechtvaardigend geloof. (Zie voorrede voor *De Trapsgewijze Overwinning*, blz. 73 en 74). Men leze ook Van der Groe's Catechismuspredikaties, deel 1, blz. 153 e.v.

Zo schrijft Van der Groe in zijn brief aan Jacob Groenewegen: "dat stuck, dat de groote en wesentlijke saeck des Christendoms is, en sonder welkers rechte kennis en geloovige Pracktijk door de werkinge van de Heilige Geest het onmogelijk is, dat iemand door Gods Geest in sijn gemoedt op goede gronden van sijne zaligheid ooit kan versekert worden, hij mag ook schoon soo veel als een Christen uitkomen en spreken als hij wil." (blz. 210) Zie verder ook: Th. van van de Groe, *De Waarachtige Bekeering*, Utrecht 1889, blz. 182, 186.

In wezen hebben wij hier nog een opmerkelijk verschil in de prediking van Van der Groe en Comrie. Deze accentuering van het gelovig gebruikmaken van Christus als Borg en Middelaar tot verzoening van de schuld bij de Vader, als de kern en het wezen van het rechtvaardigend geloof, vinden wij zo niet of nauwelijks bij Comrie.

Ook in het aangehaalde werkje van J. van Houte wordt nogal tegen deze leer van Van der Groe geageerd, Deel II, blz. 28, 35, 41, 49, 69, 93 enz. Echter nergens leert Van der Groe dat alléén in dit punt Christus gelovig gekend en gebruikt moet worden, en dat dit dan alles zou zijn. Juist ook Van der Groe leert een zeer Evangelische heiligmaking, maar zo schrijft hij aan Groenewegen, men zal eerst dit stuk van de rechtvaardigmaking moeten passeren, vooraleer men de nauwe weg van de heiligmaking in Christus kan betreden. (blz. 210).

¹⁴⁴ Catechismus, blz. 435.

Waarschijnlijk reageerde Van der Groe op de Catechismusverklaring van Comrie, door het schrijven van zijn voorrede over het *Schadelijke misbruik van een gemene overtuiging, enz.*¹⁴⁵

Later in zijn *Missive* roert Comrie dit onderwerp weer aan. Vermoedelijk is deze *Missive* aan een vriend in Rotterdam geschreven.¹⁴⁶ Comrie noemt het een dwaling van de eenvoudigen, dat men het werk des Geestes voor de dadelijke, bewuste geloofsvereniging een voorbereidend werk noemt. In deze eenvoudigen kon hij het echter wel verdragen, omdat zij een gebrek aan capaciteit hebben, om alles in het afgetrokken te beschouwen en deze mensen spreken uit hun gevoel en bevinding! Doch met de leraars (Ds. Van der Groe o.a.), die dit leerden om de zuivere leer te ondermijnen, handelde Comrie geheel anders.¹⁴⁷

Echter ook Comrie moest erkennen dat in het begin de gemene en zaligmakende werkingen van Gods Geest moeilijk te onderscheiden zijn en men dit pas eerst met zekerheid kan onderscheiden als de rechtvaardigmaking in de consciëntie plaats gevonden heeft.¹⁴⁸

De zaligmakende overtuiging des uitverkoren zondaars leidt bij Ds. Van der Groe tot het ware geloof en de bewuste (d.w.z. bevindelijke) vereniging met Christus. Bij Comrie is de zaligmakende overtuiging een voortvloeisel uit het hebbelijk geloof en de onbewuste vereniging met Christus. Dit verschil in opvatting heeft beider prediking beheerst en van elkaar doen onderscheiden.

Vervolgens kon Comrie om dit leerstuk niet heen, omdat hij wel wist dat vrijwel alle Engelse, Schotse en Amerikaanse praktijkschrijvers een voorbereidend werk van de Wet tot het geloof hebben geleerd. Wij noemen hier slechts: Perkins, Amesius, Sibbes, Shepard, Hooker, Owen, Boston, Rutherford, Binning, de Erskines, Stoddard, Edwards en Hopkins.

De strijd over het voorbereidend werk des Geestes d.m.v. de Wet of wel de z.g.n. *overtuigingsleer* is al reeds vroeg ná de Reformatie begonnen.

Bekend is de twist tussen Amesius en Maccovius¹⁴⁹ over dit punt. Verder hebben bijv. Thomas Shepard in Nieuw-Engeland en Ds. Giles Firmin in Engeland over dit punt een polemieek gevoerd.¹⁵⁰

Voorals de Puriteinen van Nieuw-Engeland hebben deze leer sterk voorgestaan. Men leze bijv. Thomas Shepard's *Gezonde geloovige* en *Ware Beking*. Shepard leert

¹⁴⁵ Voorrede *De Vervallene Hutte*, blz. 9, 10.

¹⁴⁶ *Missive*, blz. 9.

¹⁴⁷ a.w. blz. 10, 11.

¹⁴⁸ a.w. blz. 6, 17.

¹⁴⁹ Zie hiervoor: A. Kuyper jr. a.w. blz. 342 e.v.

H. Visscher, Guilielmus Amesius, 1894, blz. 128, 129.

¹⁵⁰ Shepard, *The Works*, Vol. I, pag. CLXXXIV e.v.

Schoon is, wat Mr. Ward van Ipswich tegen Mr. Giles Firmin, zijn schoonzoon, over Shepard's prediking zei: "Als Mr. Shepard komt te handelen over de huichelaren, dan snijdt hij zo hopeloos alles af, dat de mensen niet weten hoe hem te verdragen, hij maakt ze allen bevreesd, dat ze allemaal maar huichelaars zijn. Maar wanneer hij komt te handelen met een tedere, vernederde ziel, vertroost hij zo grotelijks, dat wij bevreesd zijn het aan te nemen." *The Works*, Vol. I, pag. CLXXXIX.

(evenals Hooker) zelfs, "dat de Geest Christi de zondaar voorbereidt tot het geloof."¹⁵¹ Thomas Hooker heeft vele predikaties gedaan over het voorbereidende werk des Geestes.¹⁵²

Predikaties over teksten als: Hand. 2:37, (152a) Openb. 22:17, 1 Kor. 2:14, Ezech. 11:19, Luk. 19:42, Matth. 20:3, 4, 5, 6, Joh. 6:44, (152b) Jes. 57:15, 152e) Luk. 15:15 t/m 18 (d.i. het bekende werkje over *De ware zielsvernedering en heilzame wanhoop*, door Jac. Koelman in het Nederlands vertaald.), Luk. I:17, (152c) 2 Kor. 13:5 (152d) enz,

Zo schrijft Hooker: "Maar voor de ziel ingeënt kan worden in de ware Wijnstok Jezus Christus, moet ze eerst voorbereid en pasklaar gemaakt worden door de krachtdadige werking van Gods Geest, daar zij van nature niet geschikt is om Christus te ontvangen, en onbekwaam is haarzelf daartoe geschikt te maken, door enige vrijheid van de wil, of enige natuurlijke bekwaamheid die zij zou hebben." (152e) En: "Wat is deze voorbereiding, of waarin bestaat zij? In het algemeen: Het is het verzaken van alles wat maar ook de komst en het ontvangen van onze Zaligmaker Christus in het hart zou kunnen tegenwerken. En het is het pasklaar maken van de ziel voor het geloof, en voor het in Christus zijn door het geloof". (152f)

Deze leer wordt door Hooker zeer breedvoerig, doch altoos uiterst praktikaal, uitgewerkt. Voor zover wij weten is er geen enkele rechtzinnige praktijkschrijver die zoveel over het voorbereidend werk, en zo geestelijk en diepgaand geschreven heeft als Thomas Hooker. Ds. Nathaniel Ward van Ipswich zei eens tegen Hooker: "Mr. Hooker, u maakt even zulke goede Christenen vóór de mensen in Christus zijn, als dat zij daarna ooit zijn; ik wilde wel dat ik zulk een goed Christen ware, als u de mensen doet zijn, terwijl ze nog maar voorbereid worden voor Christus!" (152g)

In Nederland heeft de leer van het voorbereidend werk des Geestes nooit veel opgang gemaakt, in tegenstelling tot Engeland, Schotland en Nieuw-Engeland.¹⁵³

Bij de Reformatoren vinden wij deze leer vooral bij Luther, doch ook bij Calvijn.¹⁵⁴

Maccovius is eigenlijk de eerste Gereformeerde theoloog geweest die deze leer ronduit bestreden heeft. Hij baseerde zijn bestrijding vooral op 1 Kor. 2:14. Daaruit concludeerde hij, dat zodra Gods Geest in de zondaar tot zaligheid werkt, deze niet meer natuurlijk is, doch wedergeboren.¹⁵⁵ Ook leerde Maccovius dat in Gal. 3:24 met

¹⁵¹ *Gezonde Geloovige*, blz. 12, 30 enz.

¹⁵² G.L. Walker, *Thomas Hooker, Preacher, Founder, Democrat*, 1891, reprint 1969, Appendix 11, pag. 184 e.v.

152a) Tb. Hooker, *The Soules Preparation for Christ, or a treatise of contrition*, London, 1632.

152b) Th. Hooker, *The Unbelievers preparing for Christ*, London 1638.

152e) Tb. Hooker, *The Soules Implantation into the Naturall Olive*, London 1640.

152d) Th. Hooker, *Tbc Christians Two Chief Lessons*, London 1640.

152e) Th. Hooker, *Tbc Application of Redemption*, London 1657, reprint 1972, the first eight books, Book 111, pag. 141.

152f) *ibid.*, Book 111, pag. 145. 152g) Walker, *Thomas Hooker*, pag. 159, 160.

¹⁵³ Zie hierover: H. Wits, *Vier Boeken van de Verscheyden Bedeeling van de Verbonden Godts met de mensen*, 1736, Boek 3, Hoofdstuk 6, XI-XIV.

¹⁵⁴ *Institutie*, II, Capittel 7, paragr. 2 e.v. verder: Luther, *Predigt ober Psalm 19:2*. id. *Galatenbrief*, blz. 364 e.v. enz.

¹⁵⁵ Visscher, *Amesius*, blz. 128, aant. 1. Kuyper jr., a.w. blz. 341, 344, 345.

de Wet als tuchtmeester tot Christus, niet de zedelijke wet (der tien geboden, zoals de Babtisten in Engeland terecht leren), doch de ceremoniële wet wordt bedoeld.¹⁵⁶

Maccovius is ook de grondlegger (met in zijn voetspoor Voetius) van de leer van de zg. regeneratio supposita, de veronderstelde of dormante wedergeboorte, en van het onderscheiden tussen een dadelijke en lijdelijke rechtvaardigmaking.

Het is een zaak, welke te denken geeft, dat in Nederland de meeste theologen Maccovius hebben nagevolgd in diens ontkenning van het zg. voorbereidend werk en eveneens velen diens leer van de wedergeboorte en van de rechtvaardigmaking hebben aangenomen.

Maccovius (een zwager van Rembrandt)¹⁵⁷ was een zeer scherpzinnig geleerde en gevierd disputant, doch geen vriend van de vreze Gods en praktijk van de Godzaligheid.¹⁵⁸ Hij leefde zelfs in openbare zonde, als dronkenschap, vechten, zwelgerijen en bordeelbezoek. Maccovius, zeer populair bij de studenten, hield er een vrolijk christendom op na.¹⁵⁹

En juist deze theoloog was gewoon over de meest verborgen zaken aangaande het Koninkrijk Gods en de uiterste consequenties van het supralapsarisme te disputeren. Verborgenheden waarvoor de kinderlijke vreze Gods eerbiedig blijft staan. Maccovius was tevens de baanbreker voor de scholastische behandeling van de Gereformeerde theologie.¹⁶⁰ Volgens hem waren Luther, Calvijn en de andere Reformatoren te eenvoudig en Bijbels in hun spreken! Welnu, geldt ook niet voor een geleerd theoloog (en dat was Maccovius!) dat de verborgenheden voor de Heere zijn en de geopenbaarde dingen voor ons en onze kinderen? En dat het voor de wijzen en verstandigen verborgen is en dat het de kinderkens geopenbaard wordt, ja dat men worden moet als een kindeke om het ooit te kunnen verstaan? En dat Gods Woord, ook voor een begaafd theoloog, een diep verzegeld boek is?

De tekst uit 1 Kor. 2:14 die Maccovius gebruikte om het voorbereidend werk te bestrijden, is het zwaard dat juist hem moest vellen.

Eenzijdig wordt door de bestrijders van het voorbereidend werk er de nadruk op gelegd alsof het een werk van 's- mensen kant zou zijn als zou er dan iets geschikts in de mens zijn om genade te verkrijgen, hetgeen echter remonstrants is.

Echter de gemene gaven van Gods Geest zijn óók een gave Gods en in het ontvangen daarvan is een mens net zo lijdelijk als in het ontvangen van de zalmakende werkingen des Geestes. Het voorbereidende, overtuigende werk is niet nodig God te neigen om de genade te schenken, doch slechts om de mensen geschikt te maken ze te ontvangen, gelijk Abraham Booth zegt in zijn *Heerschappij van de genade*.¹⁶¹

"Eerst zal het stenen hart moeten worden weggenomen om het vlezen hart te kunnen ontvangen. En leert ons de gelijkenis van het zaad niet een voorafgaand werk, nl. het

¹⁵⁶ Kuyper jr., a.w. blz. 341.

¹⁵⁷ R.B. Evenhuis, Ook dat was Amsterdam, 1967, 11, blz. 296.

¹⁵⁸ Visscher, a.w. blz. 65, 66.

¹⁵⁹ W.B.S. Boeles, Friesland's Hoogeschool en het Rijksatheneum te Franeker, 1878, deel 1, blz. 48, 49 en bijlage V blz. 479-483; 11, blz. 90-94.

Collega's van Maccovius oordeelden over hem als: *quam continua impietas, en homo moribus plane barbarus*. Kuyper jr., a.w. blz. 43 e.v.

¹⁶⁰ Kuyper jr., a.w. blz. 13 e.v.

¹⁶¹ A. Booth, *Heerschappij van de genade*, 1975, blz. 96

toebereiden van de aarde om het zaad des Woords, d.i. het zaad van de wedergeboorte, te kunnen ontvangen? En Jes. 57:15 en zo vele andere plaatsen?"

Zou het niet veiliger zijn ook in de leer, dié leraars te volgen, die het meest Christi Beeld vertoond hebben in hun beproefde leven? Predikers als Luther, Calvijn, Shepard, Hooker, Rogers, Owen, Edwards, Erskine, Boston, Binning enz., die allen een voorbereidend werk van de Wet vóór het geloof met veel vrucht gepredikt hebben. Leraars die in hun leven betoond hebben, dat leer en leven één was, ja wier leven met Christus in Gode verborgen was. Neen, als er ooit leraars zijn geweest die bij bevinding wisten wat soevereine, vrije genade was, en dat de mens totaal dood is in zonden en misdaden, dan zeker zij. Hoe heeft de Heere toch Zijn hoge goedkeuring aan de prediking van deze mannen (en anderen met hen), gegeven.

Hun leer is toch verre te verkiezen boven de alleen het verstand bevredigende scholastiek en redeneerkunde van een Maccovius en vele Nederlandse theologen. (Wij bedoelen natuurlijk niet mannen Gods als Willem Teellinck, Lodensteyn, Theodorus en Willem á Brakel e.d.)

Men heeft al deze leraars nogal eens verweten, dat zij in de prediking te anthropologisch waren ingesteld, te weinig theologisch onderlegd, en nog erger, dat zij hun eigen bevinding te veel op de voorgrond stelden.

Vooraf van latere neo-calvinistische zijde is dit verwijt veel gehoord. Neen, mannen als Maccovius, Maresius enz. dát waren de echte theologen, vakgeleerden, die meest in hogere sferen verkeerden op hun adelaarsvluchten en niet tot het platte en gelijkvloersche (*waar Gods volk het meest op kruipt!*) konden afdalen.¹⁶²

Zou echter de Schriftuurlijk gegronde ondervinding van al Gods volk in alle tijden, die weten van een voorafgaand werk der Wet door Gods Geest, waardoor zij aan de Wet mochten sterven, voordat zij met bewustheid in Christus mochten overgaan, niet een beter kompas zijn dan alle scholastiek en dogmatiek van de vaktheologen?

Is ook niet de praktijk van de Godzaligheid in Engeland, Schotland en Nieuw-Engeland veel inniger en geestelijker geweest dan in Nederland? En ook niet het kerkelijk leven? Wij denken bijv. aan de Heilig Avondmaalspraktijk van de Schotse kerk. Hoeveel zielen zijn niet toegebracht geworden, door middel van de zeer ontdekkende prediking van een Jonathan Edwards, om één voorbeeld te noemen?¹⁶³

Heeft o.a. Maccovius' conceptie van de wedergeboorte en de rechtvaardiging niet een grote verduistering gegeven van het onderscheid tussen Wet en Evangelie in de prediking, en de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze, waaraan volgens Luther de rechte prediking vast hangt? Het zijn vragen die ons tot nadenken moeten brengen en alleszins een onderzoek waard zijn.

Het gaat om een eeuwig wel, of een eeuwig wee. Dit zijn geen ondergeschikte punten, doch hoofdzaken. De Engelse en Schotse leraars, die wij zojuist noemden en die een voorbereiding tot het geloof hebben gepredikt, waren veelal mensen, die krachtadig tot God bekeerd waren. Ondanks alle verbondsbeschouwingen en wedergeboorte

¹⁶² Kuyper jr., a.w. blz. 32.

¹⁶³ Jonathan Edwards, The Works, Vol. I, reprint 1974, Memoirs of Jonathan Edwards, pag. XLIII, LI, LII; Vol. I, Narrative of surprising conversions, pag. 344-364. Tijdens de opwekking predikte Edwards over teksten als: De rechtvaardiging door het geloof alleen, Rom. 4:5; het geweld op het Koninkrijk Gods, Luk. 16:16; Ruth's keuze, Ruth 1:16; Gods rechtvaardigheid in het verdoemen van zondaren, Rom. 3:19. The Works, Val. I, pag. 620 e.v.

theorieën hadden zij een tijd in hun leven gekend, dat Gods Geest hen ging overtuigen van zonde, gerechtigheid en oordeel. Zij bevonden zich te liggen onder de vloek van de Wet, buiten God en zonder Christus. Die Geest heeft hen vooral ook overtuigd van de zonde van het ongeloof (Joh. 16:9), dat zij niet in Christus geloofden en dat zij met al hun zuchten, schreien, God zoeken enz., Zijn bloed kwamen onrein te achten. Door deze Geestes overtuiging zijn zij door de Wet aan de Wet gestorven en uit die dood mochten zij in Christus bevindelijk opstaan in een nieuw leven, door een geschonken geloof in de beloften des Evangeliums. 2 Kor. 5:17. Hier werd Christus hun: *Wijsheid, Rechtvaardigheid, Heiligmaking en Verlossing*, en hier scheidde bij hen dood en leven. En dit zo van Godswege geleerd hebbende, moesten zij dat dan ook niet prediken naar de Schriften?

In de weg van de bekering valt toch immers alle scholastiek en dogmatische beschouwing weg en wordt een mens een dwaas voor God.

Dr. Owen schrijft ergens: "Ik achte ook, om rechtuit te spreken, niets met allen, de nauwkeurigste redetwisten over de natuur en de werkzaamheid van het rechtvaardigend geloof van zulken, die nooit in zichzelf ondervinding hadden van het werk van de Wet ter overtuiging van zonde en doemwaardigheid, noch van de uitwerkselen hiervan op hun geweten, of die verzuimen op hun eigen ervaring behoorlijk acht te slaan, waarin hun waar gevoelen veel beter begrepen is, dan in al hunne twistredeneringen."¹⁶⁴ Dat is klare taal!

Wat bij Ds. Van der Groe één van de belangrijkste zaken was in zijn prediking, nl. het voorbereidend werk des Geestes en de separatie tussen de gemene en zaligmakende werkingen van Gods Geest, is in Comrie's prediking slechts van ondergeschikt belang geweest.

Separatie achtte Comrie op dit punt niet zo nodig, "de tijd zal alles leren en wij worden niet tot keurmeesters gesteld", zo schrijft hij.¹⁶⁵ Merkwaardig dat Van der Groe in de leer van de voorbereidingen veel dichter bij de Engelse en Schotse leraars stond, dan Comrie, die vooral in zijn latere geschriften, de Nederlandse lijn heeft aangehouden.

4.

Nog een verschil in leerwijze tussen Comrie en Van der Groe betreft hun beider verbondsbeschouwing. Comrie heeft zijn leer vooral ook gestoeld op een sterk geaccentueerde leer van het werkverbond en het genadeverbond. Hierin kwam Comrie's Schotse afkomst enigszins openbaar.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Owen, *De Rechtvaardigmaking uit het geloof*, blz. 81. *ibid.*, The Works, Vol. V pag. 77.

¹⁶⁵ *Missive*, blz. 15.

¹⁶⁶ *Catechismus*, blz. 347. Comrie meende dat het werk van Th. Boston over het Verbond van de Genade, het beste was dat ooit over dit onderwerp was geschreven. {W. Huntington noemt het een Godsgeschenk} Jonathan Edwards schrijft over dit werk van Boston in een brief aan Mr. Gillespie te Carnock, dd. 4 Sept. 1747: Wat Mr. Boston's Beschouwing van het Verbond van de genade betreft, heb ik enige gelegenheid gehad om het te onderzoeken, en ik beken dat ik de gedachtengang in dit werk niet begrijp. Edwards, *The Works I*, reprint 1974, pag. XCI.

Een v6r doorgevoerde parallellie tussen de twee Verbonden, vooral op het punt van de onmiddellijke toerekening, is de basis van Comrie's rechtvaardigingsleer.¹⁶⁷ De leer van het werkverbond was een nogal omstreden punt onder Protestantse theologen en ook het punt van de *onmiddellijke* toerekening van Adams schuld.¹⁶⁸ Comrie's leer op dit punt was eigenlijk meer een bepaalde Gereformeerde schoolleer, geen leerstuk van enigheid in de Gereformeerde kerk. De Schotten hebben zich in hun verbondsleer, gematigder opgesteld dan Comrie. Men zie bijv. de verklaring van de Erskines en J. Fischer van *De kleine Westminsterse Catechismus*, genaamd De Kennis der Zaligheid.¹⁶⁹

Het is vooral tegen het veroordelen van andere theologen door Comrie en Holtius, welke hun verbondsbeschouwing niet onderschreven, dat Prof. Schultens zijn *Uitvoerige waarschuwing* heeft geschreven. In dit kolossale boek somt Schultens een onvoorstelbare hoeveelheid Godgeleerden op, die met elkaar verschilden over *de leer van de verbonden en de leer van de rechtvaardigmaking*. Uit dit werk van Schultens blijkt verder, dat hij thuis was in de Schotse en Engelse praktijkschrijvers. Schultens was geen vijand van het innige Christendom, al heeft men dat wel eens anders voorgesteld.

Van der Groe redeneerde in het geheel niet verbondsmatig in zijn praktikale werken. In zijn verbondsbeschouwing was hij meer Coccejaans, dan Voetiaans.¹⁷⁰ Ds. Van der Groe was eigenlijk een eclecticus, die de Gereformeerde leer niet verder ontwikkelde, dat ook niet wilde, noch begeerde en zeker niet nodig achtte, doch teruggreep op de oude Reformatoren en verder het z.i. goede uitkoos uit de werken van de latere schrijvers.

-0-

Nadat wij aldus gezien hebben, dat er belangrijke verschillen in de leer bestonden tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie, zouden wij ons kunnen afvragen, *wat dan wel de oorzaken van deze verschillen geweest mogen zijn?*

1. Wij dienen dan ten eerste wel te wijzen op beider persoonlijke leiding op de weg des levens.¹⁷¹

Van Comrie's bekering weten wij eigenlijk niets. Zeer waarschijnlijk heeft hij reeds vanaf zijn prilste jeugd de Heere leren vrezen.¹⁷² Dit zouden wij kunnen afleiden uit wat Comrie schreef in zijn: *A.B.C.*¹⁷³

In elk geval weten wij van hem, dat hij in zijn jonge jaren gaarne de predikaties van Boston en de Erskines beluisterde.¹⁷⁴ Het kan niet anders, dat deze leiding des Heeren,

¹⁶⁷ Catechismus, blz. 139, 144, 148, 149. Brief, blz. 128 e.v.

¹⁶⁸ Schultens, *Waarschuwinge*, blz. 119 e.v.

¹⁶⁹ De consequenties die Comrie uit de parallellie van de twee Verbonden afleidde, vindt men bij de Schotse schrijvers niet.

¹⁷⁰ Hutcheson, a.w: 11. Voorrede. Van der Groe onderscheidt in deze voorrede zeven onderscheidene perioden of tijdperken in de bediening van het Genadeverbond.

¹⁷¹ Luther heeft gezegd in zijn Tischreden: *Sola experientia facit theologum*, d.w.z. alleen de bevinding maakt de (ware) theoloog.

¹⁷² Honig, a.w. blz. 13, 19.

¹⁷³ *A.B.C.*, blz. 57.

¹⁷⁴ Honig, a.w. blz. 13, 14.

waarbij van achter uit de vruchten des geloofs de staat wordt vastgesteld, een stempel op Comrie's prediking heeft gezet.

Bij Ds. Van der Groe was het werk Gods gans anders gegaan. Hij was reeds 5 jaren predikant toen God hem op een krachtdadige wijze kwam te bekeren. In zijn brief aan Jacob Groenewegen schrijft hij hierover:

"En dewijl gij evenwel altijd soo ruim kost spreken van uw staet, soo heb ik geduerig met veele bekommernissen over u gegaen in mijn gemoedt, (gelijk ik als nog doe meer dan ooit) wetende uit eige bevindinge, hoe verre men in het Christendom bij gemeen licht des Geestes met sijn verstant, en door allerlei hulpmiddelen kan komen; soodat ik selfs bij velen al de naam droeg, ja bij verre de meeste luiden van het Christendom, daer ik in dien tijdt mede sprak, dat ik waerlijk een Christen was, doen ik nochtans geheel en van rontsomme in een doodelijke wegvan bedrog wandelde, werkende nog alleen met een denkbeeldige Christus in mijn verstant, sonder de Heere Jesus selfs minst of meest te kenne. En ik hadde voorseker in dien rampsaligen weg voor eeuwig moeten vergaan, soo niet, gelijk ik vertrouw, de Heere selfs door oneindige vrije genade en met Sijn almachtige handt mij daer uit had believen te redden."¹⁷⁵

In een predikatie over Matth. 5:29 (Het kwetsen van één zijner ogen, was het middel voor zijn bekering), gedaan ná zijn bekering, heeft Van der Groe deze Godsdaad bekend gemaakt.¹⁷⁶

Bij Van der Groe heeft de ontdekking aan zijn bedrieglijk waangeloof zijn prediking een radicale wending gegeven en diepgaand beïnvloed. Van grote invloed is ongetwijfeld eveneens de bekeringsweg van zijn zuster Eva geweest. Hoe scherp Eva Van der Groe alle werkzaamheden vóór de bewuste overgang in Christus afsnijdt, kan de aandachtige lezer vinden in het boekje over haar *Bekeringsweg*.¹⁷⁷ Zo mogelijk is zij nog scherper dan haar broer.

2. Een tweede oorzaak van de verschillen moeten wij zoeken in de door beide predikanten gebruikte methodes.

Comrie was doctor in de filosofie, terwijl hij op scholastieke wijze zijn leer inkleedde. Comrie had een wijsgerige aanleg, terwijl zijn denken wijsgerige trekken vertoont.¹⁷⁸

In zijn dogmatiek kwam hij hierdoor nogal eens tot vreemde stellingen. Zelfs Dr. Honig geeft toe, dat bij Comrie de theologie op bepaalde punten door de filosofie de deur is uitgebannen.¹⁷⁹ Wij zagen dit reeds bij Comrie's abstracte geloofsbegrip, zijn in *sensu diviso* onderscheiden rechtvaardigingsleer, maar ook in zijn predestinatieleer en Christologie.¹⁸⁰ Comrie greep ook herhaaldelijk terug op scholastieke schrijvers als Chamier, Maccovius, Voetius, Amesius e.d.

¹⁷⁵ Oprecht en ziel-zaligend geloof, blz. 210, 211.

¹⁷⁶ Van Dijk, a.w. blz. 25.

¹⁷⁷ Eva van der Groe, *Bekeeringsweg*, uitg. S.W. Verploeg z.j. blz. 29, 30, 31, 32.

¹⁷⁸ Graafland, a.w. blz. 234.

Men leze ook bijv. de wijze waarop Comrie de Predestinatie onderscheidt van de *Rechtvaardigmaking van Eeuwigheid*, Brief, blz. 97 e.v.

Comrie drukt zich nogal sterk uit als hij oordeelt, dat degenen, die niet willen weten van een rechtvaardigmaking van eeuwigheid, loochenen: 1. Gods onveranderlijkheid; 2. Gods onafhankelijkheid; 3. De werkingen van Gods verstand en wil; 4. Gods eeuwigheid; 5. Gods eenvoudigheid, ja de Godheid Zelve loochenen. Brief, blz. 97.

¹⁷⁹ Honig, a.w. blz. 249.

¹⁸⁰ a.w. blz. 246 e.v.

Ds. Van der Groe was alle scholastiek vreemd en greep ook in zijn methode van leren bewust terug op de eerste Reformatoren, want zo schrijft Van van de Groe:

"Een eenvoudig, Godtzalig en nederig gemoedt; dat nacht en dach alleen in de Bijbel studeert met Bidden en vasten, en dat vol van de Heilige Geest is, is allermeest bekwaem om de rechte waerheit te ontfangen. Soo een gemoedt krijgt de waerheit meer direct uit de Hemel, en soo als het waere uit de eerste handt. En sulcke waeren onse meeste oude Theologanten en Reformateurs."¹⁸¹

Uitvoerig citeert Van der Groe hierbij ook uit het Noodtwendigh Vertoogh van Willem Teellinek en geeft hij breedvoerig zijn achting voor de Reformatoren te kennen.¹⁸² Hij las de geschriften van de Reformatoren dagelijks.¹⁸³

De Reformatoren wilden voor alles Bijbelse theologie bedrijven. Het Sola Scriptura stond bij hen voorop, en de exegese (de Schriftuitleg) ging vóór de dogmatiek.¹⁸⁴

Luther was zeer gekant tegen de scholastiek en filosofie. "De rede (ratio) was het beest, dat verworagd moest worden".¹⁸⁵ Luther wilde ook alleen Bijbelse woorden gebruiken.

Zwingli was van gedachte, dat de filosofie op de Christelijke scholen verboden moest worden.¹⁸⁶ Calvijn wilde de filosofie wel bestuderen, doch haar niet toepassen op de theologie.¹⁸⁷ In zeer gematigde vorm heeft Calvijn soms de scholastiek gebruikt, echter zij bleef bij hem van geheel ondergeschikt belang. Men leze slechts zijn Institutie. In dit werk ging de Schriftuurlijke bevinding nog geheel samen met de leerstellige waarheid.

Wij wezen er reeds op dat Maccovius de baanbreker is geweest van de scholastiek in de Gereformeerde theologie in Nederland. Maccovius was van mening, dat de Reformatoren teveel de Bijbelse methode gebruikten. Echter met de filosofie en de scholastiek als wapens, kon men beter de vele tegensprekers als Roomsens, Socinianen en Arminianen de mond stoppen. De Protestantse theologen grepen naar dezelfde wapens als deze tegenstanders en zo dreef men elkaar steeds verder op het pad van de filosofie en van de eenvoud van Gods Woord af. De positieve theologie werd ingeruild voor de dialectische distincties.¹⁸⁸

En toen de tegenstanders waren afgeweerd, had men zo de smaak te pakken van het verstandelijk redeneren over de theologie en de scholastieke behandeling ervan, dat men tenslotte onderling op het Gereformeerde erf van de kerk slaags raakte, waarbij de twisten soms ontardden in scholastieke spitsvondigheden. Het gehele arsenaal van de regels van de Logica en filosofische en metafysische begrippen werd in de strijd geworpen. In de 17e eeuw was men nu eenmaal de meest gevierde theoloog, als men de disputen met de tegenstanders won. De beste disputant was de beste theoloog.

De dogmatische twisten hebben in de 17e eeuw vooral in Nederland hoogtij gevierd. In andere landen had men veelal andere zaken te verrichten. Daar werd de Kerke Christi vaak nog vervolgd (bijv. in Frankrijk, Schotland, Engeland). En tijden van vervolging zijn nu eenmaal de vruchtbaarste voor Gods Kerk, zowel wat betreft de

¹⁸¹ Oprecht en zielzaligend geloof, blz. 146.

¹⁸² a.w. blz. 146 e.v.

¹⁸³ a.w. blz. 137.

¹⁸⁴ Kuyper jr., a.w., blz. 125, 128.

¹⁸⁵ a.w., blz. 126.

¹⁸⁶ a.w., blz. 127. Zwingli: Philosophiae interdictum est a Christi scholis.

¹⁸⁷ a.w. blz. 129.

¹⁸⁸ a.w., blz. 130.

leer, als de praktijk, tweelingen van ene ree. "De drukking van de melk brengt immers boter voort."

Al de onderlinge twisten waren meest verstandswerk, waarin de Geest gemist werd. Bekeerd en onbekeerd maakten zich er schuldig aan. Veel ging het er toch om, *wie de meeste zou zijn*.

Bleef de Dordtse Synode door Gods bijzondere Voorzienigheid nog binnen de Schriftuurlijke perken, daarna traden de Gereformeerde theologen er nogal eens buiten en werd de theologie soms zuiver speculatief. Hoewel bijv. ook in Engeland de scholastieke behandeling van de theologie werd voorgestaan, was men er daar o.i. (althans in de praktikale geschriften) toch gematigder mee in als in Nederland. De praktische, bevindelijke inslag van de Engelsen zal hier wel debet aan zijn. Een voorbeeld hiervan is het werk van Dr. John Owen.

Scholastiek en filosofie horen niet thuis in de geestelijke wapenrusting van een kind Gods en theoloog. (Ef. 6:10 t/m/ 18). Hoe weinig heeft men de Koning van de Kerk ook hierin nagevolgd, als Hij in de uiterste verzoeking en bestrijding van de bekwaamste en subtielste disputant aller tijden, de satan, steeds streed met het Woord Gods, het zwaard des Geestes, antwoordende telkenmale: *Daar is geschreven*, enz.¹⁸⁹ Men wilde eerder zèlf de overwinning behalen en zien, dan gelovig die belofte, die in Christus ja en amen is, omhelzen dat het Woord Gods nooit ledig tot Hem zal wederkeren, maar zal doen hetgeen de Heere behaagt (Jes. 55:1 1).

Deze ontarding van de Gereformeerde theologie heeft Willem Teellinck, door Gods Geest verlicht, mogen zien. Deze trouwe wachter op Sions muren schreef toch in zijn *Noodtwendigh Vertoogh Anno 1627*, "dat Neerlands Kerk de zuivere leer en de rechte praktijk al grotendeels kwijt was. Lees ook eens de *Beschouwinge Zions* van die grote ziender in Israël Lodensteijn."¹⁹⁰

Ds. Van der Groe haalt in zijn brief aan Jac. Goenewegen een uitspraak van Melanchton aan:

"Het is iets opmerkelijks, dat de eerste Reformateurs, die meest in Duitsland en Switserlandt woonden, al aenstonds weinig opinie hadden van ons Nederlanders, dat wij bekwaem souden sijn om het licht van de Waerheit lange suiver te bewaeren. .Zij bemerckte in onsen Landtaert een sekere dartelheit en stoutheit des verstants, die verre af was van die eenvoudigheid en gebogenheit des herte daermede Christi waerheit van ons moet ontvangen worden als een kindeken. Die goede zuivere hemelsche ziele, dat wonder van wijsheit en zachtmoedigheid Philippus Melanchton, op een sekere tijdt met Bucerus aen de Rijn gaende wandelen, en zijne oogen en handen na ons Nederlandt wendende, riep met grooten ernst uit: Wee Nederland! van wegen die dartelheit en broodtdronkenheit haerder verstanden. O, wat is dit woord helaes! van tijdt tot tijdt niet al te seer door de uitkomste warachtig bevonden!"¹⁹¹

Maccovius onderscheidde twee theologische methodes, één voor de eenvoudige gelovige, *de modus minus exquisitus* en één voor de geleerde man, *de modus magis*

¹⁸⁹ Matt. 4:4, 7, 10; Mark. 1; Luk. 4.

¹⁹⁰ Oprecht en zielzaligend geloof, blz. 143.

¹⁹¹ a.w., blz. 145, 146.

exquisitus.¹⁹² Is men hierdoor de eenvoudige rok zonder naad van de Bijbelse Godgeleerdheid niet gaan scheuren? Luther en Calvijn kenden slechts één methode.

Dr. Comrie heeft in zijn dogmatiek het Gereformeerde scholastische pad verder betreden. Ds. Van der Groe bleef staan bij de eenvoudige Bijbelse methode van de eerste Reformatoren. Vooral van neo-calvinistische zijde is het baanbrekend werk van Maccovius geroemd.¹⁹³

En in die kringen noemde men Comrie de laatste uitnemende theoloog van de Gereformeerde Scholastiek, in een periode van theologisch verval, toen door Brakel, Smijtegelt en Van der Groe en anderen de antropologische beschouwing de theologische deed verdringen.¹⁹⁴

Bij Kuyper c.s. nam de scholastiek weer een hoge vlucht, doch waarop die hoog geroemde, alleen voor waarheid gehouden, wetenschappelijke beoefening van de Gereformeerde theologie is uitgelopen, heeft de tijd ons helaas geleerd.

Ná Dorcht ontstond er een Gereformeerde dogmatiek, waarin men door cie vele bomen nu het bos niet meer ziet.

In Gods Voorzienigheid en zorg voor Zijn Kerk, waren de Drie Formulieren van Enigheid en de liturgische geschriften gelukkig reeds vroeg geformuleerd, anders had Neerlands Kerk ze, om met Lodensteijn (anno 1670) te spreken, niet licht weer gekregen.¹⁹⁵

Bleven in de 17e eeuw de onderlinge twisten over de leer, nog beperkt tot de Hogescholen (o.a. doordat men de polemische geschriften in het Latijn schreef), later werden de verschillen steeds meer op de predikstoel gebracht. De dogmatische kwesties ontstonden op de professorale katheders en in de studeerkamers, niet in de binnenkamer van Gods ware Sion. Scholastiek theologiseren en disputeren werd steeds meer het gemeengoed van de Nederlandse theologen, de praktijk der Godzaligheid werd daarentegen steeds zeldzamer.

De Godzalige Thomas Hooker, die enige jaren in Holland heeft gewoond, een man waarvan Amesius zeide, dat hoewel hij met vele Godgeleerden uit verschillende naties kennis had gemaakt, hij toch nooit iemand had ontmoet, die Hookers gelijke was, zowel in de prediking als in het disputeren,¹⁹⁶ schreef over de godsdienst in Nederland in het jaar 1632 aan Ds. John Cotton:

"De toestand van deze provincies schijnen voor mijn zwakke ogen verbazingwekkend kittelachtig en ellendig. Want wat het beste deel, de godsdienst (les harten betreft, stellen zij zich tevreden met de zuivere vormen, hoewel die zeer bevlekt zijn; maar de kracht van de Godzaligheid, voorzover ik dat kan zien of horen, kennen zij niet; en indien daar echt op zou worden aangedrongen, vrees ik, dat ze op z'n minst hevig zou worden tegengestaan."¹⁹⁷

¹⁹² Kuyper jr., a.w., blz. 144 e.v.

¹⁹³ a.w., blz. 398 e.v. Maccovius heeft nooit een kerkelijk ambt bekleed; hij stond niet temidden van de Gemeente Gods.

¹⁹⁴ a.w. blz. 210.

¹⁹⁵ *Oprecht en zielzaligend geloof*, blz. 143.

J. van Lodensteijn, *Beschouwinge van Zion*, 6e druk 1739, blz. 22.

¹⁹⁶ Cotton Mather, *Magnalia Christi Americana*, Book III pag. 61.

¹⁹⁷ a.w., pag. 62.

Hooker heeft Teellinck persoonlijk niet gekend, voor zover wij weten, doch beide uitnemende mannen Gods, bedeed met profetisch licht, spraken door dezelfde Geest, dezelfde taal!

3. Beschouwde Ds. Van der Groe de theologie ná Dordt minder positief dan die van de Reformatoren, *helemaal negatief beoordeelde hij de toestand inzake de leer en het leven in de Gereformeerde kerk van zijn dagen*. Hier komen wij bij nõg een oorzaak van de verschillen tussen Ds. Van der Groe en Comrie. Ds. Van der Groe achtte Gods Geest zo verre geweken van de Gereformeerde kerk, dat hij onmogelijk kon geloven, dat de Heere in die dagen meer licht en inzicht zou hebben gegeven in de grondstukken van de leer, dan in de tijd van de Reformatie. Men leze bijv. de biddagpredikaties van Ds. Van der Groe uit de tijd dat de twisten over de rechtvaardigmaking gaande waren. Predikatie over Jer. 23:33 uit 1755:

"Men ontmoet nu genoegzaam nergens meer enig teder, levendig en waakzaam Christen, die zich nabij de Heere houdt". En even verder: "De Heere verlaat ons, en wijkt ook, met zijn Woord van ons, en met de zuivere instellingen des Evangeliums! O, hoe zichtbaar is dit niet? Het Licht van de waarheid gaat nu bij ons onder, en de Pelagiaansche en Enthusiastische dwalingen nemen, met groote kracht, de overhand, onze Kerk is vol twist, scheuringe, en beroerte, en de geheele Godsdienst is omgekeerd en veranderd, in een Geesteloozen en dooden Sleurdienst; het is maar een gedaante en een geraamte van Godsdienst, dat er over gebleven is."

Predikatie over Hagg. 1:9 uit 1759: "Gods Heilig Woord en Waarheid struikelen overal op de straten, en liggen daar verworpen en veracht, terwijl een geest van duisternisse, van dwalinge, en van verleidinge nu de Kerk regeert, en zich overal verspreidt." En verder: "De religie is nu als een dood geraamte, zonder Geest."

Niet dat wij willen zeggen, dat Comrie zijn tijd als rooskleurig heeft gezien, of meende méér licht te hebben dan de oude theologen. Dat zeker niet. Doch Comrie bezat niet dat licht des Geestes in de staat van de Gereformeerde kerk en het verval in de leer, welke door Gods genade Ds. Van der Groe (Neerlands laatste ziener, door Ds. Ledeboer zo genoemd ontvangen had.¹⁹⁸

4. Een laatste oorzaak van de verschillen in de leer tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie, is ook de wijze waarop beiden bekommerde zielen meenden te moeten behandelen. Op welke wijze Ds. Van der Groe dat deed, kan men lezen in *zijn Brieven aan verschillende vrienden*.¹⁹⁹

Arbeidde Comrie vooral om de bekommerde zielen en kleingelovigen volgens de kenmerken te vermanen hun staat vast te houden.²⁰⁰

¹⁹⁸ Zie o.a. L.G.C. Ledeboer, Verzamelde Geschriften, Deel I, blz. 437.

Comrie was van mening dat het verval in de Gereformeerde theologie eerst in de 2e helft van de 17e eeuw is begonnen, met name door de leringen van Prof. Jakohus Alting te Groningen, het doordringen van de dwalingen van de hogeschool van Saumur o.a. door middel van de vele Refugéés, de dwalingen van de Neonomianen in Engeland en de invloed van de Cartesiaanse filosofie op de theologie. Zie: Honig; a.w. blz. 254 e.v.

¹⁹⁹ Th. van van de Groe, *Brieven en een vijftal brieven van Suzanna Bosman*, uitg. Romijn & Van van de Hof, 1929.

²⁰⁰ Eigenschappen, titelblad.

Ds. Van der Groe schreef telkens weer om toch de staat en de vorige bevinding geheel te laten rusten voor wat zij waren (want dat is immers Christus niet), doch rechtuit tot Christus te gaan en Hem te omhelzen door het geloof.²⁰¹

"Doch niet enkel in Christus blijven hangen, als het hoogste en uiterste Voorwerp huns geloofs, (hetwelk een los en bedrieglijk geloof is), want wanneer de uitverkoren zondaar aldus in Christus gelooft met zijn ganse hart, zo wordt Die hem dan ook dadelijk als de Weg tot de Vader, en leidt hem in Gods verzoenende gunste en gemeenschap door middel van de genadige rechtvaardigmaking, als dewelke gans onafscheidelijk is van het ware geloof.²⁰²

Hiermede willen wij ons onderzoek naar de verhouding tussen Ds. Van der Groe en Dr. Comrie beëindigen, doch niet alvorens, wij toch, ondanks de niet te loochenen verschillen, gewezen hebben op datgene, *waarin beide Godzalige leraars samenstemmen.*

Immers de tegenwerping zou gemaakt kunnen worden, dat velen van Gods ware, oude volk, die in een weg van recht en gerechtigheid met God verzoend waren, toch zowel van Ds. Van der Groe als van Ds. Comrie hebben gehouden. Om dit te kunnen begrijpen, dienen wij in ogenschouw te nemen, dat wij eigenlijk een onderscheid moeten maken tussen wat wij zouden willen noemen de *bevindelijke* Comrie en de *dogmatische* Comrie, of zo men wilt, Comrie in zijn eerste tijd en de oudere Comrie.

Het eenvoudige volk des Heeren, die van de geschriften van beide leraars hield, kende o. i. Comrie hoofdzakelijk uit zijn praktikale werken, nl. *Het A.B.C. des Geloofs, De Eigenschappen des Geloofs* en de *Verzameling van Leerredenen*. Al deze geschriften stammen uit Comrie's eerste tijd, tot het jaar 1750. Comrie's latere werken zijn veel dogmatischer en voor de eenvoudigen moeilijk te lezen.

Zijn Catechismusverklaring, hoewel voor de eenvoudigen bedoeld, is door de vaak scholastieke wijze van redeneren en het uitgebreid weerleggen van tegengestelde gevoelens, niet geschikt voor de voorlezing in kerk of huis. Het is meer een studiewerk.

Wij hebben reeds gezien, dat Comrie in zake zijn dogmatische opvattingen sterk onder invloed stond van Ds. Holtius. Hun vriendschap dateerde van omstreeks het jaar 1750. Daarvoor waren zij allerminst vrienden.²⁰³ Ds. Holtius schreef in 1747 zijn Verhandeling over het oprecht geloove en in 1750 zijn werkje over de rechtvaardigmaking. Holtius' geschriften zijn nogal dor en doods, zij bieden veel voor het hoofd, doch weinig voor het hart.²⁰⁴ Bepaalde uitdrukkingen van Holtius vinden wij eveneens in de geschriften van Comrie ná 1750. (Bijv. *het voert ons over Marseille naar Rome.*)²⁰⁵

Comrie is door Holtius in de kerkelijke twisten gesleurd. O. i. is dit ten koste gegaan van het innige karakter en de eenvoud van zijn werken. Comrie, die eertijds niet

²⁰¹ Zie bijv. de drie brieven aan Jan Corn. de Jongh te Aalsmeer.

²⁰² Voorrede van *De Trapsgewijze Overwinning*, blz. 73.

²⁰³ Honig, a.w., blz. 77, 78 Comrie noemt de naam van Holtius voor het eerst in zijn Aan de lezer van de 2e druk van het eerste deel van zijn *Leerredenen*. (20 maart 1750).

²⁰⁴ Men leze bijv.: N. Holtius, *De Zondaar gerechtvaardigt om niet*, enz., 1757, 2 predikaties over de Zondagen 23 en 24 van de H. C.

²⁰⁵ N. Holtius, *Verhandeling over de Rechtvaardigmaking door het geloof*, blz. 6; *Catechismus*, blz. 397.

begeerde te twisten,²⁰⁶ maar liever in de binnenkamer vertoefde, werd nu de strijdbare dogmaticus. Deze strijd eiste Comrie geheel op, zodat hij bijv. ná 1750 ook geen praktikale Engelse werken meer vertaald heeft in de Nederlandse taal.

Door sommigen is deze accentverschuiving in de arbeid van Comrie toegejuicht.²⁰⁷ De bevindelijke Comrie kwam nu op de tweede plaats te staan; de scholastieke, dogmatische Comrie stond voortaan op de eerste plaats. En juist de bevindelijke Comrie vinden wij vaak heel dicht bij Ds. Van der Groe staan. Wat kon Comrie ontdekkend prediken ten aanzien van de tijdgelovigen!²⁰⁸ En ook Comrie separeerde wel in zijn eerste tijd tussen de algemene en zaligmakende werkingen des Geestes, hoewel niet in die mate als Van der Groe. Men leze slechts in zijn A.B.C. de hoofdstukjes: *Aandoen*, *Blijven in Christus* en *Hongeren*. Ja, als Comrie bevindelijk de rechtvaardigmaking verklaart, zoals in zijn predikatie over Rom. 5:1 in de *Eigenschappen* en in zijn *Brief* dan is er zakelijk weinig verschil. Zo lezen wij in Comrie's *Brief*:

"Eindelijk dat Ued. zal bemerken, dat mijn innerlijk gevoelen is, dat, Gods overtuigende werking indrukken van alle de genoemde en meer andere niet te noemene punten veroorzakende, zoo een bewrochte, overeenkomstig die ontvangene indrukken, waarlijk en dadelijk op een allerlevendigste wijze werkzaam wordt; (namelijk nadat het hebbelijke geloof gewrocht is, volgens Comrie) alzo, dat hij zijn staat kent, zijn zonde ziet, bekent en belijdt, er onder gebogen gaat als een zware last, zijn hart gebroken, verslagen en gekneust gevoelt, en zich midden in den dood ziet; zijne onmacht erkent, zijne gerechtigheden als enkel zondige, en als een maanstondig kleed aanziet, het Rechterlijke Gods billijkt en dit billijkende, voor God in de dood invalt; en geen weg van redding ziende of kennende, door redenerings-kracht niet opklimmen kan om iets te vatten en tot zijne geruststelling aan te grijpen, zoo wordt nu het punt, hoe met God verzoend te worden, en ontslag van zonden-schuld in zijne consciëntie te ontvangen, het allergewichtigste stuk dat ooit bij hem in overweging geweest is, zodat hij, wetende dat hij alleen in dezen oplossing en geruststelling bij God kan verkrijgen en van God hebben moet, zich in tranen tot God begeeft en bij Gods troon ligt, zijnen Rigter om genade biddende; nochtans zoo, dat hij niet begeert, dat iets aan hem geschieden moge tot ontluistering van enige van Gods deugden en volmaaktheden."²⁰⁹

In zijn praktikale geschriften weet Comrie veelal naar het hart van Gods ware Sionieten te spreken. Steeds wijst hij de zielen op de noodzakelijkheid om in Christus gevonden te worden, wat Ds. Van der Groe ook altoos deed. Wij willen dit staven met enige gedeelten uit Comrie's *Verzameling van Leerredenen*:

"Een tweede oorzaak van de dodigheid, die thans onder degenen, die voor christenen gehouden worden, is, dat velen aangenomen en voor vromen gehouden worden, die nooit in hun bevinding noch in enige gestalte ondervonden hebben de zalige overzetting van hunne zielen in Christus, dat inlijven in Jezus, dat praktikaal gewaar worden dat zij eens Anderen geworden zijn, en dat zij gevoeld hebben dat kwijt worden van zichzelf aan Christus, en die merkelijke verandering in al de

²⁰⁶ A.B.C blz. 61.

²⁰⁷ Zie bijv. Honig, a.w., Inleiding, blz. III.

²⁰⁸ A.B.C blz. 109 e.v.

²⁰⁹ *Brief*, blz, 166.

vermogens van hunnen zielen."²¹⁰ En: "Mij dunkt, dat de reden, waarom zoo weinigen recht in de dood voor God vallen, is, omdat hunne wonde niet dodelijk, maar oppervlakkig is, en dus geneest ze wederom vanzelf. Mijn waarde Vrienden. God weet het, dat er zeer velen zijn, die de naam hebben dat zij leven, omdat zij enige dingen ondervonden hebben, die aan overtuiging gelijk zijn, maar nooit in de dood voor God gevallen zijn. Hier is de grond van onderscheid tussen zaligmakende overtuiging en algemene. Daarom hebt gij wel toe te zien, dat gij terdege gewond wordt."²¹¹

Vervolgens: "Maar wat zijn er niet velen ondiep, die zich op valse gronden verbeelden, dat ze wedergekeerd zijn tot God, hetgeen ze opmaken uit enige overtuiging van zonde, uit hare levensverbetering, uit de lichte aandoening van blijdschap en liefde tot de vromen enz. Mijne Vrienden, wat zal het er naar uitzien, als gij zoo heengaat, en nimmer met Christus verenigd zijt geworden."²¹²

Uit het tweede deel citeren wij: "Maar in Christus, van het eerste oogenblik af, dat Hij Zijn vleugel over haar uitspreidde en haar met Zijne gerechtigheid bedekte, is de ziel liefelijk door Zijne heerlijkheid, die op haar ligt. Want in Hem zijnde, is de zonde teniet gedaan, ten aanzien van zijne verdoemende kracht, en de ziel heeft genoeg om allen, die tegen haar in het gericht opstaan te voldoen. Is het geloof levendig, dan kan zij zeggen, wegens de vereniging met haar Hoofd: O wet, ofschoon ik u bemin als een afdruksel van Gods heiligheid en eeuwigdurende regel van gehoorzaamheid, nochtans ben ik aan u gestorven, om de gerechtigheid door u te zoeken; waar is nu uw verdoemende kracht? Zij is ten opzichte van mij te niet gedaan; ik sta zoo in mijn Hoofd Christus, dat er geen verdoemenis meer voor mij is; hebt gij iets van mij te eischen, ik ben niet aansprakelijk voor uwe rechtbank, gij moet Jezus aanspreken, Die u verheerlijkt en ten volle aan uw eisch en vloek voldaan heeft door doen en lijden, en dat alles is mijn. O, Gode zij dank, dat ik niet onder de wet, maar onder de genade ben, Rom. 6. O zonde, waar is uwe heerschappij? Ik ben in mijn Hoofd, van uwen slaafschen dienst verlost; gij hebt door de krachtige verandering, in mij teweeggebracht door de wederbarende genade, een ongeneeslijke wonde ontvangen, en ik zal wel op Zijn tijd ten eenenmale van de beweging van de zonde verlost worden, gij zijt veroordeeld in het vlees, (zie Rom. 8:3)."²¹³

Als wij dit alles zo lezen dan is het zeker te begrijpen dat velen van Gods oude volk, die door God tot God bekeerd waren, van Comrie's geschriften hebben gehouden. In deze bevinding stonden Comrie en Van der Groe naast elkander, ja met al de ware kinderen Gods, gebouwd op het fundament van de apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus de uiterste Hoeksteen is.

Op Comrie is eveneens in zeker opzicht van toepassing wat Ds. Van der Groe schreef in zijn reeds meermalen geciteerde brief aan Jacob Groenewegen: "Soo dat wij het niet soo seer hebben tegen die Godtzalige schrijvers,²¹⁴ als wel tegen het droevig misbruik, dat veele in desen tijdt van haere leere en schriften maken; hetwelck soo ligt geensins soude kunnen geschieden, als die Godtzalige schrijvers haere goede leere

²¹⁰ A. Comrie, Verzameling van Leerredenen, uitg. C. Veldhoen z.j., 1 blz. 35.

²¹¹ A.w. I, blz. 70, 71.

²¹² a.w., I, blz. 151.

²¹³ a.w., 11, blz. 133, 134.

²¹⁴ met name: W. à Brakel, Van der Kemp en Hellenbroek.

stipt altijd hadden voorgesteld na het fatsoen ende methode van de oude Theologanten, en uit toegeeflijkheit voor onsen verdorven en geesteloosen tijdt als anders daer geen hair breedt van waren afgegaen. Dit is maer het enigste, dat wij tegen die Godtzalige schrijvers hebben, en waerom wij de oude Theologanten boven haer estimeren, hoe veele waerachtige agtinge wij anders ook al hebben voor haere geleerde en Godtvruchtige schriften."²¹⁵

Tenslotte geven wij nog een leerrijk citaat uit Comrie's *Missive*, in het bijzonder bedoeld voor hen, die zich gaarne op de dogmatiek van Comrie (eenzijdig) beroepen, doch die in hun leven niet weten van de bevindelijke gangen, waarover Comrie ook in zijn geschriften schrijft, gelijk wij zojuist uitvoerig uit zijn werken hebben geciteerd. Dit is eenzelfde euvel, hetwelk wij tegenkomen bij hen die zich altijd op de ruime aanbieding in de predikaties van de Schotse leraars als de Erskines enz. beroepen, doch de nauwe weg ten leven, waarover deze gezegende dienstknechten ook zoveel hebben gezegd, in de praktijk komen te vergeten. Comrie schrijft:

"Zoo dat, gelijk de toerekening; van Christus' gerechtigheid en genoegdoening met de verdiensten van dien de enigen grondslag en het fundament is, waar op Gods schenken en geven van de Heilige Geest aan ons is berustende, zoo ook alle de werkingen van dien Geest, aan ons uit dien hoofde gegeven en geschonken, van de zelve aard zijn, schoon wij voor ons zelve de kennis hiervan niet ten eersten, maar van achteren bekomen, wanneer wij tot ruimte komen, ofte in Gods vuurschaar in onze Consciënties ons rechtvaardig voor God bevinden, alleen om de gerechtigheid en genoegdoeninge van Christus met de verdiensten van Dien, ons van God gegeven en geschonken, en die wij alleen door het geloove aanneemen en met een verzekerd vertrouwen ons toe-eigenen; en ik geloove dat als dan ofte daar na, alle oprechte, die verstandig in onzen Evangelie-Leere zijn, met aanbiddinge erkennen zullen Gods wonderbaare genade aan haar bewezen van de beginne aan, en verwondert staan over Gods bijzondere goedheit, telkens, als zij ergens iets, dat Christus Zelfs niet was, tot een grond wilden leggen, haar achtervolgende door den Tuchtmeester de Wet, en die in hare consciëntie zoo latende indringen, dat alles haar zoo ontviel, dat Christus alleen, Dien Hij door Woord en Geest in haar openbaarde, het eenige Voorwerp van haare leevendige geloofs-aanneefninge wierde, als mede het eenige fundament van haare geloofs-berustinge, met bijzondere toe-eigenende ofte appropriërende vertrouwen van verzekerdheid tot geruststellinge hares gemoets.

Wat deeze Rechtvaardigmakinge, in de Vuurschaar Gods in onze consciëntie, door en uit een leevendig geloove betreft, hebbe ik onder waare Vromen van haare bevinding en doorbrekingen hoorende spreken, nooit het minste verschillende woord ofte gedachte hooren uiten; hebbende zij eenderlijke herte en eenderlijen Geest in deelen:komende hunne bevindinge en bewerkinge van de Heilige Geest in het wezen der zaake hierin zoo overeen met elkander, als aangezicht met aangezicht in een spiegel overeenkomt. De zaake kan ook niet anders zijn:hoe kan onze ontruste Consciëntie aangaande de vergeevinge van onze zonden voor God, in Zijn gespannen Vuurschaar in onzen Consciëntien, gerust gesteld worden, zoo de Heilige Geest tot onze ziele niet zegt, uwe zonden zijn vergeeven, en hoe kunnen wij dit hooren, gelooven, aanneemen en met een verzeekert toe-eigenend vertrouwen daar op berusten, dan door een Leevendig Geloove?"²¹⁶

²¹⁵ Oprecht en zielzaligend geloof, blz. 247.

²¹⁶ *Missive*, blz. 6,

En met dit citaat van Comrie besluiten wij onze toelichting.

Wij hebben in alle gebrek getracht, hoewel in vogelvlucht, iets te schrijven over de o.i. meest kennelijke verschillen in de leer tussen Ds. Van der Groe en Ds. Comrie. Terecht is wel eens opgemerkt, dat Comrie's leer de heersende is geworden in de Gereformeerde prediking en dogmatiek.²¹⁷ Comrie's dogmatiek is een van de hoekstenen geworden van o.a. de leer van Dr. A. Kuyper c.s.

Het is merkwaardig, dat degenen die een Schriftuurlijk-bevindelijke prediking bleven voorstaan en zich daarom niet konden verenigen met de leer van Kuyper c.s., in hun waardering voor de Gereformeerde scholastiek en dogmatiek (van ná Dordt), voornamelijk steunen op het oordeel van deze 19e eeuwse neo-Gereformeerde theologen. Middellijkerwijs komt dit naar onze mening, doordat men toch te weinig vertrouwd was met de eigen geschriften van de Reformatoren en omdat men niet gelet heeft op het waarlijk Geestelijke oordeel over de theologie ná Dordt, van Godzalige mannen als W. Teellinck, J. van Lodensteyn en Th. van der Groe.

Comrie's leer heeft aanleiding gegeven tot veel misbruik,²¹⁸ hetwelk hij zeker nooit bedoeld heeft. Men wil wel gaarne van zijn dogmatiek horen, echter van de door hem gepredikte bevindelijke gangen, wordt schier niets meer vernomen in onze oordeelszwangere, droevige dagen, waarin Gods Geest zo merkbaar geweken is.

²¹⁷ J. Alderliesten, *Wordt Van der Groe nog wel verstaan?* 1973, blz. 70.

²¹⁸ Hiermede willen wij niet stellen, dat ook Ds. Van der Groe's leer nooit eens aanleiding tot misbruik heeft gegeven, al was het maar, gelijk Ds. Van der Groe schrijft aan enige toegekeerde vrienden te Amsterdam, de dingen van een eeuwige zaligheid natuurlijk te beschouwen en te weten, dat wel om ze eens hartelijk te geloven en dat men alles hebben kan wat een waar Christen heeft, behalve een vernieuwd gemoed en het inwendige leven van Christus en Zijn Geest in de ziel. (Van der Groe, *Brieven*, blz. 73 en 74).

NASCHRIFT

In zijn toelichting refereert de heer de Ruitter aan de dissertatie van dr. Honig. Honig beschrijft enkele vermoedens over bestaande geschillen onder diverse theologen en suggereert een reden waarom Van der Groe afzag van publicatie van zijn brief over de rechtvaardigmaking. Van der Groe zou dr. Comrie's stellingen inmiddels beter begrepen hebben en besloot van publicatie af te zien, enzovoort.

De Ruitter toetst de vermoedens van dr. Honig en concludeert eruit dat Honig niet onpartijdig is. Dat is ook zo. Want Honig wilde professor Kuyper niet tegenspreken, en deze professor maakte misbruik van Comrie's leerstellingen.

Wij zouden verwachten dat de publicatie van Van der Groe's brief waarin de rechtvaardigmaking zo dierbaar, schriftuurlijk uiteen gezet wordt, met grote vreugde onder de liefhebbers van de waarheid werd ontvangen.

Helaas, de kerkelijke pers reageerde lauw of afwijzend. Hieronder volgen enkele reacties.

1. 'Jammer dat Van der Groe het standpunt van Comrie en Holtius niet helder voor ogen heeft gehad.... Door nadere publicaties van het tweetal heeft Van der Groe alsnog ingezien dat hun standpunt anders lag dan hij aanvankelijk had gedacht.'
2. 'De mening van dr. Honigs schijnt ons goed te verdedigen.... In elk geval menen wij dat de opvatting van dr. Honig nog niet voldoende is weerlegd en dat wij niet al te snel conclusies moeten trekken over het oordeel van Van der Groe van een handschrift dat deze (zij het om ons onbekende redenen) nooit in druk heeft laten verschijnen.'
3. Van der Groe heeft een boekje geschreven tegen Comrie, toen hij dacht dat Comrie een rechtvaardigmaking van eeuwigheid leerde, zonder de rechtvaardigmaking in de tijd noodzakelijk te achten. Hij heeft dat boekje nimmer uitgegeven.... De gissing en die men daarna opsomt, daar geef ik niet veel voor.'

Van der Groe heeft in zijn leven slechts twee of drie boeken uitgegeven. Na zijn *Toetsteen van ware en valse genade*, uitgegeven in 1752-53 verscheen niets meer van zijn hand van de pers. Wanneer wij de waarde van Van der Groe's geschriften toetsen aan zijn toestemming om het te laten drukken, kunnen we zijn gewichtige en levendige Biddagpreken ook negeren, want die zijn allen na zijn dood verschenen.

Het is heel jammer, dat de schriftuurlijke uiteenzetting van de leer van de rechtvaardigmaking van een man die spreekt nadat hij gestorven is, zó koel wordt ontvangen. De een omdat men alleen de methode van dr. Comrie, Holtius of andere Godzalige schrijvers volgt en de ander omdat dr. Honig vermoedt dat Van der Groe het niet eens meer nodig vond zijn visie en geloofsbeleving te publiceren omdat anderen het gedaan hadden.

Het is bijzonder naïef te veronderstellen dat Van der Groe de mening was toe gedaan dat Comrie de rechtvaardigmaking in de tijd niet nodig achtte. Eveneens om te veronderstellen dat Van der Groe van publicatie afzag, omdat Comrie over hetzelfde onderwerp zijn *Brief over de rechtvaardigmaking* in het licht gegeven had. Zouden hedendaagse theologen en andere schrijvers dezelfde mening toegedaan zijn, om niets meer te publiceren, omdat anderen al over een bepaald onderwerp geschreven hebben,

de meeste boekhandelaren konden dan hun deur wel sluiten. Overigens, zou dit zowel een voordeel als een oordeel zijn.

Het is de wijsheid Gods om iedere arbeider in Zijn wijngaard onderscheiden talenten te geven, zowel als een onderscheiden beloning en onderscheiden vrucht. Indien wij maar door de genade Gods als leem gemaakt werden in de handen van de grote Pottenbakker, wij zouden minder op vermoedens leven en dichter bij de Schrift, ja meer aan de voeten van Jezus verkeren, zoals Maria, wakende aan Zijn deuren.

Deze uitgave van Van der Groe over de rechtvaardigmaking, is niet gebaseerd op vermoedens noch op gissing, maar het is een geloofsgetuigenis van een man, wiens werken hem nog prijzen in de poorten. De Allerhoogste zal hem in de grote dag deze eer aandoen, dat hij met al de andere knechten en kinderen des Heeren aan de zijde van Christus zal staan, ja zitten op tronen om de twaalf geslachten Israëls te oordelen. Dan zal men weten dat een profeet in het midden van ons geweest is.